

ГС НАЦІОНАЛЬНА ПСИХОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ
ДИВІЗІОН «ПСИХОАНАЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ І ПСИХОТЕРАПІЯ»

УКРАЇНСЬКИЙ ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Том 4 Випуск 1 (2026)

Тривога між Іншим і Чужим

UKRAINIAN PSYCHOANALYTIC JOURNAL

Volume 4 Issue 1 (2026)

Anxiety between the Other and the Stranger

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Засновники – ГС Національна психологічна асоціація,
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»

«Український психоаналітичний журнал» видається спільнокоштом за підтримки індивідуальних та інституційних внесків наших спонсорів і партнерів. У 2026 році спонсорами та партнерами журналу є:

*Український інститут психоаналізу
Українська асоціація психоаналітичної психотерапії
MedvedievaAcademy*

*Львівський психоаналітичний інститут ментального здоров'я
Клінічна спеціалізація «Психоаналіз не-невротичних пацієнтів»
Кафедра психіатрії, наркології і медичної психології Івано-Франківського національного медичного університету
«In-Person: Центр практичної психології і психоаналізу
Зігмунд Фройд Університет Україна*

Друкується за рішенням Наукової Ради ГС «Національна психологічна асоціація»
(протокол № 1 від 26 лютого 2026 року)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 1543 від 20 грудня 2023 року (додаток 4)

Журнал включений до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головна редакторка: Великодна Мар'яна Сергіївна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Зігмунд Фройд Університет Україна, Україна

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Губа Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, Запорізький національний університет, Україна

Дорожкін Валерій Романович – доктор психологічних наук, професор, професор, Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Євланова Еліна Михайлівна – кандидат психологічних наук, старший викладач, Зігмунд Фройд Університет Україна, Україна

Лазос Гелена Петрівна – кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету психології, Зігмунд Фройд Університет Україна, Україна

Лупіс Александер – доктор філософії з психології, голова комітету міжнародних зв'язків, Товариство психоаналізу та психоаналітичної психології (Дивізіон 39) Американської психологічної асоціації, США

Палій Валерія Сергіївна – кандидат психологічних наук, доцент, академічний директор, Київська школа економіки, Україна

Пустовойт Михайло Михайлович – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри психіатрії, наркології і медичної психології, Івано-Франківський національний медичний університет, Україна

Ткалич Маріанна Григорівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, Запорізький національний університет, Україна

Черепехіна Ольга Анатоліївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

Якушко Оксана – доктор філософії з психології, професор, професор, Університет Джорджа Вашингтона, США

«Український психоаналітичний журнал» – електронне фахове рецензоване видання у відкритому доступі, яке публікує оригінальні статті та переклади, присвячені психоаналізу, психоаналітичній психології та психотерапії. Заснування видання ініційоване Дивізіоном «Психоаналітична психологія і психотерапія» ГС Національна психологічна асоціація (протокол № 2 від 20.12.2020) та затверджене Радою Національної психологічної асоціації (від 23.02.2022).

Завжди раді новим читачам, авторам та рецензентам.

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

ЗМІСТ

Олена Медведєва СЛОВО РЕДАКТОРКИ.....	5
---	---

ОРИГІНАЛЬНІ СТАТТІ

Олександр Федорець В ПОШУКАХ ДЕПРЕСИВНОЇ ПОЗИЦІЇ В ПАРАНОЇЧНІЙ РЕАЛЬНОСТІ ВІЙНИ. КСЕНОФОБІЧНА ТРИВОГА В АТМОСФЕРІ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СЕСІЇ.....	11
Ольга Павловська ПАРАДОКСИ ТРИВОГИ У СТОСУНКАХ З ІНШИМ: НЕ-НЕВРОТИЧНІ СТРУКТУРИ.....	21
Олена Медведєва ТРИВОГА МІЖ ЧУЖИМ ТА ІНШИМ: МЕЖІ СУБ'ЄКТА У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ.....	28
Олег Христенко ІНШИЙ: ЧУЖИЙ ТА ІНАКШИЙ. СОЛІДАРНІСТЬ ТА ЕТИКА РОЗРІЗНЕННЯ.....	39
Юлія Мединська ТРИВОГА МОТОРОШНОГО: ЗУСТРІЧ ІЗ НЕЗВОРУШНИМ.....	46
Олег Покальчук САМОВІДЧУЖЕННЯ НЕСФОРМОВАНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	51

РЕЦЕНЗІЇ

Світлана Белухіна ЯК УСЕ (НАРЕШТІ) ПОЧАЛОСЯ... ІСТОРИОГРАФІЧНА РЕВІЗІЯ ВИТОКІВ ПСИХОАНАЛІЗУ РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ АНДРЕ ШУЛЛЕРА (ANDRÉ SCHÜLLER).....	55
--	----

CONTENTS

Olena Medvedieva EDITORIAL.....	5
---	---

ORIGINAL PAPERS

Oleksandr Fedorets IN SEARCH OF THE DEPRESSIVE POSITION IN THE PARANOID REALITY OF WAR. XENOPHOBIC ANXIETY IN THE ATMOSPHERE OF THE THERAPEUTIC SESSION.....	11
Olga Pavlovska PARADOXES OF ANXIETY IN RELATIONSHIPS WITH OTHER: NON-NEUROTIC STRUCTURES.....	21
Olena Medvedieva ANXIETY BETWEEN THE STRANGER AND THE OTHER: THE LIMITS THE SUBJECT IN CONTEMPORARY CHALLENGES.....	28
Oleh Khrystenko THE OTHER: ALIEN AND ALTER. SOLIDARITY AND THE ETHICS OF DISTINCTION.....	39
Yulia Medynska ANXIETY OF THE UNCANNY: AN ENCOUNTER WITH THE UNMOVING.....	46
Oleg Pokalchuk SELF-ALIENATION OF AN UNFORMED IDENTITY	51

REVIEWS

Svetlana Belukhina HOW IT ALL (FINALLY) BEGAN... A HISTORICAL REVIEW OF THE ORIGINS OF PSYCHOANALYSIS REVIEW OF A BOOK BY ANDRÉ SCHÜLLER.....	55
--	----

УДК 159.964.21

DOI 10.32782/upj/2026-4-1-1

СЛОВО РЕДАКТОРКИ

Олена Медведева, Ph.D, сертифікований психоаналітик,
клінічний психолог, тренінговий аналітик, супервізор
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

EDITORIAL

Olena Medvedieva, Ph.D, certified psychoanalyst,
clinical psychologist, training analyst, supervisor
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2808-7622>
olenamedvedieva@gmail.com

Як гостьовій редакторці цього випуску, мені приємно і важливо представити для вашого читання й міркування декілька статей колег, які присвячені загальній темі «Тривога між Іншим і Чужим». Ці тексти вперше були оприлюднені як доповіді на Міжнародній міждисциплінарній Конференції Дивізіону психоаналітичної психології та психотерапії Національної психологічної асоціації з такою ж назвою. Під час цієї конференції ми у спільному професійному колі говорили про те, що відбувається з суб'єктом у часи випробувань і як нам у зв'язку з цим будувати клінічну практику. Коли війна, коли кризи, коли з шаленою швидкістю змінюється світ, а суб'єкт намагається у цьому хаотичному непередбачуваному процесі знайти своє місце, ми мали на меті осмислити тривогу, яка супроводжує від колиски й протягом всього життя та особливим чином актуалізується для кожного.

Тривога у цьому випуску не розглядається як дисфункція чи розлад, від яких необхідно позбавити. Мова не йде про те, щоб її «вилікувати», але про те, як її усвідомити й перетнути. У кожному періоді психічної побудови є небезпеки, з якими ми маємо зустрітися. Власне, вони й породжують тривогу, яка виникатиме, коли певна актуальна травма обер-

неться для суб'єкта ризиком повернутися до первісного страждання. Тривога зіштовхує нас з відсутністю слів, неможливістю мислити, порожнечою існування. Суб'єкт не знає, які слова приєднати до того, що він відчуває в моменті чи вже доволі тривало, і специфічним для тривоги є те, що афект переживається, але його істинна причина залишається незрозумілою.

Ця причина – в Іншому, бо пізнання себе й загалом народження суб'єкта відбуваються завдяки йому і у відношенні до нього, пов'язані з його бажанням. Жак Лакан у Семінарі «Чотири фундаментальних принципи психоаналізу» пише: «Бажання – це бажання Іншого» (Lacan, 1978: 235). У Лакана ця формула має кілька рівнів (двозначність генітиву):

1) моє бажання визначено тим, чого бажає Інший (бажання бути бажаним Іншим, бути об'єктом його бажання);

2) бажання з позиції Іншого (я бажаю з точки зору символічного порядку).

Тому тривога ж є реакцією не лише на втрату Іншого, а й на втрату себе через Іншого, який надто присутній і скасовує суб'єкта бажання. Ми відчуваємо тривогу через існування Іншого, бо Інше ніколи не тотожне нашому Я.

У дихотомії Інший/Чужий по відношенню до Іншого можна зайняти певну метапозицію, а Чужий радше протиставлений Своєму. І хоча значення Чужого важливе для формування ідентичності, усвідомлення власного Я, він лякає, викликає неприйняття, ненависть, злість і ще більшу тривогу. Чужий – небезпечний ворог: це може бути навіть порядок з усіма внутрішніми й зовнішніми відмінностями, і саме він допомагає усвідомити, що є свого і що є чужого в нас і, можливо, змінитися. У теоретичному полі психоаналізу ці дихотомії Свій/Чужий та Інший/Чужий не є взаємозамінними, оскільки вони належать до різних рівнів конститування суб'єкта. Перша з них функціонує переважно в Уявному реєстрі, де ідентичність організовується через впізнавання, подібність і відмежування, тобто, у тій логіці, яку розгортає Жак Лакан у своїй теорії уявного та дзеркального впізнавання. Свій тут позначає простір ідентифікації, те, що підтримує суб'єкта у відчутті цілісності, тоді як Чужий виступає у якості фігури розриву, відмінності, потенційної загрози цій цілісності. У цьому сенсі, виходячи з лаканівської логіки Уявного, Інший постає або як подвоєння Я, або як його суперник, який порушує стабільність ідентичності. Натомість опозиція Інший/Чужий відкриває зовсім інший вимір, Символічний. Інший не є конкретною особою чи групою, а радше місцем мови, закону та означника, в якому суб'єкт завжди вже вписаний (Lacan, 1978). Саме тому бажання суб'єкта не є автономним: воно формується у полі Іншого і через нього та узагальнюється у відомій формулі про бажання як бажання Іншого. Відповідно, Інший виступає умовою можливості самого бажання, тоді як Чужий у цій дихотомії позначає те, що не піддається повній символізації, те, що вислизає з порядку означника і повертається як надлишок або розрив у структурі (Lacan, 1992). І саме цей радикальніший вимір чужості був концептуалізований ще в класичному психоаналізі як феномен незатишного, моторошного.

Як показує З.Фройд (Freud, 1919), моторошне означає те, що водночас є інтимним і відчуженим, внутрішнім і неприйнятно стороннім. І це не зовнішній Інший, якого можна виключити. Мова про внутрішню чужість,

яка становить саму тканину суб'єктивності. У подальшому розвитку психоаналітичної думки ця ідея отримує уточнення у понятті екстимності. Приміром, як вважає Ж.-А. Міллер (Miller, 2008), найбільш внутрішнє в суб'єкті водночас є зовнішнім щодо нього, таким, що не може бути привласненим, і таким, що чинить опір ідентифікації. Цю ж логіку радикальної чужості як внутрішнього надлишку розгортає словенський філософ і аналітик Славою Жижек (Žižek, 1989, 1991), який говорить про те, що фігура Чужого у соціальному полі часто є проекцією власної надлишкової насолоди (jouissance), яку суб'єкт не може інтегрувати. А Юлія Крістева (Kristeva, 1982) припускає, що досвід радикального відштовхування Чужого також вказує на те, що виключається не просто зовнішнє, а те, що загрожує самій межі суб'єкта зсередини. Отже, якщо дихотомія Свій/Чужий організована навколо уявної межі ідентичності та її захисту, то Інший/Чужий стосується структурного відношення суб'єкта до мови і до того, що виходить за її межі: Чужий є тим, хто не належить і може бути виключений, і це те, що неможливо остаточно витіснити, оскільки воно є внутрішньою умовою самого бажання і водночас його межею. Саме тому робота з чужістю не зводиться до її усунення чи інтеграції, а передбачає здатність витримувати цей розрив як конститутивний для суб'єкта. Ми можемо розповідати про «чужих», тих, хто дратує, лякає, викликає агресію, але значно складніше зіткнутися з Іншим Чужим, тим, що нам у власному бажанні не належить, що говорить через нас, але не збігається з образом себе. І саме тут аналітична робота починається по-справжньому: не в тому, щоб примирити суб'єкта зі «своїми», а в тому, щоб дозволити йому витримати цю внутрішню чужість без поспішного її закриття ідентифікацією. Тому ці дві дихотомії не просто різні, перетинаються в точці, де уявне зазнає краху, і суб'єкт раптом відкриває, що найбільш Чуже не зовні, а в самій структурі його бажання. І в цій точці Свій вже не гарантує безпеки, а Інший більше не є повністю надійним порядком. Саме там з'являється можливість аналізу як роботи з тим, що не зводиться ні до належності, ні до виключення.

Існує багато способів підійти до міркувань щодо тривоги. Оскільки джерелом психоаналітичної теорії є практичний досвід, на конференції, про яку йде мова, ми з колегами ділилися досвідом міждисциплінарно: як вплинула війна на процес трансформації суб'єкта у відповідності до суспільних, економічних і політичних змін; з якими викликами сьогодні ми стикаємося у клінічній практиці, працюючи з цивільними й військовими; які теоретичні розробки й практичні підходи до роботи з травмами ми маємо за роки війни; як тривога між Іншим і Чужим сприяє ідентичності й здатності суб'єкта, визнаючи Іншого, все ж наполягати на власному бажанні тощо. Співкерми конференції були відомі у світі психоаналітики і філософи – Сержіо Бенвенуто (Італія), Рената Салецл (Словенія), Клод Есканд (Франція), а також наші українські колеги – Мар'яна Великодна, Валерій Дорожкін, Олександр Федорець, Юлія Мединська, Маріанна Ткалич, Олег Христенко, Юрко Прохасько, Олег Покальчук, Ольга Павловська, Максим Коцюба та Єгор Буцикін.

У цьому числі *Українського психоаналітичного журналу* читач знайде тексти, які висвітлюють доповіді Олександра Федорця, Ольги Павловської, мене (Олени Медведевої), Олега Христенка, Юлії Мединської та Олега Покальчука. Розпочинає випуск стаття за доповіддю психіатра, тренінгового аналітика УКПП Олександра Федорця під назвою «У пошуках депресивної позиції в параноїчній реальності війни. Ксенофобічна тривога в атмосфері терапевтичної сесії», де автор міркує про те, як війна спотворює нашу здатність мислити, і, коли світ поділяється на Своїх і Чужих, саме ксенофобія несе найбільші ризики. Пан Олександр міркує про те, як впливає зовнішня соціальна атмосфера на терапевтичні стосунки і є часом перешкодою для терапії, та особливо відчутна як неочевидне напруження у просторі перенесення й контрперенесення. Працюючи в системі кризової допомоги, автор аналізує клінічні випадки, спираючись на теоретичне обґрунтування феноменів ксенофобії, як вони проявляються у психоаналітичній практиці, та згідно до класифікації Орсона Карда та систематизації груп відповідно до характерних захисних патернів, мислить, як в умовах війни

визначити демаркаційну лінію у пошуках меж компромісу проміж Своїми та визнання реальності небезпеки від Чужинців, які вийшли за межі нормальної людської етики. В емоційній реальності війни ставлення до Чужинця або Іншого є актуальною практичною проблемою. Тому дослідження пана Олександра є важливою спробою осмислити вплив зовнішньої соціальної атмосфери на психотерапевтичну практику, а також помірковувати, як він сам називає, «алергічне» ставлення до відмінностей, яке наявне в суспільній атмосфері через війну, коли нейтральність, абстинентність та здатність до вільних асоціацій знаходяться під тиском як зовнішніх загроз, так і внутрішньої упередженості. Цей текст цікавий також тим, що автор ділиться своїми рефлексіями щодо подій в Україні під час революцій, анексії Криму, повномасштабного вторгнення росіян і шукає особисті відповіді на складні питання разом зі своїми пацієнтами.

Виступ і стаття за її мотивами Ольги Павловської присвячені темі тривоги у не-невротичній клініці: «Парадокси тривоги у стосунках з Іншим: не-невротичні структури». Авторка міркує про феномен долі Іншого в нас, тобто про репрезентації Іншого в логіці розвороту як потягів суб'єкта, так і бажання Іншого, що формує прийняття або відмову від підкорення, бо саме він є точкою складання та деконструкції нашої суб'єктності. Це ускладнює зв'язок між суб'єктом та Іншим і сепарацію між ними, бо суб'єкт ніколи не відмовляється від того, щоб викрити неідеальність Іншого та його відгуків. У не-невротичних структурах психоаналітики зустрічають глибокий розрив між інтеграцією власних потягів та відгуками на них Іншого. Спираючись на дослідження Андре Гріна, авторка міркує, як всередині Я виникають розриви, пустки, бо частини психічної власної реальності сприймаються як чужі та інакші, плутається вузел стосунків з власними потягами та Іншим. Тоді життя потягів починає ототожнюватися з Іншим, і зв'язок з ним стає демонічним, а власна суб'єктивність сприйматися як чужа та інакша. Для О. Павловської важливо побачити у клінічній практиці стратегію власної руйнації суб'єкта, який прагне уникнути сили та потенції Іншого як переслідувача,

руйнівника, агресора, але суб'єкт сам створив таку репрезентацію Іншого всередині власної психіки. У не-невротичних структурах Інший «завжди не на висоті». Через це він має багато причин для нарікань. Авторка аналізує декілька видів Іншого та різновиди тривоги у не-невротичних пацієнтів, як-от тривога вторгнення, імплізивна тривога, тривога фрагментації. Не-невротичні аналізанти проживають одночасну тривогу вторгнення і сепарації, що веде до утруднення формування мисленевих процесів та формує фундаментальне психотичне ядро у психіці, уповільнює створення репрезентацій і розщеплення об'єкта на поганий і хороший. Авторка доходить висновку, що у не-невротичних суб'єктів мисленеві процеси містять багато нерепрезентованого. У свою чергу, нерепрезентоване є джерелом сильної тривоги через його галюцинаторну якість: психіка захоплена сприйняттями, але не трансформує цей психічний матеріал. Тобто психіка замикається на об'єкті задоволення, не шукаючи різних способів задоволення потягів, різних об'єктів, і застосовує натомість галюцинаторне утримування об'єкта.

Стаття Олега Христенка презентує цікаві думки на тему «Інший: чужий та інакший. Солідарність та етика розрізнення». Міркуючи про те, як нам етично орієнтуватися в умовах соціальних конфліктів, війн та міграційних криз, та зберегти здатність як до критичного самоаналізу власних проєкцій, так і до легітимної солідарності проти реальних порушників символічного порядку. Автор розрізняє дві модальності функціонування іншого як Інакшого (того, хто визнаний у його суб'єктності, уразливості та відмінності від нас) та Чужого (як екран проєктивних ідентифікацій, носій приписаних архаїчних насолод, потенційна загроза). Тривога, за його думкою, активує архаїчні проєктивні механізми, що можуть перетворювати інакшого на чужого, власне, «носія найгірших насолод». І тоді етична робота полягає в деконструкції цих проєкцій (того, що О. Христенко називає «внутрішнім фашизмом») та відновленні здатності визнавати інакшість. Проте реальне порушення конституційних табу символічного порядку вимагає солідарності проти порушника. Однак і тут потрібно зберігати розрізнення, щоб

уникнути пропагандистської квазі-солідарності, яка продиктована деструктивністю, ненавистю та страхами, а не реальною етичною позицією, бо суть не в характеристиках іншого, а в психічній операції, яка перетворює його на екран проєкцій. Автор аналізує, спираючись на дослідження класиків і сучасних аналітиків, два принципово різні типи солідарності:

– квазі-солідарність проти проєктивного чужого (навколо спільного ворога, який насправді є екраном наших власних проєкцій) і базується на тривозі та регресії до параноїдно-шизоїдної позиції, проєкції власної деструктивності, заборонених бажань, дегуманізації іншого, фантазмі про його надмірну насолоду;

– солідарність навколо захисту символічного порядку.

Пан Олег зауважує, що є випадки, коли солідарність ґрунтується навколо праведного гніву, коли хтось порушує табу, які є конституційними для людського співжиття, через що символічне не може функціонувати. Тоді солідарність проти порушника вибудовується навколо спільної рани і втілює здатність символічного заліковувати себе, відновлювати порушені межі. Порушення таких табу (як от табу на вбивство) має викликати солідарність відсічі. За рахунок цього інший постає справжнім чужим, тобто тим, хто поставив себе поза символічним порядком через свої дії. На думку автора, етична робота полягає у здатності підтримувати це розрізнення навіть в умовах тривоги та конфлікту, і саме цього вимагає від нас війна, міграційна криза, соціальна поляризація.

У статті «Тривога моторошного: зустріч з незворушним» Юлії Мединської викладено міркування авторки над тим, як повномасштабне вторгнення занурює нас у постійне проживання таких подій, які за рівнем загрози та травматичного впливу на психіку виходять далеко за межі буденного, рутинного стресу, адже ці події є страшними: той жах, який вони викликають, несе на собі відбиток моторошного. Водночас ворог, цей дегуманізуючий об'єкт, нині, на думку Ю. Мединської, ще не є «холодним», позбавленим афекту, бо ми ставимося до ворога з ненавистю, підживленою через щоденні атаки. Втім, життя у тяглій

ненависті здатне формувати нечутливість до неї: вона стає звичним фоном і сприяє вимушеній дегуманізації у відповідь. Пані Юлія міркує над категорією «незворушного» як різновиду моторошного та пропонує психоаналітичне розуміння його феноменології. У цій статті через образи античної міфології – до психоаналітичного бачення проходить шлях осмислення незворушного об'єкту, незворушної порожнечі – емоційно глухої, безконечно-нейтральної. І зустріч із цим компонентом психічної травми оголює психічну структуру людини та показує її слабкі місця, ставить під сумнів ядро людяності.

«Потреба людини в Іншому ілюструється першим сексуальним досвідом, коли Інший гіпотетично може відповісти на запит саморозкриття, відповіді на екзистенційне питання «хто я?», на яке ніколи не буває остаточної задовільної відповіді. Тому через певний час Інший закономірно перетворюється в Чужого», – пише Олег Покальчук у статті за матеріалами доповіді «Самовідчуження несформованої ідентичності». Процес самовідчуження в умовах сучасної епохи гіпермодерну, на думку автора, є масовим феноменом, який впливає і на індивідуальну ідентичність, і на соціальну взаємодію. Можна говорити і про технологічну конвергенцію, про гіперіндивідуалізм, заміщення реальності симуляціями тощо – усе це створює нові виклики для психічного здоров'я та когнітивної адаптації людини та і визначає нову онтологію буття. Тобто процес стає онтологічним, і його можна описати як дисперсоналізацію – перехід від особистості до сутності. Самовідчуження несформованої особистості – це нова реальність самоідентифікації, – вважає О.Покальчук, і мислить над, по суті, екзистенційним питанням: що відбувається з зовнішнім світом, з нашим життєвим простором?

Тема мого тексту за результатами виступу «Тривога між Чужим та Іншим: межі суб'єкта у викликах сьогодення» виникла як результат осмислення клінічної практики під час війни і стала основою для теоретичних роздумів: що викликає тривогу. Беручи за основу думку Жака Лакана, що тривога не існує без об'єкта, а виникає в точці збою символічного порядку,

коли суб'єкт стикається з бажанням Іншого і з об'єктом *a* як причиною бажання, я запропонувала аналітичне окреслення структури тривоги, а також стратегію і тактику роботи з нею, не редукуючи її до страху. Бо тривога – це афект, але він не витисняється; витисняються означники, які її закріплюють. Тобто суб'єкт не знає, які слова приєднати до того, що він відчуває, і це є специфічним для тривоги: вона переживається, але її причина залишається загадковою для самого суб'єкта. Коли ви запитуєте когось, чому він тривожиться, це часто викликає ще більше тривоги, саме тому, що той, у кого ви питаєте, не знає, чому. У клінічному досвіді тривога постає не як сигнал, який попереджає про небезпеку, а як момент втрати опори на символічні координати. У цьому сенсі тривога пов'язана з травмою, але не збігається з нею. Якщо травма вказує на прорив Реального, то тривога є знаком його наближення, індикатором того, що межа між Своїм і Чужим уже порушена. Сучасні трансформації символічного порядку лише заострюють цю конфігурацію, бо, приміром, ерозія авторитетів і розмивання стабільних форм Іншого призводять не до зникнення тривоги, а радше до її дифузії. Бо Інший, позбавлений гарантії, перестає бути місцем впорядкування і дедалі більше постає як непрозора інстанція бажання; тоді як Чужий більше не локалізується зовні, а просочується у внутрішній простір Я. У цьому контексті тривога постає як привілейований афект сучасного суб'єкта: не як патологія, а як структурний досвід, що відкриває доступ до істини відношення між Я, Іншим і Чужим. Виклики сьогодення поглиблюють ці міркування.

Отже, тема, яку колеги обговорювали під час конференції, наразі дуже важлива. Проте, зважаючи на темпи змін у суспільствах, економічному, політичному і суб'єктивному бутті, вже вчора настає завтра. Тож наші міркування потребують додаткового аналізу, потребують уточнень і, напевно, інших кутів зору на тему тривоги та її об'єктів. Не менш важливими є подальше осмислення категорій Іншого, Чужого і Свого, можливостей обирати й бажати, окреслювати свої кордони, зважати значення Інших, співвідношення з ними і мати здатність виносити травми буття.

Список літератури:

- Freud, S. (1919). The uncanny. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 17, pp. 217–256). Hogarth Press.
- Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 18, pp. 1–64). Hogarth Press.
- Kristeva, J. (1982). *Powers of horror: An essay on abjection* (L. S. Roudiez, Trans.). Columbia University Press.
- Lacan, J. (1978). The seminar of Jacques Lacan, Book XI: *The four fundamental concepts of psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed.; A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1992). The seminar of Jacques Lacan, Book VII: *The ethics of psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed.; D. Porter, Trans.). W. W. Norton & Company.
- Miller, J.-A. (2008). Extimité. In *La cause freudienne*, 68, 7–22.
- Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology*. Verso.
- Žižek, S. (1991). *Looking awry: An introduction to Jacques Lacan through popular culture*. MIT Press.

Дата першого надходження статті до видання: 14.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

ОРИГІНАЛЬНІ СТАТТІ / ORIGINAL PAPERS

УДК 159.964.21

DOI 10.32782/urj/2026-4-1-2

В ПОШУКАХ ДЕПРЕСИВНОЇ ПОЗИЦІЇ В ПАРАНОЇЧНІЙ РЕАЛЬНОСТІ ВІЙНИ. КСЕНОФОБІЧНА ТРИВОГА В АТМОСФЕРІ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СЕСІЇ

Олександр Федорець, психіатр, тренінговий аналітик
Українська конфедерація психоаналітичних психотерапій
м. Дніпро, Україна

IN SEARCH OF THE DEPRESSIVE POSITION IN THE PARANOID REALITY OF WAR. XENOPHOBIC ANXIETY IN THE ATMOSPHERE OF THE THERAPEUTIC SESSION

Oleksandr Fedorets, M.D., certified training analyst
Ukrainian Confederation of Psychoanalytic Psychotherapies
Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0000-1398-0050>
al-fed@ukr.net

Вступ. Війна не тільки вбиває людей та руйнує наші міста, а також спотворює нашу здатність мислити. Для ментального стану на війні є природним поділ світу на Своїх та Чужих. Тих, хто не поділяє твої цінності та переконання, легко записати до ворожого табору. Саме ксенофобія несе найбільші ризики для внутрішньої ворожнечі та створює високий градус соціальної напруги у суспільстві. Достатньо зайти в соціальні мережі та переглянути стрічку новин, щоб натрапити на пристрасні конфлікти на гострі політичні теми.

У своїй доповіді я буду говорити про вплив зовнішньої соціальної атмосфери на терапевтичні стосунки. Іноді такий вплив нестерпний та є справжньою перешкодою для терапії, але частіше ми відчуваємо його присутність як неочевидне емоційне напруження у просторі перенесення та контрперенесення. Частина моїх віньєток буде ґрунтуватись на досвіді роботи в системі кризової допомоги, де присутність ксенофобічної тривоги більш очевидна.

Проблема інакшості. Думаю, що кожен із нас протягом свого життя мав досвід упередженого ставлення до себе або інших через зовнішність, гендер, національність, мову, соціальне становище, світоглядні переконання або тому, що опинявся у ролі новенького в колективі. Найбільш чутливо ситуація Інакшого або Чужого проявляє себе в авторитарних організаціях, а також у дитячих колективах. Травматичний вплив масштабної війни, в якій ми перебуваємо вже четвертий рік, безумовно, впливає на наші особисті стосунки, а також на те, як ми сприймаємо наших пацієнтів, а вони – нас. Під час війни сприйняття інакшого загострене та параноїчні тривоги природні, більше того, вони є адаптивними! Можливість перебувати в аналітичній позиції, у ролі спостерігача та дослідника, ускладнена через спільну зовнішню небезпеку.

У звичній практиці в умовах мирного життя ми знаходимося за межами особистих конфліктів пацієнта. В умовах війни ми прожива-

ємо спільний конфлікт – та проживаємо його по-різному. Багато хто з нас втратив друзів, сусідів, домівку, обірвав важливі близькі контакти через світоглядні розбіжності, змушений жити в умовах реальних загроз життю чи в еміграції. Під час війни відмінності сприймаються з підозрою, що може проявляти себе від страху до відверто ворожого ставлення до Іншого. Іншими словами, параноїчна реальність невідворотно викликає параноїчні тривоги. Намагання терапевта і пацієнта уникати впливу зовнішнього соціального контексту залишає не завжди усвідомлене напруження та несе ризики перетворити аналітичний процес у розігрування або психічне сховище. Голомб (Golomb, 2002) писала: *«Пацієнт та терапевт також мають свої власні ідентичності та ідеології. В «нормальні» часи терапевт навчений абстрагуватись від своїх політичних поглядів та етичних принципів, та якщо у пацієнта інші погляди, лікар намагається ставитись до того нейтрально»*, далі *«...коли межа між уявною та реальною агресією зникає, втримувати аналітичну позицію майже неможливо»*.

Світ не вперше переживає війну. Перша і Друга світові війни мали помітний вплив як на аналітичну теорію, так і на практику. Шокуючі наслідки Першої Світової війни змусили Зигмунда Фрейда позбавитись певних ілюзій стосовно пріоритету принципу задоволення та досить радикально переглянути свою первісну теорію. В своїй роботі «По той бік принципу задоволення» (Freud, 1920) він додає ідею про існування Танатосу та альтернативної енергії Мортідо, що націлена на досягнення стану спокою або нірвани, яке він пояснив впливом інстинкту смерті. Ідея Фрейда про потяг до смерті, до цього часу залишається дискусійною. Частина психоаналітичної спільноти сприймає її досить буквально, інша ж – трактує скоріше як метафору, де під інстинктом смерті розуміється природна агресивність людини як біологічного виду. У світоглядній системі теорії об'єктних стосунків деякі автори пов'язують інстинкт смерті з впливом смертоносного, надмірно критичного Супер-Его.

Друга світова війна призвела до масової міграції відомих аналітиків з Європи, в першу чергу, Австрії та Німеччини, до

Британії та США, що також мало помітний вплив на розвиток психоаналізу. В 2016 році на спільній конференції з німецькими колегами я з подивом дізнався про те, що в сучасній Німеччині до цього часу існують аналітичні спільноти, які не спілкуються через те, що частина німецьких аналітиків залишились у країні та співпрацювали з режимом Третього рейху, а інші були змушені покинути країну, щоб зберегти професійну ідентичність та особисту гідність. Ці професійні спільноти до цього часу ігнорують одна одну та уникають комунікації. Подібна ситуація простежується і сьогодні у французькому психоаналізі (з особистого повідомлення Жильбера Дяткіна під час обговорення його лекції на семінарі у Харкові у липні 2017 року).

Практика в часи соціальної нестабільності. Вперше у своїй практиці я зустрівся з проблемою алергічного ставлення до відмінностей та загрози втрати нейтральності під час Помаранчевого Майдану. Добре пам'ятаю свою сесію того часу з межевою пацієнткою, яка влаштувала мені скандал через помаранчеву папку у мене на полиці. В доповіді «Проблема нейтральності під час президентських виборів в Україні 2004р.» (Федорець, 2005), рефлексуючи на ту ситуацію, я відзначав, що у своєму контрперенесенні відчував загрозу своїй професійній ідентичності: *«У випадку, коли симпатії моїх пацієнтів були на боці кандидата, якого підтримував я, атмосфера сприймалась як симбіотичний комфорт, та, навпаки, коли активно підтримували його опонента, що, зазвичай, супроводжувалось критичними атаками на іншого кандидата та його оточення, атмосфера відчувалась надзвичайно загрозливою. Їх лідер сприймався як «мафіозний об'єкт» (Rosenfeld, 1971), а пацієнт – як простодушна, довірлива дитина, що хоче відчинити двері у наш спільний дім злочинцю. Доводилось докладати значних зусиль, щоб утриматись від спокуси заперечити та пояснити, «як є насправді»... Спроби інтерпретації розщеплення такі пацієнти сприймали як напад особисто на себе і здавалося, що залишається лише терпіти та витримувати їхню агресію»*. Таку поведінку я пояснюю у своїй доповіді *«...регресивним впливом зовнішньої соціальної ситуації на матеріал*

пацієнтів, що проявилось актуалізацією більш ранніх конфліктів, переважно рівня раннього едіпального комплексу (Klein, 1928), та вплинуло на те, що інтерпретації у контексті попередніх конфліктів стали неактуальними».

Щоб зрозуміти природу цього феномену, мені знадобилось переглянути значну кількість текстів про роботу аналітиків в умовах соціальної нестабільності. Сьогодні маю можливість поділитись з вами своїми міркуваннями на цю тему. Психоаналіз, якому ми навчалися, – професія для мирного часу! Психоаналіз досліджує внутрішній світ людини, її спогади, фантазії та те, як досвід минулого впливає на її актуальні стосунки. Атмосфера перенесення та контрперенесення є основним інструментом для дослідження такого досвіду. При цьому ми прагнемо зберігати нейтральність, що означає толерантність до відмінностей наших цінностей та етичних принципів з переконаннями пацієнта. Загрозлива зовнішня реальність впливає на психіку таким чином, що призводить до регресії на рівень параноїчно-шизоїдної позиції, з характерною для неї актуалізацією примітивних захистів, у першу чергу, розщеплення на Своїх та Чужих, де Свої – такі ж як ти, фантазійно – первісна діада, а Чужі – небезпечні та непередбачувані незнайомці. В такій ситуації думка, що відрізняється від твоєї, сприймається не лише як світоглядна розбіжність, але й як екзистенційна загроза.

Таке сприйняття відмінностей латентно залишалось з часів Помаранчевого Майдану та знову ставало актуальним під час чергових політичних виборів в Україні, що провокувались радикальними гаслами політиків та впливом російської пропаганди. З 2014 року розщеплення стало глибоким, загрожуючи не лише професійній але й національній та світоглядній ідентичностям. З початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022, ця загроза вже сприймалася як екзистенційна. Для того, щоб знайти для себе вирішення цієї проблеми, я з певного часу визначився, що не працюватиму з українофобами та прихильниками «руського міра».

Теоретичне обґрунтування розщеплення на Своїх та Чужих. Перші місяці після народження дитина знаходиться у стані мен-

тального злиття з материнським об'єктом, а зовнішній світ сприймає як небезпечний та загрозливий. Відсутність матері поруч дитина сприймає як загрозу власному існуванню. Таку особливість дитячої психіки Біон (Bion, 1962) описав лаконічною формулою: «Відсутність хорошого об'єкту дитина сприймає як наявність об'єкту загрозливого, переслідуючого». Таке сприйняття проявляється дитячими страхами, пов'язаними з різноманітними монстрами, які у дитячому фольклорі мають різні назви: бабай, привид, домовик або ж хтонічними істотами на кшталт змії, павуків, щурів тощо. У готичній культурі описано величезну кількість різноманітних монстрів або демонів, таких як чорт, химери, гарпії, дракони, грифони тощо. Такий стан дитячої психіки Мелані Кляйн (Klein, 1946) пояснювала радикальним розщепленням, характерним для шизо-параноїдної позиції раннього едіпального комплексу.

Іншими словами, цей стан можливо розуміти як існування в дилемі стосунків або з ідеальним об'єктом, який сприймається як Свій, здатний захистити, або, при його відсутності, – із жахаючою перспективою зустрічі з загрозливим Чужинцем (коли мати йде, з'являється монстр, а коли повертається то він зникає). Якщо дитині пощастило і вона має матір, здатну забезпечити надійний холдінг, віддзеркалення та контейнування, поступово з'являється перспектива, що цікавість перемаже страх. Досвід надійних та задовольняючих стосунків з первинними об'єктами дозволяє створити у психіці внутрішній хороший об'єкт, що дозволяє епістемофілічному інстинкту взяти гору над параноїчним страхом перед незнайомцем. Інтерес до незнайомців дозволяє поступово розширювати коло близьких та створювати ідентичності з іншими групами, які сприймаються як Свої. На початку це мати, потім батько, родичі, сусіди, інші діти та вихователі у садочку, шкільний клас та інші, більш абстрактні ідентифікації на основі біологічного виду, статі, національності, релігії, професії, політичних та етичних цінностей.

Наявність важливих ідентифікацій з іншими групами дозволяє Самості набути важливих аспектів для самоідентифікації та розрізнення

Своїх та Інших. Дитина, яка не набула ідентифікацій з іншими важливими групами, ментально залишається в умовній діаді з материнським об'єктом і справляє враження дивака, тому досить часто є об'єктом булінгу в дитячих колективах через свою Інакшість.

В психоаналітичній літературі обмаль авторів, які пишуть про сприйняття Іншого або Чужого. Рональд Бріттон (Britton, 1998) у своїй книзі «Віра та уява» описує ксенофобію як характерну ознаку деструктивного нарцисизму. Він пише про: «...природжену **анти-об'єктно-стосункову схильність**, яку характеризує прагнення знищити все, що втручається в Самість, але не являється нею, включно зі сприйняттям об'єкта та відчуттями, які виникають у відповідь. Тепер я вважаю її **ксеноцидним імпульсом**. В крайній своїй формі він є смертоносним ставленням до тих або до того, хто або що сприймається **Іншими**; в найбільш помірній формі це мізантропія...», а далі додає – «В біологічній сфері він проявляється дивними реакціями імунної системи; в психологічній – у формі ксеноцидного імпульсу; в соціальній – у формі геноциду. Я пропоную вважати, що у деяких особистостей, які мають ознаки нарцисичного розладу, є психологічний еквівалент атопії (алергія, підвищена імунна відповідь, – прим. О. Ф.): алергічне сприйняття психіки інших, чий інтимні стосунки пошкоджені антипатією» (Britton, 1998).

Бріттон (Britton, 1998) вказує на можливість крайніх та помірних проявів, однак не розмежовує поняття Чужого та Іншого. Але я вважаю, що в нашій соціальній ситуації ми потребуємо більш детального погляду на відмінності в такій системі координат. Ця різниця залежить від глибини регресії та обумовлена глибиною травматизації. Градації такої відмінності пропонує один із моїх улюблених авторів, Орсон Скотт Кард (Card, 1986), у книзі «Промовець від імені мертвих». Посилаючись на нордичні мови, автор пропонує таку класифікацію для позначення **Іншого**:

– **«Утланінг»**, що буквально означає незнайомиць, мешканець нашого світу, який прийшов з іншого міста,

– **«Фрамлінг»**, – це людина з іншого Світу, іншої культури та з іншим світоглядом, буквально іноземець.

– **«Раман»**, – людиноподібна істота, буквально гуманоїд, але який є іншим видом.

– **«Валерез»**, – означає справжнього чужинця, в тому рахунку всіх живих істот, з якими неможлива комунікація. Вони живі, але ми не здатні збагнути, що змушує їх поводитись так або інакше. Можливо, вони розумні, можливо, мають свідомість, але ми ніколи не зрозуміємо це напевно.

Світова культура створила досить багато сюжетів для символізації таких страхів. Яскравим кінематографічним прикладом валерез, наскільки я розумію Карда, є Саурон та його військо орків на хтонічних істотах із саги Джона Толкієна про Середзем'я, або монстри з фільму Рідлі Скотта (1979) «Чужий» (згодом, ця тема була продовжена Джеймсом Камероном у сиквелі про Чужих. Цей кінематографічний продукт, вірогідно, є найкращим фільмом жахів у сучасному кінематографі, адже отримав 7 Оскарів). Наступний видатний фільм жахів – «Хижак» (1987) Джона Мак-Тірнана. Його персонаж страшний, та вже не виглядає настільки одіозним та жахливим, адже має ознаки власної етики. Схоже, що в класифікації Карда це вже раман.

Досить умовно це можна пояснити на прикладі різного контрперенесення у терапевтичних стосунках. Наприклад, невротика ми здебільшого сприймаємо як утланінга, межового пацієнта – як фрамлінга. Коли у контрперенесенні ми відчуваємо пацієнта як раман, то перед нами виникає необхідність виживати у таких стосунках, тому що ми потрапляємо в інший етичний вимір. Якщо пацієнт сприймається як валерез, – терапія стає неможливою.

З початком тотальної війни 2022 року, українці намагались достукатись до совісті росіян, але після трагедії Бучі окупантів стали сприймати як жахливих чужинців, позбавлених будь-яких ознак людської етики, істот із потойбічного світу, в класифікації Карда – валерез. Популярні блогери змагались у тому, щоб запропонувати влучне визначення для ворогів: хтонічне зло, людожери, орки, хробаки та ін. Частина суспільної полеміки була присвячена запитанню: чи існують хороші росіяни? Іншими словами, для переважної частини українського суспільства, росіяни стали Чужими, з якими неможливий жоден комп-

роміс та навіть діалог. Президент Зеленський сам собі заборонив будь-які перемовини з президентом Росії. Спільна загроза, здавалось, згуртувала суспільство. Ми мали можливість спостерігати надзвичайну консолідацію, більшість переживала незнайоме до цього єднання та відчуття солідарності, яке було необхідним для мобілізації суспільства. Приналежність до великої групи через ідентичність створює вагомо більше відчуття захищеності. А. Вуко (Vusco, 2002) писав наступне: *«Особистість у (великій) групі відчувається більш захищеною незалежно від того, як поводить. Захищеність базується на ідентичності з групою, яка сприймається як велика, сильна та могутня»*..., далі – *«Мова, ідеологія, походження, культура та релігія – могутні фактори єдності великої групи»*. З іншого боку, та сама загроза призвела до фрагментації, яка була на той час неочевидною.

В такій суспільній атмосфері ми можемо звернути увагу на дивний феномен. Явлення Чужого (валерез) дозволяє подолати алергічне сприйняття Іншого. Як і в сагах Толкієна, поява Саурона об'єднала, здається, непримиримих ворогів: людей, ельфів та гномів. Після скандалу у Овальному кабінеті, ненависть до політичної позиції Трампа, яка виглядає як толерування агресивної політики кремля, знову об'єднала нас – не тільки всередині країни, а й із європейськими та американськими демократичними спільнотами. Аналогічний феномен ми мали можливість спостерігати ще на початку війни, коли ненависть до Путіна об'єднала українське суспільство. В ситуації екзистенційної загрози розбіжностями можливо знехтувати, тому працює **гасло шизопараноїчної позиції – ворог мого ворога є моїм другом!** Такі об'єднання не відчуваються надійними, тому що зберігається латентна недовіра та упередженість через розбіжності. Ідентичність, побудована на спільній ненависті, є крихкою.

Сприйняття незнайомця Іншим або Чужим залежить від градусу ксенофобії та рівня регресії. В безпечній ситуації мирного життя ми звично «нормалізуємо» відмінності, проективно приписуючи Іншим ознаки власної етики. Казки та дитячі мультфільми є прикладом «гуманізації» тварин, яким при-

писують людську етику, але під час війни пропаганда, навпаки, працює на дегуманізацію противника свого біологічного виду, щоб сприймати його Чужим та не відчувати провини за знищення. Інакшість, на відміну від сприйняття Чужого, визнає відмінності наших ідентифікацій та системи цінностей, однак залишає потенційну можливість для діалогу.

Після розпаду Радянського Союзу для багатьох людей була втрачена звична ідентичність «советского человека», яка була вже девальвована, але залишалась символічним об'єднуючим фактором. Набуття Україною незалежності не призвело до автоматичного утворення нової ідентичності. Значна частина суспільства не мала визначеної національної, релігійної та політичної ідентичності та мала диффузну ідентичність (identity diffusion, Kernberg, 1984), характерну для функціонування на межовому рівні. Війни 2014-го, а згодом 2022 року, стали тим фактором, що сприяв набуттю ідентичності та усвідомленню своєї приналежності до українства не як національної, а переважно як громадянської та політичної ідентичності. Набуття ідентичності є складним та тривалим процесом. Однак те, що відбувається так швидко, ще й під тиском, має свої недоліки та ризики, один із яких – надмірна радикальність. Зазвичай саме неофіти в новій ідентичності є непримиримими радикалами. Початок великої війни знову призвів до певної фрагментації серед українського суспільства, яку не хотілось визнавати через прагнення до консолідації, але розбіжності намагалися подолати через моральний тиск на тих, хто обрав іншу позицію.

20 березня 2022 року, я написав у своїй стрічці ФБ наступний текст:

«З певним зусиллям, висмикуючи себе з емоційного виру трагічних та обнадійливих новин, вдається поглянути на ситуацію в суспільстві з деякої відстані.

Суспільство в нашій країні розділилось на 5 (п'ять) нерівних за кількістю груп людей, відповідно до основних захисних трендів подолання травматичної реальності.

- агресивний тренд (військові – прагнення знищити загрозу),
- репаративний (волонтери – рятування постраждалих та відновлення пошкодженого),

- фобічний (біженці – втеча від загрози),
- уникаючий (обивателі – заперечення або ухиляння від загрози),
- первертний (мародери – використання травматичної ситуації для власної користі).

...

Для кожного з нас одна із позначених стратегій є домінуючою, ще одна латентною, а інші приховані в позасвідомому. Претензії представників різних соціально активних груп один до одного мають мало сенсу, тому що позиція кожного визначається захисними стратегіями поведінки, які вже склалися в результаті подолання попередніх травматичних ситуацій».

Сьогодні можу додати, що така реакція суспільства на загрозу не є унікальним українським явищем, а була характерною для будь-якої спільноти або країни, які переживали війну.

Робота в системі кризової допомоги дозволяє зустрітись із сильними та радикальними проявами емоцій, які не такі очевидні у цивільній практиці. Можу зазначити, що саме військові зазнають максимальної травматизації, а, отже, і найглибшого розщеплення. Ще у 2015 році я мав можливість спостерігати військових, які завершували свій контракт, але не могли пристосуватись до цивільного життя через те, що відчували себе Інакшими, або сприймали Інакшими своїх родичів та тих, кого раніше вважали друзями, через нездоланий бар'єр нового травматичного досвіду, що досить звичайно призводило до усамітнення та обриву стосунків. З військовими непросто побудувати довірливий контакт через їхню упередженість до цивільних. Питання, яке мені доводилось чути багато разів: *«що ти можеш мені розповісти, ти там зі мною не був...»*. Не витримуючи напруження цивільного життя, яке створює ксенофобічна тривога, ветерани за деякий час вважали за ліпше для себе знову повернутись на війну. Їхній стан описує наступна узагальнююча констатація: *«Я хочу, щоб війна завершилась, але й не знаю чи зможу я жити життям цивільного. На війні все просто, тут поряд зі мною в окопі Свої, а там, за лінією – вороги (Чужі)»*. Нещодавно один військовий з розпачем зазначив: *«...ми потрапили у безна-*

дійну ситуацію – «попереду вороги, а позаду зрадники», маючи на увазі під зрадниками чи не все цивільне суспільство. Така лаконічна репліка дає досить яскраве уявлення про те, як рівень травматизації впливає на сприйняття Чужих та Інших.

Не так гостро, але схожі почуття переживають волонтери. Багато з них радикально змінили своє близьке оточення, саме відповідно до принципу Свої та Інші. До людей, які не поділяють їхні цінності, переважно ставляться з недовірою та уникають спілкування. Саме волонтери та люди з активною громадянською позицією досить часто публікують в соціальних мережах досить радикальні тексти або коментарі, що часто призводять до конфліктів, так званих «срачів» у соціальних мережах. Ми в цей час знаходимось у ментальній атмосфері, де існує певний набір алергічних тем, таких як ставлення до мобілізації, а також еміграції, питання мови, навіть прихильність до певних експертів, які, як вважають, несуть хибні або небезпечні ідеї. Минулого року мені з колегами вдалося організувати онлайн-зустріч авторитетних діячів у сфері ментального здоров'я, присвячену феномену «срачів» у соціальних мережах. Ця цікава дискусія, на жаль, не мала продовження – на мою думку, через те, що на цьому етапі стосунків у суспільстві переважають відцентрові сили, обумовлені ксенофобією, а не доцентрові тенденції.

Стосовно біженців, їхні тривоги переважно пов'язані з відчуттям своєї Інакшості в країні еміграції. Емігранти досить часто почуваються Чужими або Іншими через мову, культурні звички та незрозумілі правила. Їм все важче підтримувати близький зв'язок з рідними та друзями в Україні, особливо якщо вони належать до групи з іншим захисним стилем адаптації. Частина емігрантів, які сприймають свою Інакшість не так радикально, намагаються інтегруватися в іншу культуру, вчать мову, намагаються шукати роботу та набувають нових ідентифікацій але інша частина відчувають свою Інакшість як нездоланий бар'єр та залишаються в певній соціальній ізоляції, яку сприймають як культурне гетто. Емігранти, які уникають асиміляції, є досить поширеним явищем, особливо ж, якщо вони походять із країн з іншою етикою та культурою. Пере-

важно це стосується емігрантів з ісламських країн. Небажання інтегруватись в культуру країни еміграції, відповідно, викликає до себе упереджене ставлення до них як до Чужих та сприяє зростанню ксенофобії в сучасній Європі та Штатах. Така тенденція в результаті призвела до зростання популярності праворадикальних політичних сил у західному світі. Емоційні проблеми, пов'язані з еміграцією, є порівняно малодослідженою темою, що виглядає дивним, так як велика частка психоаналітиків самі є емігрантами. За останній рік було перекладено кілька цікавих текстів про особливості процесу психічної адаптації емігрантів, зокрема Салмана Ахтара, Леона та Ребеки Грінберг.

Суспільна група пересічних громадян або обивателів переважно знаходиться в стані помірною заперечення загрози. За можливості, вони намагаються ігнорувати війну та підтримувати звичний стиль життя. Вони здебільшого сприймають війну як спортивні вболівальники – вболівають, але не відчують своєї причетності. Здебільшого, виявляють захисну толерантність до інших груп, але при довірливому спілкуванні досить роздратовано повідомляють, як їм не подобається все, що відбувається. Ця група відіграє роль суспільного баласту, як і баласт на кораблі, є важливим чинником, що підтримує стабільність життя країни. Саме ця група є резервуаром виживання нації та резилієнтності для економіки. При зростанні загрози ця група фрагментується на субгрупи, позначені вище.

Представники первертного стилю адаптації, яку я позначив як мародери, викликають найбільш вороже сприйняття у інших групах, однак здебільшого вони не сприймаються саме як Чужі.

Чим значніша травматизація, тим глибша регресія та, відповідно, вищий градус травматичної параної, яка ускладнює перебування серед людей. Градус нестерпності впливає на сприйняття співгромадян Чужими або Іншими. Тривалий стрес, на початку посилює використання домінуючого захисного патерну, але коли ситуація не змінюється тривалий час, це призводить до депресії через відчай, та в більшості випадків до зміни захисного патерну. Радикальність захисної стратегії усклад-

нює соціальні контакти, поглиблює ізоляцію у межах вузького кола близьких, або призводить до усамітнення.

Ми всі з нетерпінням очікуємо на Перемогу, але після завершення війни та масової демобілізації ветеранів, суспільство очікує надзвичайна складна соціальна ситуація через те, що вибухатимуть латентні конфлікти через розбіжності. Ветерани замість поваги та вдячності на яку очікують після звільнення зустрічаються з униканням та упередженим ставленням через їх низький поріг толерантності до фрустрації. З іншого боку, така упередженість в ставленні до них додає їм аргументів щодо претензій до цивільних.

Короткі ілюстрації із практики. До нас звертаються за допомогою люди з різних груп та з різним рівнем травматизації. Вони сподіваються знайти споріднену душу, але остерігаються зустрітись з Іншим. Але, що може відбуватися, коли не враховувати наявність ксенофобічної тривоги? Наприкінці 2022 року я мав досвід супервізії групи психологічної підтримки, яку проводили мої колеги. Динаміка розвитку стосунків у групі виявилась несподіванкою для терапевтів. Група, яка на початку мала надзвичайно унікальну атмосферу близькості та солідарності (первісна діада), несподівано швидко розсипалась після того, як кілька учасників виїхали за кордон. Частина учасників, які залишились в Україні, стали дорікати тим, хто виїхав, у егоїзмі та відсутності віри в перемогу. Це призвело до незрозумілих конфліктів на «рівному місці» через розщеплення на патріотів та зрадників. Значна частина учасників не вважала за можливе озвучити свою думку в такій ситуації та тихо покинула групу.

Особливість психічної травми полягає у критичному руйнуванні здатності довіряти тим, хто має інші погляди, а у багатьох випадках, також і самому собі. Цей аспект присутній і у мирні часи, але вплив актуальної травми на афекти значно гостріший. Через ксенофобічну тривогу доступ до ранніх конфліктів «замилений» тривогами, які викликані актуальними ситуаціями. Пацієнти приносять нам свої страхи стосовно поведінки близького оточення або стурбовані власним відчуттям неадекватності. Але чи завжди ми можемо сприймати ситуацію, коли пацієнт звинувачує Інших

через їхній вибір, або говорить про свій сором або почуття провини як матеріал, який має стосунок до атмосфери перенесення? З іншого боку, пацієнти мають не завжди усвідомлену тривогу втратити терапевта через власну агресивність або світоглядні розбіжності.

Досить звичною ознакою сучасної професійної діяльності є те, що час від часу ми отримуємо схвильоване повідомлення від пацієнта, де він просить нас написати, чи все з нами добре? Або пацієнт звично розпочинає сесію з запитання: «як ваші справи?». Чи маємо ми відповідати на такі повідомлення чи запитання? Паоло Фонда (Fonda, 2000), у співдоповіді на текст сербського колеги про роботу в ситуації війни у Югославії, говорив з цього приводу так: *«У стосунках пацієнт-аналітик, у випадку, коли вони належать до різних груп, в груповому психічному вимірі завжди існує матеріал, який загрожує вплинути на особисті стосунки та зіпсувати їх. З іншого боку, стосункам пацієнта з аналітиком, які належать до однієї групи, може завдати змова, коли вони виключають з обговорення травматичні теми, спільні для обох учасників аналітичної пари».*

Для аналітичного терапевта важливо усвідомлювати присутність такої тривожності та її вплив на власне сприйняття пацієнта. Можна навести значну кількість прикладів присутності ксенофобічного сприйняття у контрперенесенні. Пропоную кілька ілюстрацій, де наявність таких емоційних перешкод очевидна. Пригадую групову супервізію своєї колеги ще у 2014 році, яка визнала неможливість продовжувати терапію з пацієнтом «тітушкою». На початку масштабної війни деякі мої колеги мали терапію з пацієнтами з Росії та робили зусилля, щоб зберегти її, але у більшості випадків через деякий час були змушені визнати, що ця робота їх руйнує. Також мені знайома досить складна ситуація власного контрперенесення, яка виникає в терапії, коли пацієнт висловлює тези російської пропаганди. Або актуальна ситуація нещодавньої супервізії, коли до терапевтки, чоловік якої знаходиться на війні, звертається молодий чоловік, який нелегально покинув країну. То чи може вона його сприймати без упередженості?

Відчуття власної Інакшості виявляє себе неусвідомленим почуттям провини та обсессив-

ними виправданнями. Один із моїх пацієнтів, надзвичайно талановитий програміст з крихкими шизоїдними захистами, час від часу повідомляє мені, що готується йти на війну, як тільки підготує собі заміну на ключовій позиції, що триває вже більше року. Також він повідомляє, що сприймає мене як уособлення власної совісті. З іншого боку, він нещодавно з неприхованою гордістю повідомив мені, що обірвав стосунки з друзями, які покинули країну, зробивши виняток лише для своєї сестри, яка виїхала в Британію. Але коли я прокоментував, що він звинувачує тих, хто покинув країну, він категорично це заперечував. Ситуація зрушилась після моєї інтерпретації, що він боїться мого осуду, транслюючи власну етичну систему в мене.

Інший пацієнт, який з 2001 року живе в теплій Європейській країні, де має громадянство та великий бізнес, в ситуаціях значної фрустрації говорить, що краще би він пішов на війну. Коли він затоплений власною агресією, йому сниться війна, в якій бачить себе солдатом. Наприкінці кожної сесії він говорить мені: «Бережіть себе». Одна з моїх супервізанток, яка перебуває за кордоном, повідомляє, що її пацієнтка час від часу говорить з осудом про своїх друзів, які залишили країну, але запевняє терапевтку, що її це не стосується. Ситуація досить очевидна – зовнішня загроза безумовно має вплив на актуальні переживання, але їхнє змістовне наповнення та захисні відреагування безумовно визначаються більш ранніми травматичними історіями. В такій ситуації я вважаю корисними подвійні інтерпретації, коли в першій частині інтерпретації ми визнаємо актуальний контекст, а у другій частині говоримо про те, як це пов'язано з давніми історіями.

Ми можемо спостерігати маніакальні захисти з запереченням провини та цинізмом, коли про війну говорять як про безумство, у якому не бачать для себе жодного сенсу. Більш складною є ситуація, коли пацієнт ніколи не говорить про війну, наче це щось несуттєве, та намагається зберігати стерильність терапії від зовнішнього впливу. В одній з моїх пацієнток, яка ніколи не згадувала про війну, я якось запитав про причини такого уникнення. На це вона із роздратуванням відповіла, що тоді б вона мала мені

сказати, що вважає мене неадекватним, тому що я залишаюся в ситуації, де можу загинути. Далі вона розповіла історію свого батька, який загинув через необережність, історію, яку за багато років почув вперше, тому що вона не вважала її суттєвою.

Теми, на які пацієнтам складно говорити, ми зазвичай пояснюємо опором перенесенню. Під час війни такий опір має додатковий присмак ксенофобічної тривожності, тому нам важливо усвідомлювати можливі світоглядні розбіжності та власні емоційні обмеження, через які ми солідаризуємося з опором пацієнта. Ми можемо відчувати наші сесії як затишне місце, де ми уникаємо тривоги, пов'язаних з небезпекою, та навіть відчуваємо вдячність пацієнтові, що він оминає ці гарячі теми, але тоді наша терапія перетворюється на психічний прихисток від реальності.

Короткий підсумок. Терапія в умовах війни несе додаткові ризики та тривоги, обумовлені зовнішнім впливом. Важливо визнавати вплив зовнішньої загрози на внутрішню тривожність, а також базової тривожності – на сприйняття

зовнішніх подій та їх взаємопов'язаність. Психічна травма руйнує нашу суб'єктивну психічну реальність, а також звичні адаптивні механізми, які ми застосовуємо у звичній депресивній позиції мирного життя. В актуальній травматичній реальності ми застосовуємо раніше винайдені архаїчні захисні механізми, які виявились адаптивними під час проживання більш ранніх травматичних історій!

На мій особистий погляд, етична межа проміж Своїми та Іншими полягає у наявності емпатії, а також у визнанні суб'єктності та цінностей іншого. Етична межа проміж Іншим та Чужим окреслюється наявністю поваги до людського життя.

Класифікація Орсона Карда та систематизація груп відповідно до характерних захисних патернів пацієнта, може бути корисною моделлю для осмислення ксенофобії, а також для того, щоб в умовах війни визначити демаркаційну лінію у пошуках меж компромісу проміж Своїми та визнання реальності небезпеки від Чужинців, які вийшли за межі нормальної людської етики.

Список літератури:

- Bion, W. R. (1962). A theory of thinking. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 33, 306–310.
- Bion, W. R. (1962). *Learning from experience*. William Heinemann Medical Books.
- Britton, R. (1998). *Belief and Imagination*. New York, NY: Routledge.
- Card, O. S. (1986). *Speaker for the dead*. Tor Books.
- Федорець, О. (2005). Проблема терапевтичної нейтральності під час виборчої президентської кампанії в Україні у 2004 році [Неопублікована доповідь]. Конференція з міжнародною участю, присвячена десятиріччю Харківського психоаналітичного товариства, квітень 2005.
- Fonda, P. (2000). Discussion of Aleksander Vucco's report: "Beyond bombs and sanctions." In *How to practise psychoanalytic therapy in periods of social instability (The 8th East European Psychoanalytical Conference, Kyiv, April 28 – May 1, 2000)*.
- Frank, C. (2020). On Melanie Klein's contemporaneous references to Hitler and Second World War in her therapeutic sessions. In Milton, J., ed. *Essential Readings from the Melanie Klein Archives: Original Papers and Critical Reflections*. Abingdon\New York: Routledge, 2020, p. 84-104.
- Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 18, pp. 7–64)*. Hogarth Press.
- Golomb, A. (2002). Society under threat: Flexibility and rigidity of dyadic boundaries. In T. Stajner-Popović & S. Varvin (Eds.), *Upheaval: Psychoanalytical perspectives on trauma*. International Aid Network.
- Kernberg, O. F. (1984). *Severe personality disorders: Psychotherapeutic strategies*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Klein, M. (1928). Early stages of the Oedipus conflict. *The International Journal of Psychoanalysis*, 9, 167–180.
- Klein, M. (1946). Notes on some schizoid mechanisms. *The International Journal of Psychoanalysis*, 27, 99–110.
- Rosenfeld, H. (1971). A clinical approach to the psychoanalytic theory of the life and death instincts: An investigation into the aggressive aspects of narcissism. *The International Journal of Psychoanalysis*, 52(2), 169–178.
- Vuco, A. (2002). Beyond bombs and sanctions. In T. Stajner-Popović & S. Varvin (Eds.), *Upheaval: Psychoanalytical perspectives on trauma*. International Aid Network.

Анотація. В психоаналітичній літературі небагато текстів присвячено проблемі ксенофобії. В емоційній реальності війни ставлення до Чужинця або Іншого є не тільки цікавою теоретичною темою, а й актуальною практичною проблемою. Цей текст є спробою осмислити вплив зовнішньої соціальної атмосфери на психотерапевтичну практику, а також поміркувати стосовно «алергічного» ставлення до відмінностей, яке наявне в суспільній атмосфері через війну. Такі основні психоаналітичні чесноти, як нейтральність, абстинентність та здатність до вільних асоціацій, знаходяться під тиском як зовнішніх загроз, так і внутрішньої упередженості. Таке сприйняття світу ми позначаємо як параноїчно-шизоїдну позицію, яку описала Мелані Кляйн у 1946 році. В опублікованих нещодавно матеріалах з її особистого архіву, як зазначає Клаудія Франк (Frank, 2020), під час Другої світової війни вона (Кляйн), регулярно розглядала, особливо у перенесенні та контрперенесенні, політичну ситуацію та «Гітлера всередині нас», також демонструвала, як у політично критичних та надзвичайних ситуаціях внутрішні страхи та деструктивні ідентифікації пов'язані із зовнішніми подіями. З 2014 року, після анексії Криму, особисто для себе я шукав відповіді на питання: як зберегти депресивну позицію у параноїчній реальності війни? Цей текст дає можливість поділитись своїми роздумами та разом пошукати відповідь на це складне запитання.

Ключові слова: ксенофобічна тривога, шизо-параноїчна позиція, депресивна позиція, ранній едіпальний комплекс, нейтральність, інакшість.

Abstract. In psychoanalytic literature, few texts are devoted to the problem of xenophobia. In the emotional reality of war, the attitude towards the Stranger or the Other is not only an interesting theoretical topic, but also a relevant practical problem. This text is an attempt to comprehend the influence of the external social atmosphere on psychotherapeutic practice, as well as to reflect on the “allergic” attitude to differences that is present in the social atmosphere due to the war. Such basic psychoanalytic virtues as neutrality, abstinence and the ability to free association are under pressure from both external threats and internal bias. We designate this perception of the world as the paranoid-schizoid position, which Melanie Klein described in 1946. In recently published materials from her personal archive, as Claudia Frank (Frank, 2020) notes, during World War II she (Klein) regularly considered, especially in transference and countertransference, the political situation and the “Hitler within us”, and also demonstrated how in politically critical and emergency situations internal fears and destructive identifications are connected to external events. Since 2014, after the annexation of Crimea, I have personally been looking for answers to the question: how to maintain a depressive position in the paranoid reality of war? This text provides an opportunity to share my reflections and together seek an answer to this difficult question.

Keywords: xenophobic anxiety, schizo-paranoid position, depressive position, early Oedipal complex, neutrality, otherness.

Дата першого надходження статті до видання: 12.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 159.964.21

DOI 10.32782/urj/2026-4-1-3

ПАРАДОКСИ ТРИВОГИ У СТОСУНКАХ З ІНШИМ: НЕ-НЕВРОТИЧНІ СТРУКТУРИ

Ольга Павловська, клінічний психолог, тренінговий аналітик Європейської Конфедерації
Психоаналітичних Психотерапій,
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

PARADOXES OF ANXIETY IN RELATIONSHIPS WITH OTHER: NON-NEUROTIC STRUCTURES

Olga Pavlovska, clinical psychologist,
training analyst of the European Confederation of Psychoanalytic Psychotherapies,
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division of the National Psychological Association
of Ukraine
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9805-9400>
sursum@ukr.net

Вступ. Процес суб'єктивації враховує те, що суб'єкт формується у стосунках з Іншим у рамках інтерсуб'єктивного зв'язку між ними. Цей стосунок завжди парадоксальний, тому що формування опор здійснення бажань суб'єкта залежить від долі Іншого всередині психіки суб'єкта. Хитросплетіння зв'язку з Іншим описували Фройд (Freud, 1917), Віннікотт (Winnicott, 1991), Лакан (Lacan, 1958), Грін (Green, 2000), Оланьє. Наша життєва та психоаналітична практика підтверджує нам, що ми в процесі формування суб'єктивності в низці ідентифікацій робимо себе подібним (тотожним) Іншому, погоджуючись підкоритися його бажанню по відношенню до нас, або ж відмовляємось підкоритися, та у логіці сепарації задіюємо власну агресивність (Lesourd, 2011). Така оптика в побудові суб'єктивності дозволяє враховувати потяги суб'єкта та відгуки на них Іншого, а наслідки зустрічі потягів суб'єкта з Іншим проявляються в активності Я суб'єкта.

Метою цієї статті є огляд та дослідження особливостей зв'язку з Іншим та специфічних тривог у не-невротичних структур.

Аналіз попередніх досліджень. Підкреслимо, що говорячи про Іншого, ми розрізняємо

фігури цього Іншого в психіці: його первинна фігура описана Віннікоттом як «достатньо гарна мати», яка оточує дитину турботою, тим самим дозволяючи їй долати безпорадність істоти, яка не здатна самотійно задовольнити власні потяги (Winnicott, 1991); Грін іменує первинну фігуру Іншого «подібним іншим» (Green, 1999a), Лакан позначає її як «маленький інший», підкреслюючи різні виміри Іншого (Lacan, 1958). Загальним тут є те, що суб'єктивність у будь-якому випадку вибудовується через Іншого – повернутися до самого себе та свого бажання ми можемо тільки обхідним шляхом через Іншого: Іншого подібного та Іншого відмінного від нас – іншого (Green, 2000).

На інтрапсихічному рівні увага психоаналітика акцентується на витоках психічного життя – потягах і психосексуальності як формах первинної психічної активності. Очевидно, що інтрапсихічність виражає залежність людини від біологічних функцій. У людини нема природнього об'єкта задоволення, ми завжди маємо справу зі створеними культурою об'єктами, тому будь-яка суб'єктивність не існує, не конституюються

без кастрації, а саме – символа розділення між суб'єктивністю та інакшістю (Green, 2000).

Інтерсуб'єктивний та інтрапсихічний рівні завжди існують у взаємному перетині: нас у процесі психоаналітичного дослідження суб'єктивності аналізанта цікавить як розвиток потягів суб'єкта, так і бажання Іншого, що формує прийняття або відмову від підкорення йому. У цьому сенсі наша доля залежить від Іншого в середині нас (мова звісно про репрезентацію Іншого), саме він є точкою складання та деконструкції нашої суб'єктивності.

Таке розуміння суб'єктивності ускладнює зв'язок між суб'єктом та Іншим і сепарцію між ними. Можна сказати, що суб'єкт ніколи не відмовляється від того, щоб викрити неідельність Іншого та його відгуків. Навіть при неврозі є травматичний досвід, який не інтегрується в Я суб'єкта. Але саме у не-невротичних структур ми зустрічаємо глибокий розрив між інтеграцією його власних потягів та відгуків на них Іншого. Коротше кажучи, як підкреслює Грін, в середині Я виникають розриви, пустки, бо частини психічної власної реальності сприймаються як чужі та інакші. Тобто, безнадійно плутається вузол стосунків з власними потягами та Іншим. Життя потягів починає утотожнюватися з Іншим, і зв'язок з ним стає демонічним, а власна суб'єктивність сприймається як чужа та інакша (Green, 1999). З таким ми зустрічаємось у перверзних, мазохістичних, меланхолічних, залежних та оператуарних суб'єктів. Їх психічна організація провокує нескінчену боротьбу за життя, логіку виживання, пошук автономії від Іншого. Це не боротьба за те, щоб розділити з Іншим задоволення, це пошук нарцисичного схову від Іншого аж до автоеротичної самоізоляції з прагненням знизити будь-яке збудження. Важливо побачити стратегію власної руйнації суб'єкта, він з усіх сил прагне уникнути сили та потенції Іншого як переслідувача, руйнівника, агресора, але суб'єкт сам створив таку репрезентацію Іншого в середині власної психіки. Грін перелічує парадокси стосунків суб'єкта з Іншим. Ці парадокси охоплюють види тривоги, які саме викликані психічними стратегіями стосунків не-невротиків з Іншим (Green, 1999).

Виклад основного змісту. До того, як ми заглибимось у специфіку тривоги саме

у не-невротичних структур, описаних А. Гріном давайте звернемося до опису тривоги Фрейдом. Він розглядав наступні психічні стани людини: *тривогу сепарації, страх бути покинутим, втрату об'єкта, скорботу та психічний біль* (Freud, 1917; Freud, Strachey, 1977).

Сепараційна тривога

Сепараційна тривога описана Фрейдом у 1926 році, ця тривога ґрунтується на почуттях дитини, яка втратила свій об'єкт, а саме персону, яка задовольняла його потреби та бажання (Freud, Strachey, 1977). Суб'єкт має лібідо, яке підштовхує його до пошуку об'єкта. Сучасна психоаналітична думка спирається на те, що об'єкт – це нарцисичне розширення суб'єкта, тому будь-які розломи та розриви вип'ячують власний нарцисичний розрив. Тобто, не існує чіткої сепарації між суб'єктом і об'єктом. І Лакан, і Віннікотт, підкреслюють, що лише втручання батька завершує процес сепарації. Хоча починається сепарація раніше. Зауважимо, що не-невротичні структури стикаються з надто сильною сепараційною тривоگو.

Тривога покидання

Тривога покидання відсилає так само до передчасної сепарації і недостатній впевненості у возз'єднанні з материнським об'єктом, таким чином психіка замість ускладнення розвитку розгортається проти власного психічного апарату: паралізуючи його функції, заповнюючи його деструктивними фантазіями, спрощуючи або блокуючи мисленнєвий процес.

Будь-яка відсутність об'єкта дорівнює ризику покидання, ризику нарцисичної дезорганізації, ризику опинитися у стані безпомічності, що прирікає суб'єкта на страждання. Багато часу може знадобитися, щоб встановити зв'язок між тривоگوю покидання та обороною на власне бажання, зі страхом покарання за фантазії руйнації об'єкта.

Тривога втрати об'єкта

Небезпека втрати об'єкта – це постійне явище, яке розгортається від небезпеки втрати любові об'єкта до втрати об'єкта. Втрата об'єкта виявляє ситуацію незамінності об'єкта, яку Фрейд описує у “Скорботі та меланхолії”. Чим більше об'єкт має нарцисичні характеристики, тим більше укріплюється втрата.

Тому меланхолія виявляє нарцисичний зв'язок з об'єктом (Freud, 1917).

Скорбота

Всі перелічені стани, у яких формується тривога підсвічують роль скорботи і горя та їх подолання. Саме у не-невротичних структурах втрати характеризуються глухим кутом у переживанні жалоби, нескінченною тривогою. Суб'єкт ніколи не долає втрату, і кожен раз ризик втрати підживлює особливий зв'язок з об'єктом.

Біль

Сучасний погляд відновив інтерес до ролі болю у психоаналітичному процесі. Дружина Гріна Ліза Гуттєрос-Грін описала так зване "болісне перенесення", яке стосується суб'єктів, які мають дитячі травми, що залишили суттєві сліди у психіці, і вони не дають наблизитись до гострочутливих зон їх психіки. Тривога зростає у них при наближенні до цих неприступних зон болю (Green, 2005a).

Існує певне відхилення зв'язку суб'єкта з Іншим. Яке призводить до того, що "чужий" інший опиняється всередині через розрив між бажанням суб'єкта і відгуками на нього Іншого. Коротко ця диспозиція характеризується стосунком "**коли Інший – чужий**". Можна згадати фантастичну кінооповість "Чужий" і порівняти стосунки з іншим усередині власної психіки з боротьбою проти паразита. Через це формуються різні форми відчуження від Іншого, який насправді є головним актором у цьому спектаклі формування суб'єктивності. І наслідком цього є відчуження власних частин Я, власного полюса бажань. На перший тут план виходять нарцисичні тривоги суб'єкта і нарцисичний зв'язок з Іншим, характерні сплутаність з іншим, слабка репрезентативна активність та збіднений фантазматичний зв'язок з ним.

Ми в роботі можемо побачити різні фігури Іншого. У не-невротичних структур Інший завжди не на висоті. Через це він має багато причин для нарікань.

Наприклад, Інший – злий та завжди винний (це параноя). «Він хоче мною... Я маю бунтувати проти нього, я зруйную його насиллям, бо маю так захиститись від нього».

Тобто, Інший – всередині психіки суб'єкта (репрезентація Іншого) може бути представле-

ний як переслідувач; або як той, хто не бажає бажання суб'єкта; як смертоносний авторитет, що знищує будь-які прояви життя та творення суб'єкта і т.і.

Грін, досліджуючи функціонування не-невротичних структур, описав специфічні властиві переважно не-невротичним структурам тривоги (Green, 2005a).

Тривога вторгнення

Грін згадує, що саме Віннікотт доповнив та проблематизував такий вид тривоги як *вторгнення*. Вона демонструє порушення кордонів Я суб'єкта та його захисних можливостей проти вторгнення. Цей вид тривоги був стає очевидним пізніше за сепараційну тривогу. Віннікотт описує те, що він називає тривогою *зіткнення* (impingement), коли суб'єкт відчуває, що ніби інший вторгся в його психіку таким чином, він відчуває, що його власна психіка або розбивається на шматки, або колонізується, або відчужується. Це пояснює критику Віннікоттом кляйніанської техніки роботи, яка виглядає інтерпретативним насильством, що депривує захисну активність суб'єкта, і побічно веде до того, що під впливом психоаналітика суб'єкт пристосовується до його бажань. Не кляйніанська сучасна техніка роботи наполягає, навпаки, на необхідності поваги до захистів суб'єкта, навіть коли вони виявляються патологічними, оскільки повага до захистів не означає, що психоаналітик взагалі не інтерпретує. Це означає, що ми намагаємося оцінити здатність суб'єкта утримувати свою нарцисичну організацію, яка слугує йому щитом від іншого, і дозволяє йому розширити і посилити своє внутрішнє відчуття згуртованості, навіть, якщо воно і підбивається анархією потягів та обмежує його стосунки з іншим.

Імплозивна тривога

Останній рівень небезпеки вторгнення іншим у психіку може визначатися як імплозивна тривога. (Імплозія з фізики – це доцентровий, спрямований у середину вибух або розпад). Грін посилається у визначенні цього поняття на Рональда Лайнга. Спробуємо описати цей вид тривоги.

По-перше, важко визначити чи є імплозія результатом того, що суб'єкт паразитується іншим, і це закінчується вибухом структури,

що контейнерує, або імплізія маніфестує захисне самознищення при спробі колонізації іншим. У цьому випадку можна побачити близький зв'язок між імплізією та експлозією. Як би там не було, завжди важливі нарцисичні тривоги, як ті, що впливають на почуття цілісності Я або персональної ідентичності, коли імплізія настає як нестерпний наслідок вторгнення іншим. Тому логічним, здається, що у психоаналітичній роботі нарцисизму слід приділяти увагу. Мимохідь можна помітити, що як адаптація до цієї тривоги, може формуватися хибна селф психічна організація, яка підкоряється іншому.

Тривога фрагментації

Логічно завершити опис тривог загрозою фрагментації. Цей симптом досить часто має драматичний характер, і сприймається як дезінтеграція Я та фрагментація цілісності суб'єкта, що виявляє жахливий стан речей. Грін деталізує і описує підформу фрагментації, про яку аналізанти не завжди говорять, але її можна виявити через роки роботи. Мова про аналізанти, які витримують на сесіях реактивацію конфліктів, фіксацій та дезорганізуючих тривог лише у присутності психоаналітика, але після закінчення сесії не витримують сепарацію від психоаналітика-об'єкта. Тому вони після сесії залишаються сам на сам з активованими конфліктами. Аналізанти відчувають себе самотнім, слабким, знедоленим, безпомічним і має битися з пробудженими на сесії демонами. Наприклад, деякі аналізанти обирають не приходити на сесію зранку, коли попереду вони мають працювати. Ці коментарі вказують на те, що у не-невротичних структур психічний баланс менше спирається на витіснення, ніж на розщеплення і це має наслідки на їх ментальне функціонування. Тобто, їх мислення збіднюється, і може іноді звестися до операційного мислення. Аж до захисної ампутації частини власної психічної реальності, щоб забезпечити спосіб функціонування, який іншим здається нормальним. Сам аналізанти у цьому випадку уявляють, що оточення його нічого не помічає, і розлад невидимий. Це як алкоголік, який намагається йти прямо і заперечує своє сп'яніння, він сам вірить і відчуває, що може пройти без зігачів, зберігаючи координацію і баланс.

Тобто, через депресію, розчарування, бунт бажання просто позбавитись внутрішньої напруги без того, щоб створювати стосунки, надавати їм символічне значення, вкладати лібідо, суб'єкт обирає або афективні рухи, або ізоляцію навколо вибору об'єкту любові. У психоаналітичній роботі ми бачимо, що навіть, якщо ми встановимо причини недостатнього, неспроможного зв'язку з Іншим (наприклад, через сім'ю, дитинство або актуальні життєві обставини) суб'єкт все одно шукає джерело напруги у тривозі. Тривога стає тим, що зупиняє розвиток, розширення простору, здобуття незалежності, пошук сенсів. І видається, що у психоаналітичній роботі ми можемо продовжувати шукати збудників психічної напруги, але через неміцність зв'язку з Іншим шкода вже нанесена суб'єкту. Він назавжди самотній, посеред пустелі, у в'язниці того, що не сталося і вже ніколи не станеться. І витіснення тут не допоможе. Будь-яка інакшість та новизна завжди будуть дратувати суб'єкта, сприйматись загрозово і заважати любити.

У підсумку позначимо, що тривога невротичних аналізанти – це тривога кастрації, яка пов'язана з логікою формування бажання, але це бажання проживається психікою як заборонене. Тривога не-невротичних аналізанти – це тривога вторгнення і тривога сепарації, які переживаються одночасно. Саме ця подвійна тривога, яка є дуже болісною і відправляє нас не до проблеми бажання, а до проблеми формування мисленнєвих процесів. Така подвійна тривога формує фундаментальне психотичне ядро у психіці. Типовим для психотичного ядра є блокування мисленнєвих процесів, сповільнення створення репрезентацій і розщеплення об'єкта на: поганий і хороший. Такому аналізанти спричиняє біль як об'єкт який переслідує і вторгається, так і депресія з приводу втрати об'єкта. Це і є тривога переслідування і тривога покидання одночасно (Green, 1975).

Сам по собі образ такого об'єкта у перенесенні породжує моторошне відчуття і неможливість символізувати такий складний об'єкт (який надмірно присутній і надмірно відсутній одночасно). Тому, як наслідок, у не-невротичних аналізанти мисленнєві процеси мають великі зони нерепрезентованого.

У свою чергу, нерепрезентоване є джерелом сильної тривоги через його галюцинаторну якість: мається на увазі, що психіка захоплена сприйняттями, але не трансформує цей психічний матеріал. Тобто, психіка замикається на об'єкті задоволення, не шукаючи різні способи задоволення потягів, різні об'єкти, це певне галюцинаторне утримування об'єкта.

Для ілюстрації викладених вище ідей, процитуємо фрагменти клінічних кейсів з книги С. та С. Ботелла з коментарями авторів.

«Терезу, маленьку 8-річну дівчинку, черниці в монастирі, де вона перебувала, вважали «химерною» з 3-х років, у день раптової смерті її батька, який до того часу її виховував, бо її мати не могла піклуватися про неї.

Під час першої зустрічі Тереза підійшла до аналітика так, наче побачила його в галюцинації, а не дивилася на нього. Вона сказала йому: «Ти знаєш, що земля кругла? . . . Всюди небо . . . мій тато помер. . . він цілими днями розмовляє з Богом».

«Що вони кажуть», – запитав її аналітик. «Бідна Тереза, вона зовсім сама...». . . Я хотів би бути дуже добрим, щоб швидше потрапити на небеса». Після цієї зустрічі, сеанс за сеансом, Тереза казала: «Розкажи мені про перший раз!» І кожного разу аналітик повторював їй цю історію їх першої зустрічі. Для Терези не було й мови про те, щоб розірвати безперервність її образів. Поселившись у всесвіті своїх образів із призупиненим часом, у межах сприйняття–свідомості, вже відкритої для галюцинацій, вона блокувала образ болю своєї втрати. Блокуючи жах реальності відсутності об'єкта, Тереза відчужувала свою свідому частину. Використання аналітиком дитячої галюцинації у формі повторюваної історії інтегрувало галюцинаторне рішення дитини в новий контекст, що нещодавнього лібідного інвестування об'єкт-аналітика. Завдяки цьому зміг розвинутися процес трауру, і Тереза змогла вперше заплакати через смерть свого батька.

В іншому контексті, де траур був неможливий, маленький 4-річний хлопчик не знав, що його усиновили, коли йому було лише кілька тижнів, одного разу, гуляючи, його мати раптом вирішила розповісти йому про усиновлення: «Знаєш, ти був не в моєму животу».

Дитина зупинилася на місці, скам'янівши. Раптом він пожвавішав і переможно заявив: «Але, звичайно, я був у тата в животі!» Потім, коли його мама сказала, що це не так, він переконано відповів: «Але так, так, я знаю, що це правда, Я бачив фото!» Довгий час ніхто в світі не міг відібрати в нього «правду», оскільки вона захистила його від травми втрати матері. Завдяки появі інфантильної теорії, біль втрати вдалося уникнути, любов дитини до матері було збережено, «діра» вилучення інвестиції з репрезентації матері відразу сповнилася чуттєвої сили погляду вагітного батька. Створення образу, фотографія перемогли порожнечу».

(Botella & Botella, 2005)

Такі специфічні тривоги формують специфічну психічну позицію не-невротичних суб'єктів навколо тривожного ядра. Цю психічну позицію Андре Грін назвав – *фобічною*. У психоаналітичному процесі аналізанта розвиває небезпечне перенесення на аналітика, проєктую на нього силу проникати у думки аналізанта, тому для аналізанта ніби залишається радикальне рішення: руйнування розуміння, яке може бути отримано як користь від комунікації з психоаналітиком. Вся їхня стратегія скерована на запобігання потраплянню несвідомого психічного матеріалу у свідомість, будь-які зв'язки з цим матеріалом ліквідуються різними способами (сплутаність, стійке нерозуміння, стирання) (Green, 2000a).

Така психічна фобічна позиція призводить до множинних і суперечливих ідентифікацій, де аналізанта стає недієздатним через заклопотаність ізоляційними захисними рішеннями.

Потік асоціацій такого аналізанта в основному розгортається по поверхні. Такий тип функціонування свідчить про досить крихкі можливості для аналізу через внутрішні загрози. Тому часто для цього аналізанта звернення до тривоги або паніки здається найкращим рішенням. У таких випадках ми спостерігаємо в пам'яті сліди глибоко закопаних жахів, які ще діють.

На сесії їх вільні асоціації уникають доходить до кінця – тому, що там реактивується травма – відсутність грудей! І це не «відсутні груди», а там, де мали бути груди – порожньо! Травма призводить до того,

що не-невротичний аналізанти заперечує існування власної психічної реальності.

Грін виводить завдання центральної фобічної позиції – не допустити появи саме знання про травму «відсутності грудей», це є загрозовим для психіки, що в свою чергу багаторазово примножує ситуації страху. Суб'єкт розриває зв'язки між психічним матеріалом, утворюючи зони не-включення, забороняючи включати частини психічного матеріалу в широкий контекст, необхідний для психічної діяльності. Це викликає порушення існування суб'єкта; в тому сенсі, що він продовжує існувати, але йому потрібен об'єкт, якого немає,

і тому суб'єкт не може існувати, не зазначаючи наслідків втрати об'єкта. А якщо виникає загроза втрати об'єкта, то ламаються всі захисні бар'єри, і тоді, сліди об'єкту, що залишилися раніше, повинні бути видалені.

Всі перераховані вище рішення виглядають як «організована дезорганізація». Загублені острівці Я в психіці не-невротичного суб'єкта вказують нам на те, що в нього недостатньо опор для формування власного бажання і суб'єктивності. Дійсно, робота з не-невротичними структурами має багато підводних каменів через специфічні зв'язки з Іншим та тривоги.

Список літератури:

- Botella, C., & Botella, S., (2005). *The Work of Psychic Figurability: Mental States Without Representation* (The New Library of Psychoanalysis), Routledge
- Green, A. (1975). *The analyst, symbolization and absence in the analytic setting. International Journal of Psychoanalysis.* 1975. 56.
- Green, A. (1999). *The Work of the Negative. The Work of the Negative. London : Free Association Books.* 317 p.
- Green, A. (2000). *The Intrapsychic and Intersubjective in Psychoanalysis. The Psychoanalytic Quarterly,* vol. LXIX, № 1.
- Green, A., (2000a). *The central phobic position: A new formulation of the free association method. International Journal of Psychoanalysis,* 81: 429–451
- Green, A. (2005a). *Key Ideas For A Contemporary Psychoanalysis. Misrecognition and Recognition of the Unconscious, A. Weller (Trans.). London: Routledge.*
- Freud, S. (1917). *Mourning and melancholia. The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud,* 14(1914–1916), 237–258.
- Freud, S., Strachey, J., & Strachey, A. (1977). *Inhibitions, symptoms and anxiety (p. 94). New York: Norton.*
- Lacan J. (1958). *Les formations de l'inconscient. Bulletin de psychologie.* 2011/6 (Numéro 516), 519–539.
- Lesourd, S. (2011). *Primary masochism and subjectivity. Psychoanalysis Chronicle.* № 1 (15), Kyiv
- Winnicott, D. W. (1991). *Playing and reality.* Psychology Press.

Анотація. Стаття є доповіддю з конференції «Тривога: між Чужим та Іншим», і присвячена міркуванням про тривоги у не-невротичних структур та специфіці їх зв'язку з Іншим. Авторка досліджує тему, спираючись на розуміння процесу суб'єктивації як парадоксальний зв'язок з Іншим, в якому формування опор здійснення бажань суб'єкта залежить від долі Іншого всередині психіки суб'єкта. Контури дослідження цієї теми враховують інтерсуб'єктивний та інтрапсихічний рівні психічного життя. Тривога суб'єкта виникає у рамках інтерсуб'єктивного зв'язку, де життя потягів суб'єкта залежить від відгуків Іншого. У не-невротичних структурах Інший переживається не в окремому стані, тому їх вузол суб'єктно-об'єктного зв'язку є практично безнадійно заплутаним, а зв'язок з Іншим переживається ними як демонічний. У цих випадках інтрузивна, імпульсивна та тривога фрагментації маніфестують не-невротичні структури. Крім ревізії ідей З. Фрейда, авторка звертається до теоретичних міркувань А. Гріна, Д. Віннікотта, С. і С. Ботелла, які збагатили психоаналітичний підхід у роботі з не-невротичними структурами. У психоаналітичній роботі виявляється, що через недостатній, неспроможний зв'язок з Іншим не-невротичні структури знов і знов шукають напругу в тривозі. Для них тривога стає тим, що зупиняє розвиток, розширення психічного простору, здобуття незалежності та пошук сенсів. Специфічні тривоги не-невротиків формують специфічну психічну позицію не-невротичних суб'єктів навколо тривожного ядра – фобічну. Така психічна фобічна позиція призводить до

множинних і суперечливих ідентифікацій, де аналізанти стає недієздатним через заклопотаність ізоляційними захисними рішеннями. Тривога не-невротичних аналізантив – це тривога вторгнення і тривога сепарації, які переживаються одночасно. Саме ця подвійна тривога, яка є дуже болісною і відправляє нас не до проблеми бажання, а до проблеми формування мисленнєвих процесів.

Ключові слова: подвійна тривога, імпульсивна тривога, тривога вторгнення, фобічна позиція, не-невротичні структури.

Abstract. The article is a report from the conference “Anxiety: Between the Alien and the Other” and is devoted to reflections on anxiety in non-neurotic structures and the specifics of their connection with the Other. The author explores the topic based on an understanding of the process of subjectivation as a paradoxical connection with the Other, in which the formation of the foundations for the fulfillment of the subject’s desires depends on the fate of the Other within the subject’s psyche. The contours of the study of this topic take into account the intersubjective and intrapersonal levels of mental life. The subject’s anxiety arises within the framework of an intersubjective connection, where the life of the subject’s drives depends on the responses of the Other. In non-neurotic structures, the Other is not experienced in a separate state, so their subject-object connection is practically hopelessly confused, and the connection with the Other is experienced by them as demonic. In these cases, intrusive, impulsive, and fragmentation anxiety manifest non-neurotic structures. In addition to revising Freud’s ideas, the author refers to the theoretical considerations of A. Green, D. Winnicott, S. and S. Botella, who enriched the psychoanalytic approach to working with non-neurotic structures. In psychoanalytic work, it turns out that due to an insufficient, inadequate connection with the Other, non-neurotic structures repeatedly seek tension in anxiety. For them, anxiety becomes something that stops development, expansion of mental space, gaining independence, and the search for meaning. The specific anxieties of non-neurotics form a specific mental position of non-neurotic subjects around the anxious core – phobic. Such a mental phobic position leads to multiple and contradictory identifications, where the analysand becomes incapacitated due to preoccupation with isolating defensive solutions. The anxiety of non-neurotic analysands is the anxiety of intrusion and the anxiety of separation, which are experienced simultaneously. It is this double anxiety, which is very painful and leads us not to the problem of desire, but to the problem of the formation of thought processes.

Keywords: double anxiety, impulsive anxiety, intrusion anxiety, phobic position, non-neurotic structures.

Дата першого надходження статті до видання: 02.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 159.964.2

DOI 10.32782/urj/2026-4-1-4

ТРИВОГА МІЖ ЧУЖИМ ТА ІНШИМ: МЕЖІ СУБ'ЄКТА У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ

Олена Медведєва, Ph.D, сертифікований психоаналітик,
клінічний психолог, тренінговий аналітик, супервізор
Дивізіон “Психоаналітична психологія і психотерапія”
Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

ANXIETY BETWEEN THE STRANGER AND THE OTHER: THE LIMITS OF THE SUBJECT IN CONTEMPORARY CHALLENGES

Olena Medvedieva, Ph.D, certified psychoanalyst,
clinical psychologist, training analyst, supervisor
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2808-7622>
olenamedvedieva@gmail.com

Вступ. Проблема тривоги, попри її надмірну концептуалізацію в класичній та сучасній теорії, залишається тим місцем, де суб'єкт зустрічається не стільки з об'єктом, скільки з розривом у власній структурі. У цій статті пропонується розглядати тривогу як ефект напруження між Чужим, як радикальною інакшістю, що не підлягає привласненню, та Іншим як місцем бажання і символічної адресації. Це напруження не є лише протиставленням зовнішнього і внутрішнього, а фундаментальною неоднорідністю самого психічного простору, де Своє від початку пронизане Чужим, а Чужий виявляється внутрішнім, інтимним і водночас неприйнятним. У клінічному досвіді тривога постає не як сигнал, що попереджає про небезпеку, а як момент втрати опори на символічні координати. Там, де Інший більше не гарантує місця для суб'єкта, а Чужий наближається у формі того, що не може бути символізоване, виникає специфічний афект, який не редукується до страху. У цьому сенсі тривога пов'язана з травмою, але не збігається з нею. Якщо травма вказує на прорив Реального, то тривога є зна-

ком його наближення, індикатором того, що межа між Своєм і Чужим уже порушена. Вона виникає там, де об'єкт, який мав би залишатися відсутнім, надто наближається, відкриваючи порожнину в самому центрі суб'єкта. Сучасні трансформації символічного порядку лише загострюють цю конфігурацію. Ерозія авторитетів і розмивання стабільних форм Іншого не призводять до зникнення тривоги, а радше до її дифузії. Інший, позбавлений гарантії, перестає бути місцем впорядкування і дедалі більше постає як непрозора інстанція бажання, тоді як Чужий більше не локалізується «зовні», а просочується у внутрішній простір Я. У цьому контексті тривога постає як привілейований афект сучасного суб'єкта: не як патологія, а як структурний досвід, що відкриває доступ до істини відношення між Я, Іншим і Чужим. Виклики сьогодення поглиблюють ці міркування.

Суб'єктивація і ефект травми. Згідно зі Зигмундом Фройдом, вся історія людства характеризується насильством, потерпає від конфліктів та організована внутрішніми потягами. У праці «Невпокій в культурі» (Freud,

1930) він доводить, що культура тримається на пригніченні потягів, тоді як агресія є ніколи невикорінною у людській природі. Людина ж бо далеко не є лагідна істота, а історія – це постійне напруження між культурою й агресією. Звідси походить його інтерпретація історії як чогось драматичного, навіть «трилерного». Ще відвертіше Фройд міркує про агресію в логіці фундаменту людських відносин у листуванні з Альбертом Ейнштейном «Чому війна?» (Freud, 1932) і припускає, що війна не є випадковістю, бо руйнівний потяг (до смерті) неможливо повністю усунути.

Отже, виникнення як індивідуальної, так і колективної історії загалом пов'язане з вбивством. Це трагічна подія, яку Фройд спочатку міркує як вбивство батька первісної орди, але ми цілком можемо прочитати як вбивство Бога («Майбутнє однієї ілюзії», Freud, 1927). Тут ми проведемо паралель з едипальною стадією розвитку як необхідним етапом суб'єктивації, коли дитина має прийняти кастрацію (у батьківському слові), пройти період відчуження й сепарації. Суб'єктивація, звичайно, не є лінійним розвитком. У психоаналітичному сенсі вона не є поступовим «дозріванням Я». Радше – структурним процесом виникнення суб'єкта через ідентифікацію, нестачу, зявання, розриви та включення у мовлення.

Спочатку ми маємо так званий досуб'єктний стан залежності, коли немає чіткої сепараційної межі між немовлям та Іншим, передусім материнським тілом. Після проходження дитиною комплексу відлучення від грудей відбувається те, що Жак Лакан описує як стадію дзеркала (Lacan, 1966): суб'єкт уперше схоплює себе як цілісне «Я» через образ, але ця цілісність є уявною (Уявне) і водночас відчуженою, бо приходить ззовні (ідеальне Я). Наступний вирішальний момент – входження в символічний порядок, у слово (Я-Ідеал), тобто в мову, де суб'єкт стає ефектом означників і підпорядковується Закону (функції Імені-Батька), і саме тут з'являється розщеплення суб'єкта, бо він більше не тотожний собі, його первинне Я не збігається з несвідомим, описаним З.Фройдом (Freud, 1923). І відтепер він структурно поділений, бо у нього відбулася ідентифікація зі словом і образом, які дає Інший. З цього розщеплення народжується бажання, яке завжди

є бажанням Іншого, і ніколи не є повністю своїм. Важливим моментом є так звана кастрація і визнання того, що повнота неможлива, бо суб'єкт завжди позначений нестачею. В аналізі можлива вторинна суб'єктивація, де відбувається не повторення ідентифікації, а змінюється позиція щодо власного бажання: чи хочеш ти того, чого бажаєш, тобто важливим стає причина бажання, лананівський об'єкт маленьке *a*. Отже, суб'єкт виникає як ефект мови і мовлення, розщеплення і нестачі.

З.Фройд розділяє історичні події й фантазії – це зрозуміло. Власне, як і ми під час аналізу це робимо, поважаючи істину суб'єкта. Він також вважає, що проблема полягає не у тому, щоб знайти, що нас ранило, а в тому, чому нас ранила певна подія, слово чи річ. Іншими словами, що надає певній події травматичної цінності. Жак Лакан пізніше підсумовує: травма і суб'єктивна структура нерозривно пов'язані один з одним. У лаканівській психоаналітичній теорії травма і суб'єктивна структура мисляться як ерозивно пов'язані не у вигляді зовнішнього причинного зв'язку (подія – наслідок), а як внутрішня умова виникнення суб'єкта. У Семінарі «Чотири основні принципи психоаналізу» (Lacan, 1977) він вводить розрізнення між *automaton* (повторенням означників у ланцюжку) і *tuché* (зустріччю з Реальним, яке завжди має характер травматичного і не символізованого остаточно). Саме ця зустріч, яка не відбулася належним чином, і організує подальше повторення, завдяки чому травма постає не як випадковість, а як структурна точка, навколо якої конститується суб'єкт. У *Écrits* (Lacan, 1966) ця лаканівська логіка уточнюється через міркування про суб'єкта, який є «ефектом означника»: суб'єкт розщеплений (\$), він виникає в місці нестачі в Іншому, і тоді сам порядок означування виробляє залишок, який не може бути означений і функціонує як травматичне ядро. У Семінарі «Етика психоаналізу» ця точка є *Das Ding* (радикально позасимволічний осередок, який структурує поле бажання і задає його неможливість). А у Семінарі «Психози» Ж. Лакан припускає, що різні клінічні структури (невроз, психоз, перверсія) визначаються саме способом поводження з цією травматичною точкою. Тобто, травма не є подією, що впливає на вже

готового суб'єкта, а є тим, що від початку вписане в його структуру. Суб'єкт не лише постає як ефект означника, а й організований навколо неможливості символізації, власне, навколо травматичного Реального. Щось стається саме в Реальному, і це приводить людину в аналіз. Щось, чому не можна надати слово.

До війни ми міркували історію суб'єкта у традиційній логіці «як ти став, тим, ким ти є?», враховуючи більше метафізичну травму, бо наше буття загалом – це переплетення травм. Завжди є ця петля між Символічним і Реальним, між мовою і подією. Коли сталася війна, найбільшим джерелом душевного болю стала реальна травма. Сержіо Бенвенуто, італійський вчений, психоаналітик у книзі «Розмови з Лаканом» (Benvenuto, 2019) формулює важливу тезу про політичні наслідки фіксації травми: ідентифікація певної травми як вирішальної й універсальної стає першим кроком до форм політичного переслідування. Коли суб'єкт (або натовп) формує свою ідентичність навколо однієї обраної травматичної події, ця травма починає діяти як головний означник. Він якраз і структурує досвід і уявлення про Іншого. У такій конфігурації виникає тенденція до редукції складної реальності до схеми «жертва/винний». Це відкриває шлях до пошуку когось, хто буде відповідальним за травму, буде втіленням персоніфікації зла і, зрештою, причетним до різних форм виключення або переслідування. У цьому сенсі С. Бенвенуто розвиває лаканівську думку, що і суб'єктивність, і колективні ідентичності формуються через означники. Проте є реальна небезпека, якщо травма займе місце центрального означника, який організує політичну реальність. Якщо війна викликає руйнування, мислить він, то чи є вона причиною руйнування, та й загалом, чи може виступати війна в якості соціального інституту? І де тут здоровий глузд?

Для Ж.Лакана зовнішні події (та ж війна) у відношенні до суб'єктивності, будуть завжди подвійними: зовнішнє, як Реальне і особлива реальність як для конкретного суб'єкта. І те, і інше пов'язане з тривогою. Одна з базових лаканівських ідей полягає у тому, що суб'єкт не є автономним автором власної історії, а з самого початку вписаний у дискурс Іншого,

тобто у мережу мови, означників, бажань, очікувань, які передують його появі. Ж.Лакан показує, що суб'єкт не лише виникає як ефект означника, а і що «бажання людини є бажанням Іншого» (Lacan, 1966), тобто він формується через те, як його вже означено в полі Іншого. Отже, ще до того, як суб'єкт починає говорити від свого імені, для нього вже існує певне місце в символічному порядку. Це означає, що ми маємо зайняти позицію в уже наявному символічному сценарії (родина), прийняти (несвідомо) роль, яку Інший «приготував». Лише згодом, зокрема в аналітичному процесі, можливе певне дистанціювання від цього сценарію або його переозначення, але початково суб'єкт завжди є вписаним у нього. Ти погодився увійти в сюжет, який Інший виносив для тебе, – міркує Ж.Лакан.

Логіка Іншого. Розрізнення великого Іншого (Autre) і маленького іншого (autre) в логіці Лакана найпоследовніше розгортається у ранніх Семінарах: «Freud's papers on technique» (Lacan, 1953-54), де вперше чітко окреслюється різниця між уявним іншим як образом і великим Іншим як місцем мови; «Я у теорії Фрейда і в техніці психоаналізу» (Lacan, 1954-55), де ця відмінність уточнюється через функцію означника і залежність суб'єкта від символічного порядку і у Семінарі «Психози» (Lacan, 1955-56), де розрізнення набуває клінічного виміру та мислиться відносно того факта, що відбувається, коли місце великого Іншого не забезпечене. У цих текстах маленький інший постає як фігура Уявного (відображення та проєкція Я, які є разом і протилежність, і дзеркальний образ, подібний, той, через кого формується Я), тоді як великий Інший є місцем Символічного, тобто, мовою, законом, структурою, в якій суб'єкт отримує своє означення і з якої він ніколи повністю не виходить, позначає радикальну інакшість, іншість, унікальність. Лакан ставить знак рівності між цією радикальною іншістю та мовою і законом. Таким чином, великий Інший виступає посередником у наших стосунках з іншим суб'єктом. Розуміння різниці між ними є фундаментальним для аналітичної практики, щоб мати змогу зайняти місце Іншого, а не іншого, маючи на увазі перенесення.

Іншого потрібно в першу чергу розуміти як місце, де утворюється мовлення, бо воно народжується не в Я, і навіть не у суб'єкті, а в Іншому. Ба більше, й «несвідоме є дискурсом Іншого». Формула «несвідоме є дискурсом Іншого» у Лакана не належить до випадкових висловлювань, а є однією з його центральних теоретичних тез, яка найчіткіше сформульована у збірці *Écrits*, зокрема в статті «Інстанція букви в несвідомому, або Доля розуму після Фрейда» (Lacan, 1966) Несвідоме більше не мислиться як внутрішній зміст психіки або прихований резервуар переживань, а як ефект мовної структури, яка передує суб'єкту. Інший означає не конкретну особу, а місце мови, означників і символічного порядку, в якому суб'єкт отримує своє означення. Тому несвідоме, власне, це те, що говорить у суб'єкті ззовні через мережу означників. Вони не належать йому, але визначають його бажання, симптоми і позицію. Ця ідея розгортається також в Семінарі «Психози» та «Чотири основні принципи психоаналізу», де Лакан припускає, мова «говорить» суб'єктом, але саме у вказаній статті вона отримує свою найбільш концентровану формулу.

Першою позицію великого Іншого для дитини займає матір, оскільки саме вона приймає примітивні крики дитини і ретроактивно надає їм значення як певним повідомленням. Комплекс кастрації формується тоді, коли дитина відкриває для себе, що цей Інший є неповним, позначеним певною нестачею, тобто серед скарбниці означників, які складають собою Іншого, якийсь означник завжди є відсутнім. Таким чином, повний Інший не існує. Іншого ми знаємо як символічного, уявного, реального через три реєстри третьої топічної моделі психічного апарату. Але, по-перше, це первинний Інший – батьківські об'єкти, які є певними гарантами істини.

Найбільш примітними є роздуми про Іншого у діалектиці раба і пана, яку можна знайти в роботі Гегеля «Феноменологія духу», де філософ розгортає сцену пана і раба як драму визнання, де Інший не є зовнішнім додатком до свідомості, а її необхідною умовою. Тоді само-свідомість постає лише через зустріч з Іншим і потребує бути визнаною ним. Отже, саме тому дві свідомості вступають у боротьбу на

життя і смерть, навіть ризикують собою, щоб утвердитись. Переможець тоді стає паном, але його визнання виявляється порожнім, оскільки воно походить від раба, який підкорений і не є рівним. Інший тут не може надати повноцінного підтвердження. Раб, навпаки, вступає у більш опосередковане відношення до реальності. Він перетворює світ, опосередковує себе через щось інше та набуває самосвідомості. Таким чином, не пан, що отримує негайне, але порожнє визнання, а раб, який через Інше (працю, страх, відкладене задоволення тощо) проходить шлях становлення, виявляється носієм глибшої істини. Інший тут є не просто інший суб'єкт, а структура відношення, через яку свідомість роздвоюється, заперечує себе і повертається до себе вже опосередковано. У цих гегелівських роздумах є дуже важлива для Лакана ідея: людині, щоб існувати, щоб бути кимось, необхідне визнання Іншого. Інший, відповідно, теж потребує моє визнання, щоб я визнав його як когось, щоб він став кимось у моїх очах. Суб'єкту для існування потрібен Інший. Немає Іншого та його визнання – немає суб'єкта.

Я, Інший, Чужий, Свій і війна. В процесі буття суб'єкт зустрічається з різними Іншими – це будь-яка ідея, приміром, фашизму, націоналізму, фемінізму, тобто ідея, що інтродукується з книг, кіно, штучного інтелекту, навіюється соціумом. Правила, закони – це Інший, навіть нинішній дискурсивний заклик «насолоджуйся все можна!» – теж Інший. Бог і ті, хто говорять від його імені – Інший. І головне – мовлення, яке не проігноруєш.

На війні визначним фактором також є Інший. Війна – не лише захист нації, територій і сім'ї, мови і культури, освіти й майбутнього. Це ще й символічний акт Хрещення вогнем. Воїни роблять своєрідну посвяту ворога (Чужого) теж у великого Іншого по той бік страху і ненависті. Без цього Іншого (Чужого), який з одного боку викликає тривогу, а з іншого – сприяє героїзації, без цього Чужого (Іншого) нас очікує лише страх нападу чи бажання втечі. Чужий – хто не знає твоїх богів і твоїх законів, твоєї мови і культури. У давні часи його дозволялося грабувати і навіть вбивати, бо у того, хто перебуває на твоїх теренах, не має прав. Проте образ Чужого

слід розглядати як своєрідне дзеркало, щоб не перевершити у своєму варварстві самих варварів. Тобто цей процес перетворення воїнами Чужого на Іншого, робить цього Іншого не таким, як ми його уявляємо – об'єктом ідентифікації, ототожнення, тим, хто називає нас. У зустрічі з Чужим Іншим ми посилюємо Я, набуваючи Свого. Війна, як ми бачимо, спрямувала нас до національної ідентичності, затвердження у мові, культурі тощо.

Люди довкола не подібні мені, речі не подібні. Ми маємо справу з Іншим стосовно себе, бо ніхто не ідентичний самому. Інший починається з думок про можливість свободи, визначає буття, спромогу до дії. Тому я дивлюсь на іншого і виявляю себе. Інший – ближній, він змушує мене чинити відповідно до обов'язку. А що Чужий? Чужий починається з думок про обмеження свободи, тривогу, ненависть, він лякає. Зовнішній Чужий рефлексує до Чужого в нас самих. Він той, хто не серед нас. Тривожна чужість має стосунок до невпокою, повторюваності, бентеги, демонічності. З чужим навряд чи можна поріднитися, бо інше – відмінне, чуже ж – неприйнятне, як зауважує Тарас Лютий (2020). У Лютого думка цікава: Чужий (Інший) не підлягає остаточному привласненню чи «порідненню», оскільки він зберігає радикальну відмінність, яка чинить опір асиміляції. Йдеться про те, що інше не просто відрізняється, а в певному сенсі є неприйнятне, бо підриває ідентичність суб'єкта, викликає напруження і навіть відторгнення. Тож будь-яка спроба зробити його «своїм» неминуче редукує або спотворює цю інакшість. У цьому сенсі двійник у Лютого це не гармонійне віддзеркалення, а тривожна фігура, яка водночас притягує і відштовхує, відкриваючи розрив усередині самого Я.

Своє усталюється у боротьбі з Чужим. Чуже – це виклик, на який потрібно відповідати. Чуже надокучливе й агресивне, і здатне стати ворожим, коли нам говорять «ми адін народ». І коли чуже стає неприйнятним, доводиться захищатися від нього. Бо щойно воно прокрадеться на твій бік, то стане моторошним, буде нав'язуватися через симуляції, збуруючи ідентичність Свого: «це не ми, це ви того хотели, щоб ми вас осовободіли». Тож

Свого без Чужого не здобути, бо Чужий – це різкий контраст у порівнянні з своїм.

Реальне у психоаналізі не дорівнює реальності, це – відголосок суб'єктивності. Коли бомлять Ірпінь, Харків, Херсон, Запоріжжя, Покровськ, Київ, ми можемо крикнути: ні, цього не може бути! В такі моменти відбувається наше пізнання Реального. Яке поступається Символічному – щоб виказати травму, тривогу, біль, немає слів. Власне, з цим ми зустрілися, працюючи під час війни. Люди потребували допомоги, бо ставали самотніми, наляканими заручниками тривоги між Іншим і Чужим, між Своїм і Чужим, між Я та Іншим. Психоаналіз – те, що може працювати з переживанням Реального і тривоги.

Тривога не без об'єкта. Що викликає тривогу? Ракети над дахом? Вибухи? Події завтрашнього дня? Загибель близьких та рідних? Так сказали б люди. Але ми маємо орієнтуватися в клініці відповідно до моментів появи тривоги, і бути уважними, щоб бачити, в яких привілейованих точках вона виникає. Не прагнучи її усунути, радше оточити її. Ми спробуємо взяти цю тривогу під контроль, – пропонує Ж.Лакан у Семінарі «Тривога» (1962–1963 роках). Він системно розгортає тезу, що тривога не є безоб'єктною (на відміну від класичної традиції), а виникає в точці збою символічного порядку, коли суб'єкт стикається з бажанням Іншого і з об'єктом *a* як причиною бажання. Ідея «взяти під контроль» тут не означає простого приборкання, радше, це аналітичне окреслення структури тривоги, щоб мати змогу з нею працювати, не редукуючи до страху. Тривога – це афект. А витисняється не афект. При тривозі афект є, він точно відчувається. А те, що витисняється – це означники, які її закріплюють. Тобто суб'єкт не знає, які слова приєднати до того, що він відчуває. Афект не прив'язаний до означника, він віддаляється. Ось що є специфічним для тривоги: вона переживається, але її причина залишається загадковою для самого суб'єкта. Коли ви запитуєте когось, чому він тривожиться, це часто викликає ще більше тривоги, саме тому, що той, у кого ви питаєте, не знає, чому. Тоді головне в тривозі – здатність найбільш достовірно відповісти на питання бажання. Щоб мати автентичні стосунки з власним бажан-

ням, людина повинна дозволити собі навчитися у своєї тривоги, а отже, навчитися клінічному досвіду тривоги. Лаканівський семінар «Тривога» починається з графа бажання. Не випадково він звертається до погляду як часткового об'єкта і функції погляду у становленні суб'єкта. Тривога виникає у з'явненні між тілом і дзеркальним образом. Ми знаємо з вами, що дитина, проходячи стадію дзеркала, збирає себе у погляді й слові Іншого, ідентифікується із дзеркальним образом і відмежовується від нього. Цей складний, тривалий і вкрай важливий процес.

Жильбер Діаткін (Diatkine, 2022) підтверджує, що тривога, як і сором, провина, виникають у зазорі між образом у люстрі й тим ідеалом Я, який створює фантазм. Мається на увазі фантазм цілістності, бо насправду ми цілими ніколи не є, суб'єкт завжди розщеплений. Діаткін розгортає аналіз тривоги в руслі посткляйніанської традиції, зокрема в контексті ранніх об'єктних відносин і функціонування Я. Для нього тривога пов'язана не лише з сигналом небезпеки, а з первинними фантазіями руйнування та втрати об'єкта, а також із крихкістю меж між внутрішнім і зовнішнім.

Отже, тривога, по-перше, напряду пов'язана з поглядом, фокус якого суб'єкт розміщує в собі і називає «самим собою», власне, я сам – це та примара, яка з'являється до нього з того боку дзеркала (дитина дивиться у люстро). Тобто Я – не Я; Я – той, яким мене означив Інший. Але що важливо: не всі катексиси лібідо проходять через дзеркальне зображення. Є залишок. І цей залишок Лакан робить стрижнем всієї діалектики. Тобто я ніколи не вкладаю все своє лібідо в Іншого, частина лібідо залишається на боці суб'єкта. Саме цей залишок є вирішальним і є джерелом бажання. Як ми можемо зрозуміти це клінічно? За принципом: хотіти можна лише те, чого немає. Структура бажання заснована на нестачі. Щоб відчувати себе живим, бажаючи, потрібно не бути заповненим, тобто необхідно, щоб щось йшло не так. Якщо ми маємо відчуття, що за чимось женемося, щось упустили, і нам доведеться зробити краще наступного разу, то це не випадковість, а необхідна структура, щоб зберегти бажання і не впасти, приміром, у депресію. Депресія – згасання

бажання, бо ти більше ні за чим не женешся. Зрештою, можна пролежати в ліжку цілий день, ніякі бажання вас більше не мучать.

Соланж Альбер (Albert, 2005) мислить про тривогу у зв'язку з функцією об'єкта як тим, що підтримує психічну зв'язаність і водночас може стати місцем розриву. Вона розглядає об'єкт не просто як «річ бажання», а як структурний елемент, що забезпечує можливість репрезентації афекту. Коли ця функція порушується (наприклад, через нестачу або колапс внутрішнього об'єкта), тривога постає як досвід безопорності, що близько до розпаду символізації. Але яка основна функція об'єкта? Структурно необхідно, щоб він був відсутній. Немає нічого більш тривожного, ніж віра, що ти знайшов «те, що треба». Правильного партнера, правильну роботу тощо. Мені часто траплялося приймати пацієнтів, у яких був сильний напад тривоги після того, як вони досягли чогось, що означало для них реалізацію бажання: успіху на іспиті, «так» на пропозицію одружитися, роботу, про яку довго мріяли і нарешті отримали. Чого ще бажати? От саме це питання, яке виникає щоразу, дозволяє пацієнтам усвідомити, що їм все ще чогось бракує. Це стосується і любовного життя: ніщо так не засмучує, наприклад, жінку, як партнер, який хоче задовольнити, відповісти на всі прохання, всі бажання. Симптомами в клініці тоді часто є задуха, відчуття неможливості вільно дихати, чи бути наче паралізованим, тобто, коли всі простори, щілини заповнені. Отже, нестача є точкою опори для бажання, яке є бажанням Іншого.

Тож, хто я є визначається Іншим. На інтелектуальному фундаменті вчених і філософів, Жак Лакан сформулював свою концепцію стадії дзеркала і надав тезу «Я – це Інший». Однак, і це теж дуже важлива для Лакана ідея, яка виходить далеко за межі його роздумів про стадії дзеркала, ніщо не дається задарма, за все доводиться платити. З одного боку, через стадію дзеркала суб'єкт отримує образ себе, можливість контролювати свій рух, тіло. Він отримує можливість самостійно виживати у жорстокому світі. Але з іншого боку, розплатою це стає відчуженням, втратою себе. Адже в стадії дзеркала суб'єкт ототожнює себе з тим, ким він не є, він буквально втрачає себе

в Іншому – інший як би стає мною, а я стаю іншим. Відповідно, тут і виникає думка про ідеал, узятий у іншого, ідеал іншого (*autre*), іншого з маленької літери. Тобто це мій ідеал – це той, на кого я хотів би бути схожим, з кого беру приклад, яким я себе бачу, яким би хотів бути, якби міг. Це образ, запозичений ззовні. І водночас це щось далеке від суб'єкта, щось, у чому він себе втрачає. У певному сенсі це навіть можна назвати зрадою себе, зрадою, що дозволяє виживати, розвиватися, контролювати власне тіло. Я – це симптом, захист, покликаний приховати те, що під ним. Що Я приховує? У певному сенсі воно приховує певну істину про суб'єкта, яка полягає в тому, що ніякого скоординованого узгодженого образу не існує, що під ним перебуває нестача цієї самої єдності.

Я у порівнянні з Іншим – це завжди неавтентична, несправжня сутність, Суб'єкт пізнає в Я самого себе, але це хибне впізнання. Воно покликане захистити суб'єкта від переживання власної розколоти на шматки, розкоординованості, позбавлення своєї єдності. Я – ілюзія, яка гарантує стабільне існування, що утримує суб'єкта від розпаду. Це схоже на безумство, але ставить під питання принципове розрізнення між суб'єктом та іншим: Я – це Інший, а Інший – це Я. І стадія дзеркала – це низка ілюзій, які створюють суб'єкта. Усе починається з фантазму образу розчленованого тіла, який змінюється фантазмом цілісності, чином, у якому суб'єкт дізнається себе, що дає йому відчужуючу ідентичність.

Ідентичність – це буквально тотожність: $A = A$. Я – це я. Втім, у будь-якій ідентичності є парадокс: суб'єкт тотожний чомусь. Жорстка структура цієї ідентичності зумовлює подальший розвиток. Якщо раніше – дитина перед дзеркалом, то у рамках пізнішого розуміння стадії дзеркала, перед нами дитина перед дзеркалом, а за її спиною стоїть дорослий Інший. Йдеться тепер не просто про візуальне відображення, а й про відображення словесне, символічне. Інший словами ніби описує відбиток дитини. Тобто, з'являється нова інстанція, в якій суб'єкт, що стає, бачить схвалення того образу, з яким себе ототожнює. Символічне списує/переписує/написує уявне. Іншість і чужість – головні у суб'єктивному бутті.

Попри все, Інший/Чужий не лише набуває загрозливих властивостей, а й притягує, вабить. Якщо «Інший – це пекло» («*L'enfer, c'est les autres*»), як сказав Ж.-П. Сартр у п'єсі «За зачиненими дверима» (Sartre, 1986), маючи на увазі не просто інших людей як таких, а нестерпність їхнього погляду, через який суб'єкт фіксується, об'єктивується і втрачає свободу, бо Інший стає місцем суду і викриття, то чи означає це те, що нам ніколи не стати інакшими? Інший, який набуває різних конотацій, початково нам дає уявлення, що Я – не Я. Дійсно, ми маємо колись зустрітися з ситуацією, коли Інше і Чуже може стати своїм. Бо загалом людина не є завершеною і цільною істотою, хоча її діяльність рухається у бік самовираження. Інакшість як чужість в собі – це шлях до самопізнання, проте єдності все одно не відбувається: ми наче застрягаємо між образом себе та Іншого. І це тривожить.

Тривога – це реакція на втрату об'єкта. Тривога сигналізує не про втрату, а про щось, що рівень втрати подвоює – відсутність опори, яку дає втрата. Тривогу відчуває Я, й точність цієї тривоги в тому, що вона безпомилково вказує на Я, де тривога, там Я. Погляд – не небезпека, він є умовою становлення власного Я. Лише тому, що Я засвідчене Іншим, воно взагалі має образ, подарований зовні, а афект тривоги змушує Я запитати про статус Іншого, його місце у відношенні до Я. Тобто тривога – не реакція суб'єкта на втрату об'єкта, а взаємодія суб'єкта з тривогою відсутності на межі досвіду, який є тривогою не без об'єкта.

Для виникнення реакції тривоги завжди необхідні дві умови, міркує Жак Лакан у Семінарі «Тривога» (Lacan, 2014). Перша, як ми щойно бачили, це об'єкт, який з'являється замість нестачі. Друга пов'язана з тим, що з'являється замість нестачі в конкретній формі, якою є вимога. Вимога Іншого, яка блокує будь-яке бажання. Тому поле нестачі створюється під дією вимоги. Далі Лакан згадує досвід жаху, який зіштовхує нас з важким випробуванням насолоди Іншого, і припускає, що тривога жаху переживається, власне кажучи, як тривога насолоди Іншого. Корелятом жаху є *інкуб* або *суккуб* – істота, яка тисне всією своєю темною вагою чужої насолоди на ваших грудях, яка розчавлює вас своєю

насолодою. Існування тривоги пов'язане з тим, що, також міркує Лакан, будь-яка вимога, навіть найархаїчніша, завжди має щось оманливе у відношенні до того, що зберігає місце бажання. Це також те, що пояснює тривожний бік того, що на цю фальшиву вимогу дає заповнюючу відповідь.

Ніхто не тривожить більше, ніж той, хто хоче заповнити вас проти вашого бажання. Не хотіти, щоб Інший скаржився або казав, наче йому не вистачає того чи іншого, означає не відчувати нестачу, і це викликає тривогу. Тому не варто сприймати вимоги буквально. Лакан міркує, що завжди існує певна порожнеча, яку потрібно зберегти, яка не має нічого спільного ні з позитивним, ні з негативним змістом запиту. Саме від її повного виконання виникає порушення там, де з'являється тривога.

Що не так з Іншим? Психічні структури влаштовані на кшталт того, як ми сприймаємо реальність. Її збагнути – навчитись жити. Якщо говорити про великого Іншого, то він нами наче керує, і його можна уподібнити ідеології, яка генерує заклик, за що власне люди мають віддавати життя. Славою Жижек говорить про великого Іншого у повсякденні (Žižek, 2006) й неодноразово пояснює функцію Великого Іншого саме через повсякденні практики як невидиму інстанцію символічного порядку, яка «знає», «вірить» і «гарантує сенс» замість нас (наприклад, у звичаях, ідеології, ритуалах). Найбільш доступно і прямо це розгорнуто у його популярних та вступних текстах, де він показує, що великий Інший існує не як реальна істота, а як припущення, яке структурно організовує наше щоденне життя: ми діємо так, ніби хтось «там» уже надає значення нашим діям. Тарас Лютий (2020) у праці «Двійник» цитує Жижека, говорячи, що Інший насправді приймає подобу, приміром, очільники держав замість реального спілкування з людьми пишуть у Твіттер, таким чином, наче служачи народу, і це сприймається як належне. Виходить, що Інший – це матриця, яка наповнюється різноманітним смислом, а суб'єкт – ретранслятор повідомлень.

Інший – таємниця, і часто лякає, бо ми про нього насправді нічого не знаємо. Ніяковіючи від ближнього Іншого, ми можемо неочікувано схилитися перед абстрактним Іншим і бути

готові виконувати його накази. І це небезпечно – виправдовувати війну, бо, приміром, неочікувано ви скажете: «какая різниця». У психоаналізі можна почути, що Іншого не існує, він перекреслений, не повний. Так от, все це не заважає Іншому мати наслідки і ефекти. Може, Іншого і не існує, але наслідки цієї нестачі наполягають на собі. Чи можна навчитися долати цю царину символічного і навчитися витримувати волю Іншого? Такі спроби тривають. Їх можна назвати, приміром, зваленням авторитетів. Авторитет – не влада, не панування, це щось інше. Ханна Арендт розгортає класичний аналіз авторитету в есеї «Що таке авторитет?» (Arendt, 2006), де відрізняє авторитет від влади та насильства і показує його історичне коріння. Вона переводить питання, що таке авторитет – у “чим був авторитет?” Тобто ми його можемо помислити як кризу, упадок, щезання. Думка полягає в тому, що у сучасному світі авторитети щезають, тому що ми вже не можемо спиратися на якийсь істинний та безперечний досвід, загальний для всіх, і виникає плутанина та роздрай. Якщо мислити в цій логіці, то начебто колись був непохитний авторитет, загальний досвід для всіх. Але виникла втрата, і ми стали свідками краху. І тоді нині модальність розмови про авторитет – оплакування.

Загалом, варто лише почати зраджувати авторитетам, настає катастрофа: античних титанів, до прикладу, покарали за бунт проти авторитетів. Тут може бути або ностальгія по втраченому, або відчуття волі, заклик до реставрації авторитету, або звільнення. Серж Лесур писав, що, приміром, трагедія підлітків сьогодні – це втрата саме цих авторитетів, на яких можна було і провини скинути, і тримати опір, але вони потрібні як опори. Лесур розгортає цю тезу послідовно у своїх роботах про підлітковість, де підкреслює, що сучасна криза підліткового стану пов'язана з ерозією символічних авторитетів і фігур передачі закону. Найбільш чітко ця думка сформульована в його книзі «Adolescences... rencontre du féminin» (Lesourd, 2001), присвяченій сучасним трансформаціям підліткового досвіду.

Авторитет, якщо поміркувати, мав би щось гарантувати, але саме тому стає проблематичним, бо у сучасному світі він швидше штуч-

ний, підпільний, він пав як той, який міг би бути опірним, але постав як той який долучає силу. Де є аргументи, авторитет не має справи, тобто авторитет знаходиться між силою і аргументами. Насилля завжди дискурсивно, бо воно готується аргументами, немає насилля без слова, яке його підтримує.

Війна, будь-які погроми, чистки, теракти – підкріплюються аргументами. Насилля – це коли механізм переконання не працює й ідеологічні маніпуляції теж не працюють. Тоді треба долучити реальну силу замість погроз. Війна – коли влада втрачає силу і падає її авторитет. Що ці міркування нам дають? Ханна Аренд, досліджуючи політичний авторитет, робить висновок, що симптомом кризи авторитету, кризи Іншого, може слугувати те, що він розповсюдився на виховання дітей, освіту, тобто на дополітичну сферу, де авторитет панував як природна необхідність. Тобто мова про закон імені Батька, про кастрацію, які опинилися під загрозою.

Психоаналіз теж виник як симптом кризи авторитету. І народження психоаналізу співпало з кризами як батьківського авторитету та символічної опори, традиції та релігії. Потім психоаналіз став розглядати авторитет у його нових обличчях. Інший авторитету – те що ми маємо прийняти, щоб увійти у символічне, використати мову, віру. Присвоїти цей авторитет. Власне, основна проблема полягає у тому, що не можна встановити соціальні зв'язки без Іншого, який гарантує головний договір, бо ми припускаємо гарантію символічного Іншого, бо слова, коди, правила суспільства людина виконує на основі авторитету, який їх підтримує. Мовним визначенням для цього і є поняття Іншого, принципово важливого виміру. Лакан скаже нарешті, що Іншого не існує («il n'y a pas d'Autre de l'Autre») у своєму пізньому вченні, у Семінарі «Ще» (Lacan, 1972–1973, 1998). Він підкреслює, що Великий Інший не має остаточної гарантії, бо немає метамови чи інстанції, яка б гарантувала істинність символічного порядку.

Він є «дір'явим», позначеним нестачею. І факт, що в Іншому є нестача – важливий момент становлення суб'єкта. Свобода тоді – це: бажаючи бажання Іншого, могли обходитись зі своїм і Чужим так, щоб не втратити власне Я.

Висновки. Жак Лакан говорив, що психоаналіз – це історичний симптом, ціна, яку наша епоха має заплатити, щоб зберегти рівновагу. Він прямо пов'язував психоаналіз із історичною кон'юнктурою і навіть формулював його як своєрідний «симптом епохи» у своєму пізньому викладанні, передусім у семінарі «Зворотній бік психоаналізу» (Lacan, 1969–1970, 2007). У цьому семінарі, вводячи теорію дискурсів (пана, університету, істерички, аналітика), він показує, що психоаналіз не стоїть поза історією, а сам є продуктом певного зсуву в символічному порядку, зокрема занепаду традиційного авторитету і трансформації дискурсу пана. Саме в цьому сенсі психоаналіз мислиться як «симптом» модерності: він виникає там, де істина суб'єкта більше не гарантується Іншим і потребує специфічного дискурсу, що її висловлює. Під час війн, політичних та економічних змін актуальною стає проблема народження та існування суб'єкта у дихотоміях Я/Інший, Свій/Чужий. Нам важливо було помислити ці категорії в логіці падіння й набуття авторитетів через класичні та сучасні психоаналітичні моделі і припустити, що саме психоаналіз дозволяє нам побачити можливості порятунку від повної детермінованості Іншим, дозволяє вибирати, відокремлювати себе від Іншого за допомогою мови і мовлення. Як наслідок психоаналітичної роботи у аналізанта з'являється можливість обирати й бажати, тобто окреслити свої кордони, зважити значення Інших, співвідношення з ними і мати здатність виносити травми буття. Там, де деякі підходи спрямовані на те, щоб заглушити тривогу, психоаналіз має на меті дати їй висловитися, створює безпечне місце, де суб'єкт в поворотах вільних асоціацій, може бути почутим, визнаним.

Список літератури:

- Лютий, Т. (2020). Двійник. Київ: Темпора.
 Albert, S. (2005). *La fonction de l'objet*. Paris: Presses Universitaires de France.
 Arendt, H. (2006). *What Is Authority? In Between Past and Future* (pp. 91–141). Penguin Books
 Benvenuto, S. (2019). *Conversations with Lacan*. London: Routledge.
 Diatkine, G. (2002). *La psychanalyse et la représentation*. Paris: Presses Universitaires de France.

- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology of Spirit* (A. V. Miller, Trans.). Oxford University Press.
- Žižek, S. (2006). *How to Read Lacan*. W. W. Norton & Company
- Lacan, J. (1993). *The Psychoses* (J.-A. Miller, Ed.; R. Grigg, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1992). *The Ethics of Psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed.; D. Porter, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1966). *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil.
- Lacan, J. (2006). *Écrits: The First Complete Edition in English* (B. Fink, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1978). *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis* (A. Sheridan, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Freud, S. (1923). *The Ego and the Id*. London: Hogarth Press.
- Lacan, J. (1988). *Freud's papers on technique, 1953–1954* (J.-A. Miller, Ed.; J. Forrester, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1988). *Freud's papers on technique, 1953–1954* (J.-A. Miller, Ed.; J. Forrester, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1988). *The ego in Freud's theory and in the technique of psychoanalysis, 1954–1955* (J.-A. Miller, Ed.; S. Tomaselli, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1993). *The psychoses, 1955–1956* (J.-A. Miller, Ed.; R. Grigg, Trans.). New York: W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (2014). *The Seminar of Jacques Lacan, Book X: Anxiety (1962–1963)* (A. R. Price, Trans.). Polity Press.
- Lacan, J. (2007). *The Seminar of Jacques Lacan, Book XVII: The Other Side of Psychoanalysis (1969–1970)* (R. Grigg, Trans.). W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1998). *The Seminar of Jacques Lacan, Book XX: Encore (1972–1973)* (B. Fink, Trans.). W. W. Norton & Company
- Lesourd, S. (2001). *Adolescences... rencontre du féminin*. Toulouse: Érès.
- Sartre, J.-P. (1989). *No Exit and Three Other Plays*. Vintage International.
- Freud, S. (1930). *Civilization and Its Discontents*. London: Hogarth Press.
- Freud, S. (1923). *The Ego and the Id*. London: Hogarth Press.

Анотація. У цій статті авторка розглядає феномен тривоги крізь призму психоаналітичної традиції, аналізуючи взаємозв'язок категорій суб'єкта, Іншого та Чужого в умовах сучасних суспільних і воєнних викликів. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасна людина дедалі частіше стикається з кризою символічних опор, переживанням травми, невизначеності та втрати, а тривога постає не лише як психологічний симптом, а як структурний досвід суб'єкта.

Метою статті є дослідження природи тривоги як афекту, що виникає у напруженні між Чужим та Іншим, а також осмислення процесів суб'єктивації, травми й символічного порядку. Авторка спирається на концепції Зигмунда Фрейда, Жака Лакана, Славоя Жижека, Ханни Арендт та інших дослідників, поєднуючи класичні психоаналітичні підходи із сучасним соціокультурним контекстом.

У статті розвинено ідеї Жака Лакана про те, що суб'єкт формується через мову, закон і бажання Іншого, а тому від початку є структурно розщепленим. Авторка описує процес суб'єктивації через стадію дзеркала, входження у символічний порядок і переживання нестачі у контексті тривоги. Значну увагу приділено проблемі травми, яка трактується не лише як наслідок зовнішніх подій, а як структурна умова формування суб'єкта. Війна, на думку авторки, загострює переживання Реального, руйнуючи звичні символічні координати та посилюючи тривогу.

Особливу увагу приділено розмежуванню понять Іншого та Чужого. Інший постає як місце мови, закону та визнання, тоді як Чужий уособлює радикальну інакшість, що викликає тривогу і водночас сприяє формуванню власної ідентичності. У підсумку авторка зауважує, що психоаналіз дозволяє не усунути тривогу, а надати їй можливість бути висловленою, допомагаючи суб'єкту осмислити власне бажання, межі Я та досвід буття в сучасному світі.

Ключові слова: війна, психоаналіз, тривога, інший, чужий.

Abstract. The article examines the phenomenon of anxiety through the lens of the psychoanalytic tradition, analyzing the interrelation between the categories of the subject, the Other, and the Stranger within the context of contemporary societal and wartime challenges. The relevance of the study is determined by the fact that contemporary individuals increasingly encounter a crisis of symbolic foundations, experiences of trauma, uncertainty, and loss, while anxiety emerges not merely as a psychological symptom but as a structural experience of the subject.

The aim of the paper is to investigate the nature of anxiety as an affect arising from the tension between the Stranger and the Other, as well as to conceptualize the processes of subjectivation, trauma, and the symbolic order. The author draws upon the concepts of Sigmund Freud, Jacques Lacan, Slavoj Žižek, Hannah Arendt, and other scholars, combining classical psychoanalytic approaches with the contemporary socio-cultural context.

The article further develops Jacques Lacan's ideas that the subject is constituted through language, law, and the desire of the Other, and is therefore structurally split from the very beginning. The author describes the process of subjectivation through the mirror stage, entry into the symbolic order, and the experience of lack in the context of anxiety. Considerable attention is devoted to the problem of trauma, which is interpreted not only as a consequence of external events but also as a structural condition for the formation of the subject. According to the author, war intensifies the experience of the Real by destroying familiar symbolic coordinates and amplifying anxiety.

Particular attention is paid to distinguishing between the concepts of the Other and the Stranger. The Other appears as the locus of language, law, and recognition, whereas the Stranger embodies radical otherness that provokes anxiety while simultaneously contributing to the formation of one's own identity. In conclusion, the author argues that psychoanalysis does not seek to eliminate anxiety but rather to provide the conditions for its articulation, thereby helping the subject to comprehend their own desire, the boundaries of the self, and the experience of being in the contemporary world.

Keywords: anxiety, other, psychoanalysis, stranger, war.

Дата першого надходження статті до видання: 19.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

ІНШИЙ: ЧУЖИЙ ТА ІНАКШИЙ. СОЛІДАРНІСТЬ ТА ЕТИКА РОЗРІЗНЕННЯ

Олег Христенко, магістр гуманітарних та соціальних наук з психології, практик психоаналізу
м. Париж, Франція

THE OTHER: ALIEN AND ALTER. SOLIDARITY AND THE ETHICS OF DISTINCTION

Oleh Khrystenko, Master of Humanities and Social Sciences in Psychology, Psychoanalysis Practitioner
Paris, France

<https://orcid.org/0000-0001-8991-0227>
khrystenkooleh@gmail.com

Вступ. Війни, міграційні кризи, політичні баталії – змушують нас розрізняти. Хто – жертва, а хто – агресор? Хто заслуговує на солідарність, а хто – на опір? Хто є людиною, яку треба захистити, а хто стає “ворогом”, якого дозволено ненавидіти? Класична психоаналітична теорія розрізняє Великого Іншого (символічний порядок) та маленького іншого (інші люди, реєстр Уявного). Але ця дихотомія не пояснює соціально-етичного: чому маленький інший може перетворюватися то на об’єкт турботи, то на об’єкт ненависті. Існує моральна різниця всередині самої категорії маленького іншого – різниця, яка в мирний час може залишатися непоміченою в клініці, але в час війн, міграційних криз та соціальних конфліктів стає питанням життя і смерті.

Мета цього тексту – запропонувати етику розрізнення, що базується на психоаналітичній думці, між “чужим” та “інакшим”, яка дозволить етично орієнтуватися в умовах соціальних конфліктів, війн та міграційних криз. Така етика покликана зберегти здатність як до критичного самоаналізу власних проєкцій, так і до легітимної солідарності проти реальних порушників символічного порядку.

Я пропоную розрізняти дві модальності функціонування іншого:

– Інакший – інший, визнаний у його суб’єктності, уразливості та відмінності від нас;

– Чужий – інший як екран проєктивних ідентифікацій, носій приписаних архаїчних насолод, потенційна загроза.

Структура мого аргументу:

1. Формування здатності розрізняти Я та іншого є тривалим та складним процесом. Віннікотт описує його через поступову диференціацію я/не-я (Winnicott, 1954), Кляйн – через параноїдно-шизоїдну та депресивну позиції, Лакан (Lacan, 1966) – через дзеркальну стадію, а Дольто – через серію символічних кастрацій (Dolto, 1984). Ця здатність залишається хиткою протягом усього життя, особливо під тиском різних ліній тривоги.

2. Тривога активує архаїчні проєктивні механізми, що можуть перетворювати інакшого на чужого – носія найгірших насолод.

3. Етична робота полягає в деконструкції цих проєкцій (того, що можна назвати “внутрішнім фашизмом”) та відновленні здатності визнавати інакшість.

4. Водночас існує межа: реальне порушення конституційних табу символічного порядку вимагає солідарності проти порушника – але навіть тут потрібно зберігати розрізнення.

Виклад основного матеріалу. Психоаналіз – це знання спекулятивне, але яке має клінічний ефект. Отже, зробимо спекулятивну подорож до витоків формування нашої окремішності, щоб зрозуміти, звідки береться наша

здатність (або неспроможність) розрізняти себе та іншого, а згодом – інакшого та чужого.

Людина в певний міфічний час потрапляє у стан всезадоволення. Вона живе ілюзією ідеального світу – це як палац принца Гаутами, де все влаштовано так, щоб не бачити страждання. Самим цим палацом є непорушений образ ідеальної турботи опікуна. Але опікун не ідеальний, і він фруструє. Важливо, щоб це було вчасно й не надто сильно. Віннікотт говорить про основоположну ілюзію.

За Віннікоттом, перші стосунки немовляти з матір'ю є «безжальними» – не визнають права об'єкта на окреме існування. Мати має бути цілковито «використовуваною», підпорядкованою потребам дитини. Лише поступово вона зможе проявитися як інший, незалежний суб'єкт зі своїми власними бажаннями. Віннікотт описує це через парадокс: первинний об'єкт має бути одночасно знайденим і створеним. Немовля переживає ілюзію, ніби воно саме творить те, що знаходить. Така «невизначеність» щодо походження досвіду є необхідною умовою: на цьому тлі згодом виникне питання про походження в структурному сенсі (Winnicott, 1956)

Рене Руссійон, спираючись на дослідників з Ліона в галузі когнітивних наук, М. Жаннеро та Н. Георгієфф, які вносять важливі питання щодо первинної недиференціації немовляти та його середовища, спираючись на концепцію дзеркальних нейронів, говорить, що немовля, як і маленька дитина, «неврологічно» не здатне відразу розрізняти дію, яку воно бачить, від тієї, яку воно виконує саме або уявляє. Обидві дії – зовнішня та внутрішня – спричиняють однакові нейрокогнітивні ефекти. Як наслідок, те, що М. Жаннеро називає «суб'єктністю особистості», тобто здатність визначати, хто є агентом дії, має поступово формуватися через взаємодію з людським середовищем (Roussillon, 2019).

З цього можна зрозуміти всю важливість перехідності, яка встановлюється між матір'ю та дитиною. Ця система запобігає травмам і не дозволяє дитині зіткнутися з дилемою, яку вона не може вирішити: це результат моїх дій чи дій іншого? Клінічно можна спостерігати, що коли дитина стикається з цим питанням, її першою реакцією є мазохістсько-нарцисична

відповідь, тобто вона схильна приписувати собі походження дії або процесу, як перша форма раннього процесу «ідентифікації з агресором» або спроба контролю. Саме так формується ядро первинної провини, коли догляд є недостатньо адаптованим або невідповідним, або коли захисна функція середовища не працює. Це ядро провини виникає тоді, коли дитина починає відчувати себе джерелом того, що не функціонує належним чином.

Постає питання, коли і як виникає здатність суб'єкта чітко розрізняти те, що походить від нього самого, і те, що надходить від іншого чи зовнішнього середовища. Можна припустити, що хорошим індикатором цього процесу є поява у дитини ознак самоусвідомлення.

Дослідження Лакана, а точніше його опис «дзеркальної стадії», дозволяють припустити, що дитина, «впізнаючи» себе у дзеркалі, отримує уявлення про свій образ, за допомогою якого вона починає розрізняти своє «я» від «не-я» – приблизно у віці вісімнадцяти місяців. Поява в її мовленні терміна, що позначає її саму, підтверджує цей процес і гіпотезу Лакана про досвід, у якому формується «я». Однак цей процес є складнішим, ніж може здатися.

Сучасний психоаналіз розширює розуміння цього процесу. Рене Руссійон пише, що впізнання себе в дзеркалі передуює ціла організація, у якій дитина починає відчувати себе, перш ніж впізнати свій образ у дзеркалі. Ця здатність відчувати себе відокремленим від середовища починає проявлятися з двох третин першого року життя, коли встановлюється те, що М. Кляйн називає «депресивною позицією». Це узгоджується з появою «тривоги перед незнайомцем», описаної Р. Шпіцом, яка вказує на визнання матері як особливої людини, несхожої на інших (Roussillon, 2019).

Саме депресивна позиція пов'язана з відчуттям окремішності Я. Томас Огден пише, що коли немовля стає суб'єктом-інтерпретатором, воно вперше може спроектувати цей психічний стан на своє сприйняття іншого та розглянути можливість того, що інші люди також переживають почуття та думки схожим чином. Усвідомлення того, що інша людина є не лише об'єктом, а й суб'єктом, створює умови, за яких немовля може відчувати турботу про іншого. Коли немовля набуває здатності від-

чувати турботу про іншого як про цілісну та окрему істоту, тобто про живу людину, воно також набуває здатності відчувати провину та бажання відшкодувати шкоду (Ogden, 1986).

Якщо основною тривогою параноїдно-шизоїдної позиції є страх знищення, то основною тривогою депресивної позиції є страх втрати об'єкта. Втрачений об'єкт сприймається як цілісна та окрема людина, яку, можна побоюватися, можна втратити, пошкодити або навіть знищити.

Це критично важливий момент для нашого розуміння різниці між чужим та інакшим: здатність до депресивної позиції є передумовою визнання іншого як інакшого, тобто як окремого суб'єкта, що має свої бажання, свою вразливість, своє право на існування. Регресія до параноїдно-шизоїдної позиції, навпаки, перетворює іншого на чужого – на загрозу, яку треба знищити або контролювати.

Але все ж таки саме стадія дзеркала Лакана є моментом, коли Я з'являється досить чітко. Рене Руссійон пише, що хоча самоусвідомлення дійсно починає з'являтися приблизно у віці вісімнадцяти місяців, на той момент воно ще далеко не є стабільним і не переноситься на всі ситуації. Потрібно дочекатися п'яти або шести років, щоб дитина змогла впізнавати свій образ за будь-яких обставин (Roussillon, 2019). Таким чином, лише після завершення едіпового комплексу правильне визначення причин подій стає можливим у більшості ситуацій.

Тут важливо ввести концепцію символічних кастрацій Франсуази Дольто, на яку я спираюся у розумінні формування символічного порядку. Дольто розробила теорію символічних кастрацій – послідовних етапів структурування суб'єкта через заборони та обмеження (Dolto, 1984). У неї це:

– Пуповина кастрація – первинне відділення від материнського тіла, що дає потенціал окремішності.

– Оральна кастрація, що пов'язана з відлучення від грудей, встановлює табу на канібалізм, й поглиблює межу між дитиною та іншими.

Анальна кастрація, яка пов'язана з контролем сфінктерів, логікою обміну та дару, і стає основою для табу на вбивство.

– Едіпова/генітальна кастрація, що впроваджує табу на інцест та встановлює системи роду, що стають матрицею й інших соціальних стосунків.

Кожна з цих кастрацій є моментом втрати, але водночас – і символізації, входження в мову, в закон. Символічне в цій оптиці – це жива тканина заборон та дозволів, що вписують суб'єкта в культуру. Символічний порядок формується через табу та кастрації, які дозволяють дитині стати суб'єктом, здатним до відношень з іншими.

Проте, навіть у дорослому віці ми іноді стикаємося з труднощами у розрізненні того, що походить від нас, а що від іншого. Наприклад, під час прогулянки містом, коли ми бачимо своє зображення на екрані камери, нам може бути не одразу очевидно, що це ми самі.

У ситуаціях емоційно активної взаємодії, таких як стосунки в парі чи групі, визначення того, що походить від нас, а що від іншого, може бути ще складнішим. Іноді це питання набуває переслідувального або травматичного характеру. Наша диференціація від іншого ніколи не є легкою та очевидною, вона має бути здобута і вона залишається результатом процесу, який триває протягом усього нашого життя. Це означає, що здатність розрізнити себе та іншого, а отже й здатність бачити в іншому інакшого (а не чужого) – це не раз і назавжди досягнутий стан, а постійна психічна робота, яка може перериватися під тиском різних факторів, насамперед – тривоги.

Ситуації тривоги є ситуаціями, які можуть викликати сплутанність Я та іншого, регресію до більш архаїчних способів функціонування, активацію проєктивних механізмів. Саме в стані тривоги інакший найлегше перетворюється на чужого.

Сьогодні, вслід за французькими фрейдистами, ми можемо говорити про три лінії тривоги (Bergeret, 1996). Кожна лінія тривоги активує специфічні проєктивні механізми і породжує свою фігуру чужого:

– Тривоги розпаду (анігіляційні, тривога розпаду, тривога спустошення). Це найбільш архаїчні тривоги, пов'язані з загрозою психічного та фізичного знищення. На цьому рівні немає ще чіткого розрізнення Я/інший, і загроза відчувається як катастрофічна, абсо-

лютна. Чужий тут – це образ того, хто вичерпає суб’єкта, висмокче з нього все хороше та живе. Це фігура вампіра, паразита, того хто “з’їсть” нас зсередини. Проекція на іншого всієї деструктивності, яка не може бути символізована. Приклад: антисемітські образи євреїв як тих, хто “висмоктує кров народу”, або мігрантофобські фантазми про тих, хто “з’їдає наші ресурси”.

– Сепараційні тривоги (втрати об’єкту, опори, контролю; тривоги проникнення; анальна пенетрація; агресії та відповіді на свої агресивні бажання). Ці тривоги пов’язані з формуванням меж Я, з питанням: де закінчується я і починається інший? Вони включають страх втратити контроль над своїми кордонами, страх бути проникненим, пошкодженим. Чужий тут проявляється під маскою того, хто проб’є оболонку ідентичності, хто вторгнеться всередину, хто нападе першим. Це породжує логіку превентивної агресії: “Я мушу вдарити першим, бо інакше він знищить мене”. Також на цьому рівні активна проекція власних агресивних імпульсів: оскільки я відчуваю деструктивність всередині себе (бажання знищити фруструючий об’єкт), я проектую цю деструктивність на іншого і вірю, що саме він хоче мене знищити. Приклад: гомофобія часто базується на тривозі проникнення (“вони хочуть нас розбестити, проникнути в наші сім’ї, школи”); расизм може базуватися на проекції власної агресивності (“вони агресивні, небезпечні”).

– Кастраційні тривоги. Це тривоги, пов’язані з едіповим комплексом, з питанням бажання, закону, місця в символічному порядку. Страх втратити своє місце, своє право на бажання, своє особливе відношення з об’єктом любові. Чужий тут – це той, хто забирає наше улюблене, або те, що робить улюбленими нас. Він займає місце, яке має належати нам. Він отримує насолоду, якої ми позбавлені. Приклад: мізогінія може базуватися на кастраційній тривозі (жінка як та, що має те, чого не маю я, або та, що позбавляє мене); ксенофобія часто артикулюється як “вони беруть наші робочі місця, наших жінок” (забирають об’єкти нашого бажання).

Спільним для всіх трьох ліній тривоги є механізм проекції: те, що не може бути

визнане, символізоване в собі (деструктивність, бажання, вразливість), проектується на іншого. Але проектується не просто як нейтральна характеристика, а як надмірна, архаїчна, непристойна насолода.

Чужий – це завжди той, хто насолоджується “не так”, “забагато”, “тим, чим не треба”. Він насолоджується нашими ресурсами (оральна фантазія), нашими жінками (генітальна фантазія), нашим знищенням (садистична фантазія). Саме ця приписана йому надмірна насолода робить його нестерпним і виправдовує агресію проти нього.

Пропаганда завжди експлуатує ці механізми: вона малює іншого у вигляді тварин, комах, тих хто погруз у розпусті, наркоманії, алкоголізмі. Вона каже, що такого чужого варто знищити, і це формує певну квазі-солідарність перед обличчям загрози. Така квазі-солідарність продиктована деструктивністю, ненавистю та страхами, а не реальною етичною позицією. Цей чужий може бути жінкою, може бути чорним, може бути геєм, може бути євреєм, може бути мігрантом. Суть не в характеристиках іншого, а в психічній операції, яка перетворює його на екран проекцій.

Отже, ми маємо два принципово різні типи солідарності:

1. Квазі-солідарність проти проєктивного чужого. Це солідарність, вибудована навколо спільного ворога, який насправді є екраном наших власних проєкцій. Вона базується на:

- Тривозі та регресії до параноїдно-шизоїдної позиції;
- Проекції власної деструктивності, заборонених бажань;
- Дегуманізації іншого (він – не людина, а тварина, паразит, зло);
- Фантазмі про його надмірну насолоду.

Така солідарність є деструктивною, вона не тільки руйнує іншого, але й руйнує здатність суб’єктів до символізації, перетворює їх на масу, керовану примітивними афектами.

2. Солідарність навколо захисту символічного порядку. Але є дійсно випадки, коли солідарність ґрунтується навколо праведного гніву, коли хтось дійсно руйнує символічне, коли він реально порушує конституційні табу. У термінах Дольто, символічний порядок формується через серію кастрацій, що вводять фундамен-

тальні заборони: заборону на злиття з матір'ю, на інцест, на вбивство. Ці табу не є культурно-специфічними – вони є конституційними для можливості людського співжиття, для можливості символізації як такої. Коли хтось порушує табу на вбивство (особливо масове, систематичне вбивство), на тортури, на сексуальне насильство над дітьми – він не просто порушує закон, він руйнує саму можливість символічного порядку для всіх, того середовища, що дає рамки та можливість жити. Діти, які ростуть у світі, де вбивають, не можуть пройти символічні кастрації нормально. Символічне не може функціонувати, коли його фундаментальні табу порушуються безкарно. Тоді солідарність проти порушника є ****легітимною****. Вона вибудовується навколо спільної рани, можливо навіть через механізми істеричного зараження, шляхом сестринства (як говорить Фрейд про ідентифікацію за типом симптому). Ця солідарність – це здатність символічного заліковувати себе, відновлювати порушені межі. Порушення табу на вбивство, або порушення інших конституційних табу – повинно викликати солідарність. Це єдиний момент, коли інший отримує інакшість як мітку того, що він стає справжнім чужим – тим, хто поставив себе поза символічним порядком через свої дії.

Джудіт Батлер підкреслює, що всі люди є вразливими істотами, і саме ця вразливість має стати основою етики. Вона стверджує, що визнання нашої власної вразливості та вразливості інших може сприяти більш гуманним і ненасильницьким формам взаємодії. Це включає розуміння того, що кожна людина залежить від інших, і ця взаємозалежність має бути визнана як основа етичної поведінки. Батлер також вдало критикує ідею про те, що етика може обмежуватися лише локальним або національним рівнем. Вона стверджує, що в умовах глобалізації ми повинні розглядати себе як частину глобальної спільноти, де дії одних впливають на життя інших. Це означає, що етика ненасилля має включати турботу про тих, хто знаходиться далеко від нас, наприклад, про жертв війн, міграцій або економічних криз (Butler, 2020).

Здатність побачити уразливість іншого – це маркер того, що ми бачимо в ньому інакшого,

а не чужого. Чужий у фантазмі завжди всемогутній, невразливий, загрозливий. Інакший – такий самий вразливий, як ми. Навіть той, хто порушив табу, залишається вразливим. Він може бути покараний, ув'язнений, але не дегуманізований. Він підлягає закону саме тому, що він людина, суб'єкт відповідальності.

Ми живемо у взаємозалежності та спільній відповідальності за мир. Ми не всі можемо докласти рівних зусиль для кращого, але можемо бути в активному діалозі, й бути хоч іноді чутливими до болю іншого, навіть якщо він інакший. Це вимагає безкінечної роботи в пошуку іншого в нас і інакшого ззовні. Визнати іншого як рівного собі, навіть у ситуаціях конфлікту. Це вимагає відмови від ієрархій та дискримінації, які часто є основою насилля.

Мир таким чином не може бути досягнутим назавжди. Людська психіка така, що тривога завжди може повернути нас до проєктивних механізмів, перетворити інакшого на чужого. Але щоб мир був хоча б можливим, ми повинні відкрити іншого як інакшого – з нашими спільними людськими рисами, як того хто вразливий, хто залежить від інших, хто має право на суб'єктність.

Виходячи за межі психоаналізу, можна сказати, що головна духовна вправа людини в наш час – якщо згадати та екстраполювати цей концепт П'єра Адо – може стати де-конструкція внутрішнього фашизму. Під “внутрішнім фашизмом” я маю на увазі не просто політичну позицію, а психічну структуру, що базується на нездатності витримувати амбівалентність (світ розділяється на абсолютно хороших “нас” та абсолютно поганих “їх”), тотальності проєкції (все погане проєктується на іншого), дегуманізації іншого (він перестає бути суб'єктом), садо-мазохістській економії (підпорядкування тиранічному Над-Я) та ідентифікації з агресором (ототожнення з силою, яка може знищувати).

Де-конструкція внутрішнього фашизму – це психічна та етична робота, що включає аналіз власних проєкцій, відновлення здатності до депресивної позиції (визнання іншого як окремого суб'єкта), символізацію власних тривог, визнання власної вразливості та відновлення здатності до амбіва-

лентності. Ця робота не замінює політичної боротьби проти реальних порушників табу, навпаки – вона робить цю боротьбу більш етичною, дозволяє тримати розрізнення між легітимною солідарністю (проти того, хто реально руйнує символічне) та деструктивною квазі-солідарністю (проти проективного чужого).

Здатність зберігати це розрізнення критично важлива: вона дозволяє боротися проти дій, а не дегуманізувати осіб, зберігати здатність

до майбутнього миру, не перетворитися на те, проти чого борешся. Етична робота – у здатності тримати це розрізнення навіть в умовах тривоги та конфлікту. Саме цього вимагає від нас війна, міграційна криза, соціальна поляризація сьогодні. Розрізнення чужого та інакшого – це не просто теоретична дистинкція, а етична необхідність, що може допомогти уникнути найгірших форм деструктивності, зберігаючи здатність захищати символічний порядок людського співжиття.

Список літератури:

- Bergeret, J. (1996). *La personnalité normale et pathologique*. Dunod.
- Butler, J. (2020). *The force of nonviolence: An ethico-political bind*. Verso.
- Dolto, F. (1984). *L'image inconsciente du corps*. Éditions du Seuil.
- Hadot, P. (1995). *Qu'est-ce que la philosophie antique?* Gallimard
- Klein, M. (1957). *Envy and gratitude*. In *Envy and gratitude and other works, 1946–1963* (pp. 176–235). Delacorte Press.
- Lacan, J. (1966). *Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je*. In *Écrits* (pp. 93–100). Éditions du Seuil.
- Ogden, T. H. (1986). *The matrix of the mind: Object relations and the psychoanalytic dialogue*. Jason Aronson.
- Roussillon, R. (2019). *Le transitionnel, le sexuel et la réflexivité*. Dunod.
- Winnicott, D. W. (1958). *The depressive position in normal development*. In *Through paediatrics to psycho-analysis: Collected papers* (pp. 262–277). Basic Books. (Оригінальна робота опублікована 1954–1955)
- Winnicott, D. W. (1958). *Primary maternal preoccupation*. In *Through paediatrics to psycho-analysis: Collected papers* (pp. 300–305). Basic Books. (Оригінальна робота опублікована 1956)

Анотація. Коли інший перетворюється на ворога? Класична психоаналітична дихотомія між Великим Іншим (символічний порядок) та маленьким іншим (інші у реєстрі Уявного) залишає поза увагою критичне моральне розрізнення: не всі “інші” функціонують однаково в нашій психіці та суспільстві. Цей текст пропонує етику розрізнення між двома модальностями іншого – “чужим” і “інакшим” – як інструмент орієнтації в сучасних соціальних конфліктах, війнах та міграційних кризах. Інакший – це інший, якого ми визнаємо у його суб’єктності, вразливості та відмінності. Чужий – це інший-як-загроза, екран наших проєкцій, носій приписаної йому надмірної, непристойної насолоди, який “має бути знищений”. Що перетворює інакшого на чужого? Здатність розрізняти себе та іншого формується протягом усього життя й залишається хиткою під тиском тривоги. Три лінії тривоги – розпаду, сепараційна та кастраційна – активують архаїчні проективні механізми, породжуючи деструктивну квазі-солідарність навколо спільного ворога-проєкції. Антисемітизм, гомофобія, ксенофобія – усі ці феномени живляться одним механізмом: перетворенням іншого на чужого. Але не вся солідарність проти іншого є деструктивною проєкцією. Текст розрізняє квазі-солідарність (проти проективного чужого) та легітимну солідарність (проти реального порушника конституційних табу символічного порядку – вбивства, насильства, інцесту). Ця відмінність критична: вона дозволяє боротися проти дій, не дегуманізуючи осіб, зберігати здатність до майбутнього миру, не перетворитися на те, проти чого борешся. Спираючись на етику вразливості Джудіт Батлер та психоаналітичні концепції, автор пропонує де-конструкцію “внутрішнього фашизму” – нездатності витримувати амбівалентність, тотальної проєкції, дегуманізації – як духовну вправу нашого часу. Здатність побачити уразливість іншого стає маркером того, що ми бачимо в ньому інакшого, а не чужого. Ця психічна та етична робота не замінює політичної боротьби, а робить її етичнішою, дозволяючи

зберігати критичне розрізнення навіть в умовах конфлікту. Розрізнення чужого та інакшого – це не просто теоретична дистинкція, а етична необхідність для збереження людяності в добу війн та поляризації

Ключові слова: Інший, інакший, чужий, солідарність, тривога, проекція, символічний порядок, символічні кастрації, вразливість, депресивна позиція, внутрішній фашизм, етика ненасилля, психоаналіз, Лакан, Дольто, Батлер.

Abstract. When does the other become an enemy? The classical psychoanalytic dichotomy between the big Other (symbolic order) and the little other (others in the register of the Imaginary) overlooks a critical moral distinction: not all “others” function identically in our psyche and society. This text proposes an ethics of distinction between two modalities of the other—“the alien” and “the alter”—as a tool for orientation in contemporary social conflicts, wars, and migration crises. The alter is the other we recognize in their subjectivity, vulnerability, and difference. The alien is the other-as-threat, a screen for our projections, a bearer of attributed excessive, obscene jouissance, who “must be destroyed.” What transforms the alter into the alien? The capacity to distinguish self from other develops throughout life and remains precarious under the pressure of anxiety. Three lines of anxiety—annihilation, separation, and castration—activate archaic projective mechanisms, generating destructive quasi-solidarity around a shared enemy-projection. Anti-Semitism, homophobia, xenophobia—all these phenomena feed on one mechanism: the transformation of the other into the alien. But not all solidarity against the other is destructive projection. The text distinguishes quasi-solidarity (against the projective alien) from legitimate solidarity (against the real violator of the symbolic order’s constitutive taboos—murder, violence, incest). This distinction is critical: it allows us to fight against actions without dehumanizing persons, to preserve the capacity for future peace, to avoid becoming what we fight against. Drawing on Judith Butler’s ethics of vulnerability and psychoanalytic concepts, the author proposes the deconstruction of “internal fascism”—the inability to tolerate ambivalence, total projection, dehumanization—as a spiritual exercise of our time. The capacity to see the other’s vulnerability becomes a marker that we see in them the alter, not the alien. This psychic and ethical work does not replace political struggle but makes it more ethical, allowing us to maintain critical distinction even under conditions of conflict. The distinction between alien and alter is not merely a theoretical distinction but an ethical necessity for preserving humanity in an age of wars and polarization.

Keywords: Other, alter, alien, solidarity, anxiety, projection, symbolic order, symbolic castrations, vulnerability, depressive position, internal fascism, ethics of nonviolence, psychoanalysis, Lacan, Dolto, Butler.

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 159.964.2

DOI 10.32782/urj/2026-4-1-6

ТРИВОГА МОТОРОШНОГО: ЗУСТРІЧ ІЗ НЕЗВОРУШНИМ

Юлія Мединська, психолог, к.психол.н., психотерапевт, супервізор УСП, УКПП
Львівський психоаналітичний інститут ментального здоров'я
м. Львів, Україна

ANXIETY OF THE UNCANNY: AN ENCOUNTER WITH THE UNMOVING

Yulia Medynska, psychologist, Ph.D., psychotherapist, supervisor of the UUAP, UCPP
Lviv Psychoanalytic Institute of Mental Health
Lviv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5688-0903>
yukia@ukr.net

Вступ. Неможливо уявити собі людське життя, яке минуло би без викликів чи складних ситуацій, серед яких можуть бути й дуже страшні переживання, пов'язані з загрозою для життя та здоров'я, ідентичності, гідності, приналежності до значимої соціальної групи. Війна, що триває у форматі повномасштабного вторгнення вже четвертий рік, занурює нас у постійне проживання таких подій, що за рівнем загрози та травматичного впливу на психіку є далеко поза межами буденного, рутинного стресу. Фактично, більшість наших співгромадян поміщені в ситуацію, де феноменологічно виконується критерій А для діагностики посттравматичного стресового розладу за DSM-5: «наявність травматичної події, що викликала загрозу або фактичну смерть, серйозну травму або сексуальне насильство» (Regier, Kuhl & Kupfer, 2013). Мало сказати, що ці події є страшними: той жах, який вони викликають, несе на собі відбиток моторошного. Вони змушують відчувати страх, який містить елемент усвідомлення, що окрім очевидної біди, зі всіма цими подіями «щось не так». А якщо точніше, то «щось не так» з авторами цих подій – їхні дії викликають зловісне відчуття нерозуміння, контакту з кимось, хто втратив щось дуже важливе у своїй людській подобі. Тому я вирішила уважніше придивитися до цього виміру моторошного в нашому актуальному досвіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернімось до базового визначення феномену «моторошного», яким послуговується психоаналітична теорія і практика. Моторошними є ті події, які особливим чином промовляють до нас, особливим чином резонують із нашим досвідом. З. Фройд намагається розкрити секрет «моторошного» в однойменній роботі 1919 року. У цій роботі він досліджує, як «звичне, домашнє, знайоме, затишне» (heimlich) у своєму синонімічному ряду раптом приходять до свого антоніма – «чуже, чужорідне, невідоме, те, що мало лишитися потаємним, але проявилось» (unheimlich). «Heimlich – unheimlich» – це дуже дивна пара слів, які, будучи антонімами, при глибшому дослідженні виступають як синоніми. Тому З. Фройд формулює припущення: моторошне – це таке «чуже», яке по суті є «рідним». Це повернення витісненого, яке раніше було власним (рідним), але через свою неприйнятність було витісненим (стало чужим), а потім - при поверненні - постало перед нами як абсолютно чуже, хоча й резонує з витісненим рідним. Зустріч з «рідним чужим» стається несподівано, не заплановано, раптово, з невідомих причин – звідси і виникає це відчуття зловісно незрозумілого, непіддатного контролю (Freud, 2018).

Подальші дослідження З. Фрейда та інших авторів показують, що моторошним є щось таке, про що ми не маємо певності: живе воно

чи неживе (Royle, 2003; Schlipphacke, 2023; Kjeldgaard-Christiansen & Clasen, 2023). Ми очікуємо, що щось є живим, а при ближчому розгляді виявляється, що ні. Як воскові ляльки, зомбі, автомати та роботи – неживі на межі живого. Або навпаки: коли ми думаємо, що щось є предметом, неживим, лялькою, а при ближчому погляді виявляється, що воно подає ознаки живого. Ілюстрацією цього виду моторошного є сюжет «Пісочної людини» Т. Гофмана, до якого звертається З. Фройд: красуня Олімпія, в яку закоханий головний герой Натанаель, виявляється неживою лялькою, що остаточно руйнує й так крихке психічне здоров'я головного героя.

Ми ж зіткнулися з людськими вчинками – вбивствами, тортурами, ув'язненням, викраденням людей. Чи може так робити людина? Як має почуватися така людина, коли вона це чинить? Як може вона пояснити собі таку абсурдну, непотрібну навіть з точки зору воєнних дій деструктивність, зрештою, заборонену навіть законами війни? Може, в цьому є щось нелюдське? Може, наш ворог вийшов за межі живого особливим чином – як зомбі, як автоматон, як робот без почуттів та сумнівів? Він рухається, говорить, щось робить, але не поводить, не переживає, не чуває в людський спосіб (як людина). Я зроблю ще один хронологічний крок назад – щойно перед повномасштабним вторгненням ми пережили пандемію COVID-19. Цей ворог був також і страшним, і моторошним. Адже вірус не є живою істотою, йому потрібно приєднатися до живої структури ДНК, щоб «ожити» і почати множитися. Він ані мертвий, ані живий. Він – ідеальний образ ворога, який абсолютно спокійно, незворушно, без жодних емоцій косить людей, проникаючи своєю неживою природою в їхній живий організм. Вмирає організм – вмирає вірус у ньому, організм живе – вірус живе. Незворушність і бездушність – ось що поєднує вірус і нашого актуального ворога в його колективному портреті. Бо, звісно, на персональному рівні ворожий солдат має якусь мотивацію і особисті почуття до того, що він робить. Але якщо ми піднімемось на рівень соціальних процесів, то можемо побачити колективний вимір цієї незворушності у вчиненні зла.

Мета статті. «Незворушне є моторошним як різновид неживого, недо-живого» – такою є гіпотеза, дослідженню якої присвячена дана стаття. Метою статті є висвітлення наявного психоаналітичного розуміння феноменології незворушного.

Виклад основного матеріалу. Якщо розпочати наше дослідження феноменології незворушного у манері, притаманній для психоаналітичної традиції теоретизування, то доречно буде звернутися до образів античної міфології. В першу чергу, на думку спадає Аїд – Бог підземного царства мертвих. Він незворушний, вічно холодний, величний, тихий та пустий. Контакт з ним можливий після смерті, коли й ти стаєш тихою і порожньою тінню. Він неблаганний і непорушний. Слугують йому три мойри – Клото, Лахесіс і Атропос, які тчуть нитку життя, відміряють її довжину та обрізають її тоді, коли настає час. І ніхто не може переконати їх не робити цього, навіть боги (Білецький, 1989). Ці персонажі втілюють моторошне у його невідворотності та незворушності. Античний міф стає у цьому контексті камертоном, який через образи та історії дає не стільки знання, скільки відчуття того, що ми вирішили дослідити.

Незворушний об'єкт у психоаналітичному баченні – це такий об'єкт, з яким не вдається збудувати стосунок, бо він ніяк не відгукується на переживання і страждання партнера по комунікації. Незворушний об'єкт – той, який, за В. Біоном, формує щодо свого партнера зв'язки по типу -L, -H, -K. У термінології В. Біона – це зв'язки «мінус-любов = не-любов», «мінус-ненависть = не-ненависть» і «мінус знання = не-знання». Це незворушна порожнеча, з якою якимось треба взаємодіяти. Якщо її «зворушити», викликати в неї почуття, нехай навіть негативні, то є шанс мати хоч якийсь стосунок. А з порожнечею, яка емоційно глуха, порожня, безконечно-нейтральна, такий стосунок дуже односторонній і травматичний (Symington & Symington, 2002).

У роботі «Увага та інтерпретація» В. Біон порівнює тривимірний простір із безвимірним, безконечним простором. Тривимірний простір є передумовою для створення контейнера, відтак – побудови апарату по думанню думок, який буде здійснювати функцію алфавети-

зації бета-елементів. А безвимірний простір є космічною порожнечою, яка може поглинути та розкласти на атоми досвід будь-якої інтенсивності та змісту. Супроти космічної порожнечі драма матері, яка втратила дитину, батька, який втратив сім'ю, драма полоненого чи пораненого і так далі – це ніщо, це нуль. Це мікрон, нано-частинка у незворушному світовому океані. В. Біон пише: «Безвимірний простір розриває на шматки всі досвіди і розкидає ці шматки в безконечності» (Bion, 2010). Тоді немає шансу застосувати до них К-процес – зібрати в єдину картину і пізнати. Такий розкиданий у безвимірності досвід є чимось ще менш якісним, аніж бета-елементи, це ще гірше – це бета-елементи, настільки сильно розбавлені, розкидані у вакуумі, що шанс пов'язати їх в якусь цілісність стремить до нуля. З цієї безконечної порожнечі до нас можуть повертатися лише «дивні об'єкти» – якісь недопрацьовані, недосимволізовані, фактично травматичні досвіди, які не придатні для наративування. Вони, як уламки в тілі психіки, інкапсулюються і залишаються неопрацьованими емболами, фрагментами травми.

Ще один автор, який дає добру оптику для осмислення незворушного об'єкта, – це Андре Грін і його концепція «мертвої матері» – тієї, яка до певного моменту була присутньою і включеною, а згодом стала порожньою та незворушною. Спроектвані у неї частки досвіду немовляти замість того, щоб бути розкодованими та репрезентованими, зависають у порожнечі. Немовля опиняється в присутності неприсутнього об'єкта, зануреного у своє власне горе. А. Грін так описує цей процес: «До моменту втрати дитина почувала себе коханою, незважаючи на всі непередбачені випадковості, яких не виключають навіть найідеальніші стосунки. З фотографій у сімейному альбомі на нас дивиться веселе, бадьоре, допитливе немовля, повне нерозкритих здібностей, у той час як пізніші фото свідчать про втрату цього первинного щастя. З цим усім буде покінчено, як із зниклими цивілізаціями, причину загибелі яких марно шукають історики, висуваючи гіпотезу про сейсмічний поштовх, що зруйнував палац, храм, будівлі та житла, від яких не залишилося нічого, крім руїн» (Green, 1986). Внаслідок такої менталь-

ної катастрофи в психіці формується так зване «холодне ядро», яке залишить непоправний слід у всіх подальших лібідинозних інвестиціях таких суб'єктів.

Перш, ніж запропонувати наступну тезу моїх роздумів, важливо зробити наступне застереження: звісно, проводити паралель між нашими стосунками з агресивними сусідами і стосунком немовляти і матері є теоретичним перебільшенням. Я б не хотіла, щоб це моє твердження було сприйняте як опис «дитячо-материнських» стосунків. Я ставлю акцент на взаємодію будь-якого суб'єкта – немовляти чи дорослого – з порожнечою, яка раптово виникла на місці *heimlich* – рідного та знайомого. Отже, врахувавши цю мою позицію, можемо продовжити. До початку війни у нас було певним чином артикульоване ставлення до сусідів – все ж ми маємо довгу спільну історію виживання в одній імперії, формування світогляду засобами тоталітарної пропаганди, існування штучно створених міфів про історичне «братерство» слов'янських народів. Але те, з чим ми зіткнулися в часи війни, – це раптове оприсутнення незворушності, різке зривання масок та проявлення нелюдської бездушності у переслідуванні своїх цілей. Мовою А. Гріна стала раптова «дезінвестиція» стосунку, який до цього моменту всі учасники якось собі артикулювали (катектували). І цей вияв оголення, представлення об'єктів у їхній буквральності є катастрофою, в якій нас дегуманізовано як живих істот.

А. Грін описує наслідки такої дезінвестиції. Найперше виникає фантазійна спроба «оживити маму» – дитина вступає в комплементарну ідентифікацію. Щось подібне, напевно, почало з нами відбуватися в 2014 році, з часу «зелених чоловічків». Ми ніяк не могли повірити, що цей об'єкт настільки безоглядно незворушний у ставленні до нас – настільки «мертвий». Ми вперто захищалися від усвідомлення масштабу бездушності того, хто зазіхнув на наші кордони. Можливо, подібний акт «оживлення неживого та його одухотворення» неоковирно і незграбно намагався зробити Папа Римський зі своєю ідеєю поєднати в одному дійстві українську і російську жінок. З психоаналітичної точки зору можна думати про цей жест як про спробу магічного

впливу на світ – акт анімістичної магії: оживити неживе, зблизивши живе та неживе, наділивши неживе ілюзорними рисами живого. Спроба зворушити незворушне і таким чином змінити ситуацію на краще. Але в реальності така магія не працює.

Звісно, дитина зазнає невдачі у своїй спробі оживити неживе, бо її мама має свої дорослі причини на такий «відсутній» стан. Наступним етапом психічного порятунку стає психічна дезінвестиція цього незворушного об'єкта вже з боку самої дитини – психічне вбивство без ненависті. «В тканині об'єктних стосунків утворюється діра», – так пише про це А. Грін (Green, 1986). Якщо провести паралель з нашим ставленням до дегуманізуючого нас об'єкту, то воно наразі ще не є «холодним», позбавленим афекту. Ми ставимося до ворога з ненавистю, яка регулярно отримує підживлення через щоденні атаки. Але постійне життя у ненависті формує певну нечутливість до неї, вона стає звичним фоном, що «роз'їдає» нашу людяність як таку. Ми вимушено, реактивно дегуманізуємось у цьому виживанні та витримуванні, симетрично до а-гуманності, не-людськості автора цього смертоносного дійства.

На щастя, здатність зберігати людськість у собі не детермінована виключно у полі воєн-

ного досвіду. Є чимало сфер нашого життя, у яких емпатія, відданість, відповідальність, співчуття, осмислена провина та репарація завданої шкоди тримають на собі «світопорядок» і дають нам надію на збереження психічного здоров'я у його найглибшому екзистенційному вимірі.

Висновки. Зустріч із незворушним є компонентом психічної травми, що оголяє психічну структуру людини та показує її слабкі місця. Незворушне ставить під сумнів ядро людяності – здатність до символізації та сублімації деструктивних сил, спроможність переживати співчуття та провину, готовність репарувати знищене. Колективна зустріч з нелюдським, незворушним, неживим чинить аналогічний вплив у масштабах цілого соціуму. Контакт із незворушним є моторошним виміром тривоги, яку ми переживаємо і як окремі особистості, і як соціум загалом. Психоаналіз, володіючи знанням про закономірності глибинного життя людини, може передбачати страшні наслідки травматизації через зіткнення з «холодним ядром» дезінвестиції, з позамежевим досвідом у собі – бездушним, холодним, омертвляючим все живе. Питання збереження людяності в собі та на рівні соціуму залишається як ніколи актуальним.

Список літератури:

- Білецький, А. О. (1989). Міфологія і міфи античного світу. *Словник античної міфології/уклад.: ІЯ Козовик, ОД Пономарів.*
- Bion, W. R. (2010). *Attenzione e interpretazione.* Armando editore.
- Freud, S. (2018). The Uncanny. *Dialogues in Philosophy, Mental & Neuro Sciences, 11(2).*
- Green's, A. (1986). The dead mother.
- Kjeldgaard-Christiansen, J., & Clasen, M. (2023). Creepiness and the Uncanny. *Style, 57(3), 322-349.*
- Regier, D. A., Kuhl, E. A., & Kupfer, D. J. (2013). The DSM-5: Classification and criteria changes. *World psychiatry, 12(2), 92-98.*
- Royle, N. (2003). *The uncanny.* Manchester University Press.
- Schlipphacke, H. (2015). The place and time of the uncanny. *Pacific coast philology, 50(2), 163-172.*
- Symington, J., & Symington, N. (2002). *The clinical thinking of Wilfred Bion.* Routledge.

Анотація. Стаття присвячена психоаналітичному осмисленню феномену тривоги, що набуває виміру моторошного у ситуаціях масивної травматизації, зокрема в умовах повномасштабної війни. Вихідним пунктом дослідження є припущення, що специфічною якістю травматичного досвіду сучасності є зустріч із незворушним – таким, що постає як особливий різновид неживого або недо-живого та викликає зловісне відчуття порушення меж між живим і мертвим, людським і нелюдським. У статті здійснено аналіз класичного психоаналітичного розуміння моторошного, запропонованого З. Фройдом, із подальшим розширенням цього поняття через сучасні теоретичні оптики. Особливу увагу приділено концепції мінус-зв'язків В. Біона та його розрізненню тривимірного і безвимірного простору як метафор різних способів психічного опрацювання досвіду. Показано, що контакт із незворушним об'єктом унеможливорює форму-

вання контейнерних стосунків і призводить до фрагментації, десимволізації та накопичення неопрацьованих травматичних елементів. Додатковою теоретичною рамкою виступає концепція «мертвої матері» А. Гріна, яка дозволяє осмислити досвід раптової дезінвестиції об'єкта та формування «холодного ядра» як наслідку зіткнення з порожнечою там, де раніше існувала жива присутність. Проводиться феноменологічна паралель між раннім досвідом взаємодії з незворушним об'єктом і колективним переживанням дегуманізованого насильства. У висновках наголошується, що зустріч із незворушним є важливим компонентом психічної травми, який ставить під загрозу здатність до символізації, емпатії та репарації. Психоаналіз розглядається як інструмент осмислення цього досвіду та як можливий ресурс збереження людяності в умовах екстремальних соціальних випробувань.

Ключові слова: тривога, моторошне, незворушне, психічна травма, дегуманізація, психоаналіз, символізація.

Abstract. The article is devoted to a psychoanalytic exploration of anxiety that acquires an uncanny dimension in situations of massive traumatization, particularly in the context of full-scale war. The starting assumption of the study is that a distinctive feature of contemporary traumatic experience is the encounter with the unresponsive – understood as a specific form of the non-living or not-quite-living – which evokes a disturbing sense of disrupted boundaries between the living and the dead, the human and the non-human. The paper examines the classical psychoanalytic understanding of the uncanny as formulated by S. Freud and further develops this concept through later theoretical perspectives. Special attention is given to W. Bion's notion of minus-links and his distinction between three-dimensional and dimensionless space as metaphors for different modes of psychic processing. It is argued that contact with an unresponsive object prevents the formation of containing relationships and leads to fragmentation, de-symbolization, and the accumulation of unprocessed traumatic elements. An additional theoretical framework is provided by A. Green's concept of the “dead mother,” which allows for an understanding of the experience of sudden object disinvestment and the formation of a “cold core” as a consequence of encountering emptiness where living presence once existed. A cautious phenomenological parallel is drawn between early experiences of relating to an unresponsive object and the collective experience of dehumanized violence. The conclusions emphasize that the encounter with the unresponsive constitutes a crucial component of psychic trauma, one that threatens the capacities for symbolization, empathy, and reparation. Psychoanalysis is presented as a framework for understanding this experience and as a potential resource for preserving humaneness under conditions of extreme social adversity.

Keywords: anxiety, the uncanny, the unmoving, psychic trauma, dehumanization, psychoanalysis, symbolization.

Дата першого надходження статті до видання: 01.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

САМОВІДЧУЖЕННЯ НЕСФОРМОВАНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Олег Покальчук, соціальний і військовий психолог,
психотерапевт центру «Інтеграція»,
Український католицький університет
м. Київ, Україна

SELF-ALIENATION OF AN UNFORMED IDENTITY

Oleg Pokalchuk, Social and Military Psychologist,
Psychotherapist at the "Integration" Center,
Ukrainian Catholic University
Kyiv, Ukraine
<https://doi.org/0000-0002-2239-9791>

Вступ. Один із засновників емпіричної соціології, Фредерік Ле Пле, у своїй праці «Les Ouvriers Européens» (Le Play, 1855) висунув тезу, що ландшафт і клімат формують характер. Курт Левін у своїй праці «Ландшафт війни» (Lewin, 1917) також описував, як простір війни формує характери. Антропогенний ландшафт і політичний клімат в світі зазнають тектонічних змін з наростаючою швидкістю. Когнітивні налаштування людини не справляються з цими викликами адекватно.

Процес антропогенезу, навіть з урахуванням стрибкоподібних мутацій, не змінює біохімію людини, відповідальну за базові поведінкові реакції. Префронтальна кора головного мозку сповільнює обробку інформації, яка надходить у принципово новому форматі кодування. Що відбувається з зовнішнім світом Гіпермодерну, з нашим життєвим простором?

Перше – це процес інверсії: атрибути об'єктів стають більш важливими, ніж самі об'єкти.

Друге – технологічна конвергенція веде до злиття біологічних та інформаційних відкриттів і радикально міняє матеріальний світ. Приклад – обставини появи і наслідки пандемії COVID-19.

Третє – гіперіндивідуалізм. Це збільшення особистого вибору і абсолютизація індивідуальності, яка відгороджується дедалі більшими особистими кордонами через надто швидкі зміни функцій об'єктів.

Четверте – відмова від есенціалізму. Гіпермодерн проголошує консервативну повістку, але водночас відкидає постійність і фокусується на постійних змінах і адаптації, що спричиняє когнітивний дисонанс.

І, нарешті, це фіналізований процес взаємовідносин симуляції і атрибутики. Ми живемо в світі, де об'єкти заміщуються своїми атрибутами, що підкреслює домінуючу роль технологій у формуванні реальності. Цей процес був описаний Жаном Бодріаром у 1981 році в праці «Симулякри і симуляції» (Baudrillard, 1981).

Бодріяр виділяє чотири етапи становлення симулякру (Baudrillard, 1981). В минулому образ доброякісно відображав фундаментальну реальність. В епоху Модерну на початку ХХ століття образ вже маскує і спотворює реальність, створюючи недостовірну копію. Постмодерн після Другої Світової маскує відсутність реальності, знаки та образи видають себе за достовірні копії, хоча насправді вже не мають оригіналу. Наша епоха Гіпермодерну оцифровує і доповнює реальність, перетворюючи її в чисту симуляцію. Симулякр не має жодного стосунку до реальності і існує як самостійна сутність, відображаючи лише інші образи та симулякри. Ми знаходимося тут.

Які основні маркери цієї катастрофи комунікаційного простору?

Перше – це стрімка ерозія писемності як явища з тенденцією до деградації і зникнення.

Це зникнення з широкого вжитку діакритичних знаків, використання логограм і лігатур, формування нових символів для спрощення процесу письма. Це характеристики так званого «демотичного письма», яке виникло під час переходу до Нової Доби. Воно відображало потребу в більш швидкій передачі побутової інформації, листування і адміністративних записів, не обтяжених високими духовними сенсами. Сакральні тексти записувалися ієрогліфами. У наш час нова ієрогліфіка відображена в культурі цифрових презентацій. Суть ієрогліфа в тому, що є смислоутворююча основа – «ключ», – до якої додаються адаптивні контекстуальні елементи. Коли ми робимо презентацію, наприклад, в Canva, то працюємо саме в цій парадигмі.

Другий маркер – це стискання часу і збільшення простору комунікації. Ми за кілька секунд можемо зв'язатися з будь-якою людиною на планеті, і це означає, що більше немає потреби фізично готуватися до подолання простору для безпосереднього спілкування. Людина стає більш поінформованою і дедалі самотнішою.

Згідно з теорією відносності Ейнштейна, час тече повільніше біля масивних об'єктів з потужною гравітацією. Функцію цих об'єктів з їхньою притягальною силою використовували смислоутворюючі цінності, які сповільнювали час на прийняття рішень і збільшували рівень їхньої осмисленості. Ерозія, девальвація і зникнення декларованих цінностей минулих століть змінюють суб'єктивну геометрію часу-простору. Особистість губиться в цій новій неевклідовій топографії, як в лабіринті Мінотавра.

Навколишнє середовище стає нетранспортним і нематеріальним. Вибух антропоцену в навколишньому середовищі перетворюється на зворотне втручання середовища в його користувача. Екзистенційне відчуження, яке описували Камю (Camus, 1942) у праці «Сторонній» і Сартр (Sartre, 1938) у книзі «Нудота», перестало бути символом на тлі відносно нормального фону, якщо вживати термін гештальт-психології, і саме перетворилося на фон.

Відтак у суб'єкта зникає операційна потреба у формуванні власної ідентичності. Тому що культурна детермінанта, яка сформувала цей

патерн, більше не існує. Вмикається захисний механізм психічної регресії за означенням: «вихід там, де вхід».

Назву «Синдром Пітера Пена» придумав американський психолог Ден Кілі у книзі «Синдром Пітера Пена: чоловіки, які ніколи не виростили» (Kiley, 1983). Ця книга стала популярною і ввела термін у широкий обіг для опису людей, які відмовляються приймати відповідальність і дорослішати.

Основні риси синдрому включають:

1. Прагнення до максимальної свободи через уникнення відповідальності дорослих.
2. Соціопатична безтурботність, яка спрощує прийняття простих рішень.
3. Егоцентризм та підступність як копінг-стратегії в конкурентних взаємодіях.
4. Відсутність прив'язаностей, ізольованість від інших.

Зміни в Міжнародній класифікації хвороб послідовно переміщують порушення психіки з кластера захворювань до розладів поведінки і далі – до рис характеру. Дестигматизація аутизму через масовість явища перетворила його позитивну «інакшість» і навіть на предмет хизування (як-от Ілоном Маском; див. Saturday Night Live, 2021).

Масове самовідчуження – це закономірне еволюційне явище, пасивна адаптивна поведінка, спрямована на ефективне пристосування до змінних умов зовнішнього середовища чи внутрішнього стану організму. Вона включає когнітивні, емоційні та поведінкові процеси, які дозволяють людині взаємодіяти з соціумом та доквіллям ефективно.

Які основні аспекти адаптивної поведінки?

1. Внутрішня та зовнішня оцінка ситуацій, яка впливає на виникнення емоцій та мотивацію поведінки.
2. Спроможність швидко реагувати на зміни та виклики. Але реакція – це не обов'язково дія.
3. Приймати рішення, які сприяють гомеостазу, збереженню стабільності. В нашому випадку це – завмирання.

Концепція «бий або біжи» була вперше описана американським фізіологом Волтером Бредфордом Кенноном (Cannon, 1915) як реакція організму на стресові стимули. Додаткова реакція «замри» (або ступор) почала розгля-

датися як частина цієї реакції значно пізніше, згідно з викликами часу.

Як самовідчуження пов'язане з деперсоналізацією? Самовідчуження можна розглядати як психологічну проблему, пов'язану з конфліктом між свідомими і несвідомими психічними процесами. Самовідчуження може призвести до невротичної втрати власного «Я» (деперсоналізації) або втрати почуття реальності навколишнього світу (дереалізації). Обидва стани можуть виникати як захисні механізми у відповідь на стресові ситуації.

У нашому випадку ми можемо розглядати процес у зворотному порядку. Спочатку феномен дереалізації, а відтак – відсутність операційної потреби у формуванні власного «Я», тобто деперсоналізація, яка полегшує «нестерпну легкість буття» (Kundera, 1984).

Явища самовідчуження – «інший» – і деперсоналізація – «чужий» – тісно пов'язані, оскільки обидва включають відчуття відчуженості від власної особистості або світу навколо. Деперсоналізація характеризується втратою відчуття власної ідентичності та відчуженням від свого тіла, тоді як самовідчуження може проявлятися як відчуття відстороненості від власних емоцій та дій. Наслідком є соціально схвалений розлад аутистичного спектру, порушення нейророзвитку як нова норма.

Які основні особливості розладів аутистичного спектру, які ми можемо спостерігати у людей, котрі хронічно перебувають в психотравмуючій ситуації?

1. Порушення соціальної взаємодії. Люди з РАС часто уникають зорового контакту, мають труднощі з розумінням емоцій інших та встановленням соціальних зв'язків.

2. Порушення спілкування. Труднощі з мовою, відсутність або обмеження вербальної та невербальної комунікації, включаючи використання жестів та міміки.

3. Обмежені, повторювані моделі поведінки та інтересів. Стереотипні рухи, страх перед змінами та надмірна увага до певних об'єктів чи тем.

Потреба людини в «іншому» ілюструється першим сексуальним досвідом, коли «інший» гіпотетично може відповісти на запит само-розкриття, відповіді на екзистенційне питання «хто я?», на яке ніколи не буває остаточної задовільної відповіді. Тому через певний час «інший» закономірно перетворюється в «чужого»

Процес виходить за рамки, цього разу не біології, а онтології. Це можна описати як остаточну дисперсоніфікацію – перехід від особистості (чогось достатньо конденсованого, щоб відчуті існування) до сутності (чогось, що просто існує).

Іншими словами, ідентичність може перевершити своє власне буття в абсолютному принципі і оцифруватися. Самовідчуження несформованої особистості – це нова реальність самоідентифікації.

Висновки. Процес самовідчуження в умовах сучасної епохи гіпермодерну являє собою масовий феномен, який впливає як на індивідуальну ідентичність, так і на соціальну взаємодію. Технологічна конвергенція, гіперіндивідуалізм та заміщення реальності симуляціями створюють нові виклики для психічного здоров'я та когнітивної адаптації людини. Втрата операційної потреби у формуванні ідентичності та відмова від традиційних цінностей підкреслюють глибокі зміни, які визначають нову онтологію буття.

Список літератури:

- Le Play, F. (1855). *Les Ouvriers Européens*. Imprimerie Impériale. Lewin, K. (1917). *Der Kriegslandschaft*. Psychologische Forschung.
- Baudrillard, J. (1981). *Simulacra and Simulation*. University of Michigan Press.
- Camus, A. (1942). *L'Étranger*. Gallimard. Sartre, J.-P. (1938). *La Nausée*. Gallimard. Kiley, D. (1983). *The Peter Pan Syndrome: Men Who Have Never Grown Up*. Dodd, Mead & Company.
- Saturday Night Live. (2021, May 8). *Elon Musk Monologue*. NBC. <https://www.youtube.com/watch?v=IQ6b5YP1uG4>
- Cannon, W.B (1915) *Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage: An Account of Recent Researches into the Function of Emotional Excitement*. D. Appleton and Company
- Kundera, M. (1984) *L'insoutenable légèreté de l'être*. Gallimard

Анотація. У статті досліджується феномен самовідчуження в умовах сучасної епохи гіпермодерну, що характеризується радикальними змінами антропогенного ландшафту, технологічною конвергенцією та гіперіндивідуалізмом. Автор аналізує, як нові соціокультурні та технологічні реалії впливають на когнітивні налаштування людини, її здатність до адаптації та формування ідентичності. Особлива увага приділяється процесам симуляції реальності, описаним Жаном Бодріаром, які призводять до заміщення об'єктів їхніми атрибутами та створюють нову онтологію буття. У роботі розглядається ерозія писемності, стискання часу та розширення комунікаційного простору, що формують нові виклики для психічного здоров'я. Автор проводить паралелі з екзистенційним відчуженням, описаним Камю та Сартром, яке в сучасних умовах перестає бути винятком і стає фоном повсякденності. Okремо аналізується концепція «Синдром Пітера Пена» як приклад відмови від прийняття відповідальності та традиційних цінностей, що підкреслює кризу дорослішання та соціальної зрілості. Висвітлюється зв'язок самовідчуження з деперсоналізацією та дереалізацією, які виступають захисними механізмами у відповідь на психотравмуючі ситуації. Автор також звертає увагу на соціально схвалені розлади аутистичного спектру, які стають новою нормою в умовах хронічної травматизації. У висновках підкреслюється, що самовідчуження несформованої ідентичності є масовим явищем, яке визначає нові параметри самоідентифікації та соціальної взаємодії. Стаття пропонує розглядати цей процес як адаптивну поведінку, спрямовану на виживання в умовах постійних змін, але водночас як виклик для психічного здоров'я, що потребує нових стратегій психологічної та соціальної підтримки.

Ключові слова: самовідчуження, ідентичність, гіпермодерн, деперсоналізація, технологічна конвергенція, когнітивна адаптація, симуляція, соціокультурні трансформації, аутизм, екзистенційне відчуження.

Abstract. This paper examines the phenomenon of self-alienation in the context of the contemporary era of hypermodernity, characterized by radical changes in the anthropogenic landscape, technological convergence, and hyper-individualism. The author analyzes how new sociocultural and technological realities influence human cognitive attitudes, adaptability, and identity formation. Particular attention is paid to the processes of reality simulation described by Jean Baudrillard, which lead to the replacement of objects with their attributes and create a new ontology of being. The paper examines the erosion of literacy, the compression of time, and the expansion of the communicative space, which pose new challenges to mental health. The author draws parallels with the existential alienation described by Camus and Sartre, which in contemporary conditions ceases to be an exception and becomes the backdrop of everyday life. The concept of “Peter Pan Syndrome” is analyzed separately as an example of a refusal to accept responsibility and traditional values, highlighting the crisis of growing up and social maturity. The connection between self-alienation, depersonalization, and derealization, which act as defense mechanisms in response to psychotraumatic situations, is examined. The author also draws attention to socially accepted autism spectrum disorders, which are becoming the new norm in conditions of chronic traumatization. The conclusions emphasize that the self-alienation of an unformed identity is a widespread phenomenon that defines new parameters of self-identification and social interaction. The article proposes viewing this process as adaptive behavior aimed at survival in conditions of constant change, but at the same time as a challenge to mental health that requires new strategies for psychological and social support.

Keywords: alienation, identity, hypermodernity, depersonalization, technological convergence, cognitive adaptation, simulation, socio-cultural transformations, autism, existential alienation.

Дата першого надходження статті до видання: 07.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

РЕЦЕНЗІЇ / REVIEWS

УДК 159.964.2

DOI 10.32782/urj/2026-4-1-8

ЯК УСЕ (НАРЕШТІ) ПОЧАЛОСЯ... ІСТОРІОГРАФІЧНА РЕВІЗІЯ ВИТОКІВ ПСИХОАНАЛІЗУ РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ АНДРЕ ШУЛЛЕРА (ANDRÉ SCHÜLLER)

Світлана Белухіна, психоаналітичний психотерапевт «Європейська Конфедерація Психоаналітичної Психотерапії» (Австрія), магістерка психології; філолог, Криворізький педагогічний університет.
м. Крагуєваць, Сербія

HOW IT ALL (FINALLY) BEGAN... A HISTORICAL REVIEW OF THE ORIGINS OF PSYCHOANALYSIS REVIEW OF A BOOK BY ANDRÉ SCHÜLLER

Svetlana Belukhina, psychoanalytic psychotherapist, European Confederation of Psychoanalytic Psychotherapy (Austria), Master of Psychology; Philologist, Pedagogical University of Krivy Rig.

Kragujevac, Serbia

<https://orcid.org/0009-0001-1098-5363>

sbelukina@gmail.com

Книга «*Como tudo (finalmente) começou*» вийшла у бразильському видавництві «Arpris Editora» у 2025 році та є проміжним підсумком безпрецедентного за масштабом п'ятирічного історіографічного дослідження, спрямованого на реконструкцію справжнього контексту життя та діяльності Зигмунда Фрейда. Спираючись на масив раніше не вивчених архівів, Андре Шуллер, бразильський психоаналітик, здійснює спробу радикального перегляду образів ключових постатей, що сформували особистість та теоретичний базис засновника психоаналізу.

ВСТУП. Методологія та архівна робота.

В основу праці було покладено скрупульозну роботу з новими оригінальними архівними джерелами, що характеризувалася такими аспектами.

По-перше, було розширено документальну базу. Дослідження Шуллера охоплює раніше не досліджену переписку та ділову документацію щодо комерційної діяльності батька Фрейда – пана Кальмона Якоба Фрейда, чия роль у формуванні особистості сина була недооцінена. Воно також включає взаємодію з приватними архівами родини фрау Амалії Натансон – матері, чий соціальний бекграунд потребує глибокого вдумливого переосмислення. І нарешті, дослідження вводить у науковий оборот об'ємний пул нових матеріалів,

присвячених Йозефу Бройєру, ментору, чий інтелектуальний внесок Зигмунд Фройд визнавав лише фрагментарно.

Остання частина, присвячена Бройєру, запускає процес реституції постаті ментора і дозволяє переосмислити його роль у становленні психоаналітичного напрямку – вона виходить далеко за межі ролі лише автора класичного «випадку Анни О.».

Так, згідно з метафорою родини, Андре Шуллер досить сміливо називає Бреєра справжнім батьком психоаналізу, а Фрейду присуджує роль матері нового методу, яка виношує його та дає йому путівку в життя.

Другий важливий аспект роботи Андре Шуллера: залучення до біографіки Фрейда надважливого елемента – лінгвістичної

автентичності, який раніше часто ігнорувався або спрощувався. Дослідник вийшов за межі роботи з уже опублікованими вторинними джерелами і звернувся до «первородної» мови архівів, здійснивши переклад матеріалів з їдишу та старонімецького курсиву (*Kurrentschrift*), що дозволює по-новому розфарбувати історичне полотно.

Третій аспект. Автор, спираючись на документальні і тільки на документальні факти, послідовно руйнує міфи, що склалися у психоаналітичному середовищі, наближаючи історію до істини в її платонівському розумінні. Так, у дослідженні сімейної динаміки Шуллер відходить від спрощених міфологізованих психотипів – «тіней на стіні печери» – і малює батька та матір Фрейда як суб'єктів складної соціальної та економічної історії, чії реальні біографії виявилися набагато змістовнішими за їхні звичні нам клінічні проєкції.

І по-четверте, назва книги – «*Como tudo (finalmente) aconteceu*» – звертає нас до питання про процесуальний та динамічний характер історії: вона містить тонку іронію та виклик твердженню про «фіналізацію» персональної історії Фрейда, натяк на яку ми часто зустрічаємо в рецензіях на його найбільш повні біографії, як, наприклад, написані Пітером Геєм (Gay, 2012), Джонсом (Jones, 1953) чи Стефаном Цвейгом (Zweig, 1931).

Андре Шуллер, не задоволений проголошеною «остаточністю» існуючих версій, здійснив спробу заповнити фундаментальні лакуни. За визнанням самого Шуллера, саме фрейдівський метод прищепив йому здатність відчувати структурну невідповідність у будь-якому, навіть у такому масштабному матеріалі, і продовжувати шукати правду.

Слово «*finalmente*» або «*finally*» англійською (тобто «нарешті») якраз підкреслює, що тільки зараз ми отримуємо доступ до необроблених раніше пластів архівів, і завдяки цьому наближаємося до кращого розуміння справжніх витоків дисципліни. Автор цього дослідження зберігає критичне ставлення до самої ідеї існування «остаточних» або «канонічних» біографій Фрейда, яка існує у останні десятиліття. Він наполягає, що дослідження не завершене і залишається відкритим проєктом, який потребує постійного інтелектуального

зусилля та готовності до зустрічі з «архівним Іншим».

Основна частина. Археологія долі та подолання міфу. Корпус текстів про Зигмунда Фрейда настільки великий, що будь-яка претензія на дескрипцію «нових фактів» неминуче сприймається як інтелектуальний виклик. Здавалося б, століття архівних пошуків вже мало б вичерпати подійний ресурс біографії засновника психоаналізу. І все ж, ця робота доводить: в історії, як і в психіці, завжди існує глибший, латентний шар, доступний для виявлення. Сьогодні ми стоїмо перед необхідністю делікатної ревізії усталених акцентів, що становлять «старий міф» про Фрейда. Просуваючись шляхом «археології долі» Великого тлумача, необхідно визнати: постать Фрейда давно вийшла за межі чисто історичного контексту. Вона трансформувалася у трансферентний простір проєкцій, інтерпретацій і, у певному сенсі, нескінченних повторних аналізів. Саме в цій складній системі координат ми пропонуємо розглянути нові дані, спираючись на поняття документа (*documentum*) у значенні «зшивання» або «пов'язування» інтересів та первинних істин.

Генезис дослідження: від Жуандіані до Галичини. Ця праця була ініційована бразильським психоаналітиком із Жуандіані (місто поблизу Сан-Паулу) п'ять років тому. У період глобальних ковідних обмежень Андре Шуллер звернув свій дослідницький погляд до витоків – далеко за океан, у Галичину (територія сучасної України), на батьківщину Амалії Натансон (Tögel, 2021). Виявивши, що місто Броди (нині Львівська область) у середині XIX століття було важливим торговим вузлом на східному кордоні Австро-Угорської імперії, Шуллер спробував знайти документи, що супроводжували життя родини Натансон у Галичині до їхнього переїзду в Одесу, щоб зрозуміти соціальне середовище, в якому перебувала Амалія не тільки в дитинстві, а й у молоді роки життя у Відні до заміжжя, а потім у Фрайберзі з чоловіком (нині Příbor/Пшибор) і потім знову у Відні. Це дозволило реконструювати атмосферу навколо матері Фрейда і відійти від спрощеного образу «владної матері» (Heller, 1956) на користь складнішої історичної постаті – а саме постаті молодої

жінки, що сформувалася в багатому єврейському торговому та культурному соціальному середовищі (Adressbuch, 1817). Жінки з невичерпною енергією, нетерплячістю та жадобою до життя.

Андре Шуллер з'ясував, що сім'я Натансон до переїзду в Одесу входила до десятки найвпливовіших родин Бродів на межі XVIII та XIX століть і активно сприяла поширенню просвітницьких ідей. Вона була глибоко залучена до процесів ідейних суперечок між ультраконсервативними ортодоксальними групами та хасидами і підтримувала прогресивні течії. Члени родини разом з іншими впливовими персонами ризикнули привезти з Берліна прогресивну світську течію думки – Гаскалу (Haskalah, єврейське Просвітництво). Цей рух пропонував вільніше включення євреїв у світське життя.

Той факт, що Фройд увібрав цінності материнського сімейного середовища, яке коливалося між прогресом та тим, що інші вважали «гріховним відступництвом», дає важливий ключ до розуміння контексту формування його генія. Читаючи главу про Амалію, ми дізнаємося не тільки це, ми також можемо зробити припущення, чому цей «пізній» на той час шлюб із підприємцем Якобом все ж таки був варіантом норми; перевіримо, хто така зникла за документами Ребека, яка вважалася, можливо, вбитою чи то самим Якобом, чи навіть парою (Miller, 2016), а також станемо співглядачами детективного розслідування історії кохання Якоба та Амалії, їх переїздів та появи первістка. Як пише сам автор: «Цією роботою я відповідаю всім тим, хто вірив і досі вірить, що батьки Фройда були причетні до вбивства якоїсь жінки незадовго до народження майбутнього психоаналітика в 1856 році або що матір зачала його у стосунках з іншим чоловіком» (Schüller, 2025).

Постать Ребеки, другої дружини Якоба Фройда у період 1852–1853 років, є однією з найбільш дискусійних лакун (Romano, 2018). Згідно з архівними даними, її особистість пов'язана з серйозним конфліктом, зумовленим неможливістю зачаття, що в єврейській громаді того часу трактувалося як суттєва вада і легітимізувало розірвання союзу. Незважаючи на документально підтверджену при-

сутність Ребеки в переписі населення січня 1853, суперечливі записи в прикордонних документах 1852 з викресленим ім'ям вказують на глибоку нестабільність її статусу ще до офіційної смерті. Трагічний ореол навколо її смерті в 1854 році, підживлюваний гіпотезами про самогубство або насильницьку загибель, ліг в основу низки спекулятивних теорій про «смертельні таємниці» родини Фройд та їх можливий вплив на формування несвідомого самого Зигмунда. У рамках сучасного наукового дискурсу дослідження Шуллер ставить за мету верифікацію цих наративів через критичний аналіз документів з архівів Нового Йічіна (Nový Jičín), включаючи перевірку гіпотези про ідентичність персон Ребеки та Саллі Каннер.

Шуллер доводить, що Ребека і Саллі Каннер – це одна й та сама особа (Саллі – ім'я, Ребека – єврейський преном), яка померла від природних причин у жовтні 1852 року, що підтверджується аналізом закреслених імен у паспортах та реєстрах. Це принципово: автор не просто обговорює гіпотезу, він її «закриває» документально.

Щоб підтвердити нові факти, які «репарують» батьківську пару в історичному сенсі, Шуллер шукав та перекладав документи з галицьких архівів, зіставляючи їх із документами про комерційну діяльність її родини, а також родини батьків Якоба. Не шкодуючи сторінок, він також наводить аналіз дати народження Фройда (6 травня чи 6 березня), щоб переконати нас у тому, що Зигмунд – дитина Амалії та Якоба і ніяк інакше (Bernfeld & Bernfeld, 1944).

Саме «галицький шар» біографії Амалії Натансон та Кальмона Якоба та їхньої наступної міграції став однією з відправних точок дослідження, дозволяючи побачити у сімейній історії Фройда не міф, а реалістичну хроніку переміщення та адаптації молоді сімейної структури того часу у Центральній Європі.

По торгових шляхах із Галичини в Європу. Якоб Фройд – реконструкція образу батька. Друга частина дослідження присвячена персонально Кальмону Якобу Фройд. Традиційна історіографія часто представляла його як невдачу-торговця або людину з сумнівним минулим. Автор ставить за мету

очистити біографію Якоба від багаторічних спекуляцій, спираючись на архівні документи з Нового Йічіна (Nový Jičín) та Бібліотеки Конгресу (Library of Congress, Washington, D.C.).

Шуллер радикально змінює погляд на Якоба Фрейда, показуючи його як стабільного та шанованого комерсанта, глибоко інтегрованого в соціальну тканину Фрайберга. Він спростовує міф про те, що переїзд до Відня був «втечею» через смерть другої жінки Ребеки, і доводить, що це був раціональний комерційний крок, пов'язаний із розширенням торгівлі вовною. Наявність власної нерухомості та чотирьох найманих працівниць у період 1856–1863 років остаточно руйнує міф про «втечу у злидні».

Найважливішим відкриттям Шуллера є те, що родини Фрейд/Гоффман і Натансон були пов'язані задовго до 1854 року. Гоффмани – це споріднена гілка або предки Фрейда по батьківській лінії, чий досвід у торгівлі вовною забезпечив мобільність та інтеграцію сім'ї в економічне життя Австрійської імперії. Згідно з комерційними реєстрами 1817 року, обидва прізвища десятиліттями працювали в одному секторі торгівлі в Галичині та Моравії. Це повністю перекреслює версію про випадкове знайомство Якоба та Амалії у Відні. Шлюб представлений не як мезальянс «грішника» та молодої дівчини, а як традиційний, легітимний та фінансово обґрунтований союз двох заможних сімейних кланів. Автор також розвінчує чутки про незаконнонародженість Зигмунда, не лише аналізуючи дату народження, а й знаходячи підтвердження гарної фізичної форми 38-річного Якоба та його здатності забезпечити численне потомство. Крім того, Шуллер підкреслює, що Якоб був не просто «стабільним комерсантом», а людиною, що володіє благородством духу (edelkaut), глибоким дослідником Талмуду та оптимістом за вдачею, що, безумовно, вплинуло на виховання дітей.

Вдих-видих. Йозеф Броєр – більш живий справжній «батько» психоаналізу. Його біологічний принцип – колиска методу. Третя частина книги присвячена Йозефу Броєру. Андре Шуллер прагне вивести Броєра з «історичної тіні» Фрейда, стверджуючи, що його

роль у створенні психоаналізу була не просто допоміжною, а й фундаментальною.

Шуллер висуває провокаційну тезу: справжнім «батьком» психоаналізу є Йозеф Броєр, тоді як Фрейду відводиться роль матері, яка випестила це знання і та надала життя. Головна наукова новизна дослідження полягає в тому, що витoki психоаналітичної метапсихології автор знаходить не у відомому випадку «Анни О.» (1880), а в набагато більш ранній роботі Броєра 1868 року з фізіології дихання.

Саме тоді 26-річний Броєр описав механізм саморегуляції дихання через блукаючий нерв – рефлекс Герінга-Броєра (Breuer, 1868). Шуллер доводить, що цей біологічний принцип став прямим прообразом «економічної системи» психоаналізу – концепції розподілу та розрядки психічної енергії. Броєр не був випадковим свідком вилікування Берти Паппенгейм (Анни О.); він був вченим широкого профілю, який успішно вирішував завдання в галузі отоларингології, фізіології та лікування лихоманки. В 1880 він взявся за лікування Берти Паппенгейм, вже будучи експертом з роботи нервової системи. На думку Шуллера, метод катарсису не був раптовим осяянням – він вимагав генія Броєра, здатного допустити перенесення законів фізіології (витиснення повітря, що «застоялося», з легенів) на роботу людського мозку/психіки (витиснення «застоялих» емоцій).

Історична іронія дат тут очевидна: коли Фрейду було лише 12 років, у 1868 році Броєр обезсмертив своє ім'я відкриттям рефлексу очищення легень. Рівно через 12 років його ім'я стало нерозривно пов'язане з «очищенням» психіки. Шуллер відновлює хронологію та підкреслює, наскільки несправедливо забута роль Броєра як емоційного та наукового маяка Фрейда у морі дослідження законів психіки. Без фундаментальних відкриттів та матеріальної підтримки старшого друга Фрейд не зміг би досягти тих висот, які він пізніше приписав виключно собі.

Шуллер також виявляє невідому раніше передісторію стосунків Броєра та Фрейда. Традиційно вважається, що вони зустрілися в лабораторії Брюкке в 1877 році, проте автор доводить наявність глибоких сімейних зв'язків через Самуеля Хаммершлага, які заклали

основу співробітництва. Хаммершлаг, вчитель релігії Фрейда, був близьким другом батька Броєра, Леопольда. Таким чином, зближення Зигмунда та Йозефа у 1870-х було не випадковою зустріччю вченого та студента, а поєднанням давно знайомих сімейних кіл.

Крім того, автор розкриває психологічне підґрунтя їхньої дружби: Броєр, який втратив у 1872–1874 роках батька та брата, можливо, побачив у молодому Фрейді фігуру, що нагадує йому втраченого молодшого брата, що пояснює його виняткову емоційну і фінансову щедрість (оплату практики, подорожей та навіть весілля Фрейда). Автор деконструє ідеалізацію на користь реституції людського в обох персонажах, роблячи їх живішими для нас. Шуллер наполягає на відновленні прав Броєра не тільки як вченого, а й як людини, чий геній дозволив Фрейді відкрити практику.

Лінгвістична реставрація: від каліграфії до сенсів. Важливим внеском Шуллера стала робота з дешифрування та перекладу первинних матеріалів на їдиші та старонімецькому курсиві (*Kurrentschrift*). Цей лінгвістичний бар'єр тривалий час служив фільтром, через який проходили ті факти, які вкладалися в канонічну біографію. Шуллер повертає історії її справжнє багатоголосся.

Сам Зигмунд Фрейд у 1930 році зізнавався, що через світське виховання не міг прочитати навіть посвяту на їдиші, залишену його батьком у сімейній Біблії. Шуллер, працюючи з цим та іншими документами, долає цю «мовну сліпоту»: він фактично відновлює ту частину сімейної пам'яті, яка була втрачена чи свідомо витіснена самим засновником психоаналізу.

Аналіз старонімецьких реєстрів та комерційних довідників (наприклад, *Adressbuch* 1817) дозволив автору виявити точні визначення професій родичів Фрейда. Слово «*wollhändlergattin*» (дружина торговця вовною) у списках відвідувачів курорту Рожнов поруч із ім'ям Амалії Фрейд стає лінгвістичним доказом фінансової стабільності сім'ї, що спростовує міф про їх бідність.

Лінгвістична автентичність дозволяє Шуллеру проводити філігранне порівняння між тим, як події описувалися в офіційних газетах того часу (таких як *Neue Freie Presse*), і тим,

як вони трансформувалися у пізніших листах Фрейда. Це виявляє «зсуви акцентів», де суха мова документів (паспортні записи з викресленими іменами чи податкові реєстри) входить у суперечку із пригладженою «сімейною легендою».

Робота з термінами, що стосуються єврейського Просвітництва та суперечок між ортодоксами та хасидами у Бродах, дозволяє Шуллеру довести, що сім'я Натансон була глибоко інтегрована у прогресивні інтелектуальні кола. Переклад всіх цих специфічних понять на сучасну наукову мову допомагає зрозуміти, що геніальність Фрейда була не випадковістю, а мала глибоке лінгвістичне і культурне коріння у середовищі як його матері, так і його батька.

ВИСНОВОК. Фрейд між документом та міфом: підсумки деконструкції. Основна цінність дослідження Андре Шуллера полягає у радикальній зміні біографічної оптики: автор послідовно деконструє сакралізований, майже месіанський образ Фрейда, який домінував в останні вісім десятиліть. Замість спрощеного нарративу про «генія-одиначку» перед читачем постає жива, неоднозначна постать, чия теорія органічно виростає з важливих родових подій та соціальних зв'язків.

Спираючись на «документовану істину» (*documented truth*), Шуллер повертає в історію «земних» батьків – стабільного і шанованого комерсанта Якоба і вольову, енергійну Амалію (Freud, 1958) – а також відновлює історичну справедливість щодо Йозефа Броєра, чий науковий відкриття 1868 року стали справжнім біологічним фундаментом метапсихології. Цей процес деміфологізації не «спустошує» Фрейда, але робить його особистість більш об'ємною, протиставляючи сучасному прагненню до спрощення оригіналу саме складну працю повернення до реальності.

Методологічна сила книги криється в «затримці погляду» – а саме, у серії уважних повернень до, здавалося б, відомих епізодів, де «нові факти» народжуються зі зсуву акцентів та іншої чутливості до деталей. Шуллер доводить, що сама манера читання архівних документів – записи перепису населення чи комерційні реєстри Галичини – здатна створювати нове знання, виявляючи приховані зв'язки, такі

як багаторічне знайомство сімей Фройд /Гоффман і Натансон задовго до зустрічі у Відні (Adressbuch, 1817). Однак саме тут виникає і напруга: коли тонке психологічне прочитання починає розмивати межі історичного факту, автор вступає до сфери інтерпретації, яка вимагає від читача інтелектуальної чесності.

Зрештою, «Como tudo (finalmente) someço» – це не книга-викриття і не апологія, а глибокий психоаналітичний жест, спрямований на саму фігуру Фройда. Найпереконливіші сторінки дослідження виникають там, де автор дозволяє своєму героєві залишатися неоднозначним, не намагаючись штучно «дорозповісти» його або довести до логічної завершеності. Робота Шуллера демонструє, що фігура Фройда залишається живою та актуальною саме через свій опір остаточному розумінню. Це ще один необхідний прошарок у нескінченній «роботі читання», що нагадає нам, що кожен новий дослідник аналізує не тільки біографію засновника психоаналізу, але

й саму людську можливість осягнути істину через призму документа та пам'яті.

Місце в сучасному дискурсі та визнання. Ретельність та академічна чесність Андре Шуллера забезпечили книзі популярність серед практикуючих аналітиків та теоретиків. Дослідження не просто доповнює біографію Фройда новими фактами, а й концептуалізує образ «людського» Фройда – мислителя, чий відкриття були нерозривно пов'язані з драматичною та живою історією його епохи, його родини та оточення.

Робота набула міжнародного резонансу. Бразильська психоаналітична спільнота запросила на основі нових документів якнайшвидшу публікацію сиквелу, присвяченого фігурі Якоба Фройда. А музей Фройда в Пшиборі / Příbor (колишній Фрайберг, Чехія) запросив у травні 2026 року Андре Шуллера як почесного гостя та доповідача «туди, де все нарешті почалося» на святкування 170-річного ювілею Зигмунда Фройда.

Список літератури:

- Adressbuch der jetzt bestehenden Kaufleute und Fabrikanten in Europa [Address book of existing merchants and manufacturers in Europe]. (1817). Nuremberg: [s. n].
- Bernfeld, S., & Bernfeld, S. C. (1944). Freud's early childhood [A primeira infância de S. Freud]. *Bulletin of the Menninger Clinic*, (8), 107–115.
- Breuer, J. (1868). *Die Selbststeuerung der Athmung durch den Nervus vagus* [Self-regulation of breathing through the vagus nerve]. Wien: Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften Wien, 909–937.
- Ferris, P. (1997). *Dr. Freud: A life*. London: Sinclair-Stevenson.
- Freud, J.-M. (1958). *Sigmund Freud: Man and father* [Glory reflected: Sigmund Freud – man and father]. New York: Vanguard Press.
- Gay, P. (1989). *Freud: A life for our time*. London: Papermac.
- Heller, J. B. (1956). Freud's mother and father: A memoir. *Commentary*, 21(5), 418–421. American Jewish Committee.
- Jones, E. (1953). *The life and work of Sigmund Freud* (Vol. 1). New York: Basic Books.
- Klein, D. B. (1985). *Jewish origins of the psychoanalytic movement*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miller, E. (2016). *Die tödlichen Geheimnisse von Dr. Sigmund Freud: Falsche Theorien, echte Morde* [The deadly secrets of Dr. Sigmund Freud: False theories, real murders]. Berlin: L. Canovi.
- Romano, C. (2018). L'enigma di Rebekka Freud [The Rebekka case: The enigma of Rebekka Freud]. *Psicoterapia e Scienze Umane*, 52, 215–248.
- Sajner, J. (1991). Drei dokumentarische Beiträge zur Sigmund Freud-Biographik aus Böhmen und Mähren [Three documentary contributions to Sigmund Freud's biography from Bohemia and Moravia]. *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 143–152. Frommann-Holzboog.
- Schneider, S. (2008). *Centers of Power: The Convergence of Psychoanalysis and Kabbalah*. New York: Jason Aronson.
- Schüller, A. (2025). *How it all (finally) began: The documented stories of the mother, the father and the mentor of Freud*. Curitiba: Appris Editora.
- Pinto, M. da C. (Org.). (2007). *O livro de ouro da psicanálise* [The golden book of psychoanalysis]. Rio de Janeiro: Ediouro.
- Tögel, C. (2021). *Freud-biographische Studien* [Freud biographical studies]. Gießen: Psychosozial-Verlag.
- Zweig, S. (2022). *Зцілення духом* [Die Heilung durch den Geist] (Пер. І. Андрущенко). Фоліо. (Original work published 1931).

Sigmund Freud papers. (n.d.). Library of Congress, Washington, DC.

Brautbriefe [Betrothal letters]. (n.d.). Washington: Library of Congress (Family Papers, 1851-1978, mss39990, box 13).

Matriken der Israelitischen Kultusgemeinde [Registers of the Jewish religious community]. (n.d.). IKG Wien Archive, Vienna, Austria.

Wiener Medizinische Wochenschrift. (1864). Wien. No. 45, p. 710.

Дата першого надходження до видання: 15.01.2026

Дата публікації (оприлюднення): 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

НОТАТКИ